T.C
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

DEMİR ÇAĞINDA EGE COĞRAFYASININ TİCARİ YAPISI

Volkan KILIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖZLÜ

Çankırı – 2019

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

DEMİR ÇAĞINDA EGE COĞRAFYASININ TİCARİ YAPISI

Volkan KILIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖZLÜ

Çankırı – 2019

İÇİNDEKİLER

		Sayfa
Bilimsel Etik Bildirimi		**iii**
Tez Kabul ve Onay		**iv**
Önsöz		**v**
Özet		**vii**
Summary		**viii**
Kısaltmalar		**ix**
Tablo Listesi		**x**
Şekil Listesi		**xi**
GİRİŞ		**1**
BÖLÜM 1: TİCARET KAVRAMLARI		**3**
1.1.	Ticaretin Tanımı	3
1.2.	Para	4
1.3.	Sikke	6
1.4.	Kara Ticareti	6
1.5.	Deniz Ticareti	8
BÖLÜM 2: TARİHSEL SÜREÇTE TİCARETİN GELİŞİMİ		**12**
2.1.	Tarım Devrimi ve İlk Örgütlü Ticaret	12
2.2.	Sümerler ve Tapınak Ekonomisi.	14
2.3.	Asurlular ve Anadolu'da Koloni Çağı	18
2.3.1.	Koloni Çağı (M.Ö 2000-1800)	20
2.3.2.	Anadolu Kolonilerinin Merkezi: Kaneş	24
BÖLÜM 3: EGE HAVZASININ COĞRAFİ BETİMİ		**28**
3,1.	Ege Coğrafyası	28
3.2.	Yunanistan Yarımadası	30
3.3.	Ege Adaları	31
3.4.	Anadolu'nun Ege Kıyıları	32
BÖLÜM 4: DEMİR ÇAĞI ÖNCESİNDE EGE COĞRAFYASINDA TİCARET		**34**
4.1.	Minos Uygarlığı Döneminde Ticaret	34

4.2. Myken Uygarlığı Döneminde Ticaret……..……..... 36

BÖLÜM 5: DEMİR ÇAĞINDA EGEDE TİCARET ……..……. 41

5.1. Demir Çağı (M.Ö: 1200-30) ve Ege Göçleri……..……..…… 41
5.2. Karanlık Çağ (M.Ö 1200-800)…..……... 44
5.2.1. Karanlık Çağda Ekonominin Oluşumu (Oikos)……... 47
5.3. Fenikeliler Döneminde Akdeniz ve Ege Ticareti ……. 51
5.3.1 Fenike Ticaret Kolonileri..……... 54
5.4. Polislerin Ortaya Çıkışı ve Kolonizasyon'un Başlaması ..……... 57
5.5.1. Polisleri Oluşturan Yapılar……...…… 62
5.5.2. Kolonizasyon Dönemi (M.Ö 750-550)……..…….. 75
5.5.2.1 Kolonilerin Kuruluş Nedenleri …..……...……... 77
5.5.2.2. Kolonilerin Kuruluş Şekilleri ve Nitelikleri.…… 79
5.5.3. Anadolu'da Kurulan Koloniler ….……..…….…… 82
5.6. Arkaik Dönemde Ege Ticareti(M.Ö 700-480)..……..... 90
5.6.1. Sikkenin İcadı…….…….…… 90
5.6.2. Köle Ticaretinin Başlaması…….……. 94
5.7. Klasik Dönemde Ege Ticareti(M.Ö 480-330)..…….…..... 95
5.8. Hellenistik Dönemde Ege Ticareti (M.Ö 330-30)…….……... 98

SONUÇ…..... 101
KAYNAKÇA ……..……..…….. 103
ÖZGEÇMİŞ ……..……..…… 120

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *[*Demir Çağında Ege Coğrafyasının Ticari Yapısı*]* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

17 / 07 / 2019

Volkan KILIÇ

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

[Volkan KILIÇ] tarafından hazırlanan *[*Demir Çağında Ege Coğrafyasının Ticari Yapısı*]* başlıklı bu çalışma, *[17.07.2019]* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği/oy çokluğuyla]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *[Tarih Anabilim Dalı]* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÖZLÜ	İmza: ……..
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ	İmza: ……..
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ONAY	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 17/07/2019 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren insan yaşamının temel gereksinimlerini ve estetik ihtiyaçlarını karşılamak için başka kişi ya da toplumlardan sağladıkları her türlü mal ya da araç gereç etkinliğini içeren ticaret, birçok toplumun temel yapı taşlarını meydana getirmiştir. Ticaretin en önemli gelişim dönemlerinden biri olan Demir Çağı M.Ö 1200'ler de gerçekleşen Ege Göçleri ile başlamaktadır. Bu göç hareketinin ardından Ege havzasında M.Ö 800 yılına kadar süren kargaşalı döneme ise Karanlık Çağ denilmektedir. Bu süreçte yazı ortadan kalkmış ve bölgenin siyasi durumu şekil değiştirmiştir. Karanlık Çağ ile birlikte gelişen Kent Devletleri (Polis) aracılığı ile Kolonizasyon hareketi başlamıştır. M.Ö 750-550 yıllarında yaşanan yoğun koloni hareketleri ile Antik Yunan halkı, Ege Denizi, Karadeniz ve Akdeniz de sayısız koloni kurarak bölgelerin ticaretini tekellerine almışlardır. Bu dönemde sikkenin de ticarette kullanılmaya başlanmasıyla ticaret büyük bir gelişim göstermiştir. Yunanlıların ticaret alanında ortaya koymuş oldukları büyük ilerleme pazar için üretilen mal (Meta) ihtiyacını artırmış bu da köle ticaretinin hız kazanmasına sebep olmuştur. Helenistik Dönem (M.Ö 330-30) ile birlikte ticaret doğuya kaymaya başlamıştır. Bu durum Kıta Yunanistan'ında ve Batı Anadolu'da yaşayan halkların giderek fakirleşmesine ve ticaretle uğraşan zümrenin de giderek çok daha fazla zenginleşmesine sebep olmuştur. *"Demir Çağında Ege Coğrafyasının Ticari Yapısı"* adlı bu çalışmada Ege havzası etrafında Demir çağında şekillenen ticarete değinilmiş ve ticaretin gelişim safhaları incelenmiştir.

Saygıdeğer ve kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi *Ahmet GÖZLÜ'* ye, bu çalışmanın planlanması, ortaya çıkışı ve hazırlanması sırasında bilgelik ve tecrübelerini esirgemediği, sabır ile yolumu aydınlattığı, çalışmamı kıymete değer hale getirdiği için en içten hislerimle teşekkür ederim. Ayrıca çalışma esnasında benden desteklerini esirgemeyen aileme de teşekkür ederim.

17/07/ 2019

Volkan KILIÇ

Ege'nin Issız Adaları

Ege'nin çalkantılı sularıyla çevrili,
Başı boş adalar, mutsuz kara parçaları:
Sifnos, rüzgârlı Folegandros ve ötekileri;
Arkada bıraktınız o güzelim günleri.
İçinizde ilk önce yüzüstü kalan Delos
*Sizleri kaderine ortak etmiş olmalı!**

Makedonyalı Antipatros

*(Oktay Rıfat, *Yunan Antologyası,* İstanbul 1964)

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı : Demir Çağında Ege Coğrafyasının Ticari Yapısı
Tezin Yazarı : Volkan Kılıç
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gözlü
Anabilim Dalı: Tarih
Bilim Dalı : Eskiçağ Tarihi
Kabul Tarihi : 17.07.2019
Sayfa Sayısı : xi (ön kısım) + 119 (tez) + 1 (özgeçmiş)

Tarihin ilk evrelerinden itibaren insanların toplumsal ve ekonomik manada gerçekleştirmiş oldukları alışveriş (ticaret) her dönem önemini korumaya devam etmiştir. "Demir Çağında Ege Coğrafyasının Ticari Yapısı" adlı bu çalışmada ise dünyada insanların varolmaya başladıkları ilk zamanlardan beri süregelen ticaretin Demir Çağ (M.Ö 1200-30)Ege Havzası kesiti ele alınmış ve derli toplu bir Ege ticaret coğrafyası sunulmaya gayret edilmiştir. Fenikeliler, Antik Yunanlılar (Hellenler) ve Büyük İskender ile ardıllarının ticari ve kültürel manada hüküm sürdükleri bu coğrafya, ticaretin dünya tarihindeki en önemli gelişim alanı olmuştur. Yelkenli ve kürekli gemiler ile sikkeyi ticarette kullanan Hellenler, ticaretin gelişimine katkı sağlayan toplumların başında gelmektedir.

Demir Çağında Ege Coğrafyasının Ticari Yapısı adlı çalışmamız antik kaynaklar (Aristoteles, Herodot, Ksenophon vb) ve bu kaynaklar ile arkeolojik verilere dayanarak üretilmiş modern kaynaklardan faydalanılarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ege Coğrafyası, Ticaret, Hellen, Polis, Sikke

Çankırı Karatekin Üniversity Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: Commercial Structure of Aegean Geography in Iron Age	
Author	**:** Volkan Kılıç
Supervisor	**:** Ass. Prof. Dr. Ahmet Gözlü
Department	**:** History
Sub-field	**:** Ancient History
Date	**:** 17.07.2019

Since the early stages of history, the social (economic) shopping of people has continued to be important in every period. In this study, The Commercial Structure of Aegean Geography in the Iron Age, the Iron Age (1200-30 BC) section of the ongoing trade since the first time people began to exist in the world was discussed and a neat Aegean trade geography was tried to be presented. This geography, where the Phoenicians, Ancient Greeks (Hellenes), Alexander the Great and his successors reigned commercially and culturally, became the most important development area of trade in world history. Sailing and rowing ships and the Hellenes who use the coin in trade are the leading societies that contribute to the development of trade.

Our study titled The Commercial Structure of the Aegean Geography in the Iron Age was prepared by utilizing the ancient sources (Aristotle, Herodotus, Xenophon, etc.) and modern sources based on these sources and archaeological data.

Keywords: Aegean Geography, Trade, Hellen, Police, Coins

KISALTMALAR

M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
TTK	Türk Tarih Kurumu
DTCF	Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
y.y	Yüzyıl
y.y.t.	Yayın Yılı Tarihi
a.g.e	Adı Geçen Eser
a.g.m	Adı Geçen Makale
a.g.d	Adı Geçen Dergi
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
s.	Sayfa
S.	Sayı
c.	Cilt

TABLO LİSTESİ

Tablo No **Sayfa**

Tablo 2.1: Kültepe Höyüğü yapı katları……..... 24

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No	**Sayfa**
Şekil 2.1: Mezopotamya coğrafyasını gösteren harita...……	13
Şekil 2.2: Asur İmparatorluğunun bulunduğu coğrafyayı gösteren harita…	19
Şekil 3.1: Ege coğrafyasını gösteren bir harita……...……..	28
Şekil 5.1: Geometrik dönem, M.Ö. 8. yy ait Pyxis ….……..	46
Şekil 5.2: Miken dönemine ait arabalı Krater ……...	46
Şekil 5.3: Oikos fiziki mekan'ını tasvir eden bir mimari kesit…….....	48
Şekil 5.4: Fenike ticaret kolonilerinin dağılışını gösteren bir harita…….	55
Şekil 5.5: Atina Akropolünü betimleyen bir resim…….....	63
Şekil 5.6: Agorayı betimleyen bir çizim……	64
Şekil 5.7:Stoayı betimleyen görsel……...	67
Şekil 5.8: (M.Ö 560-546) Kroisos Dönemine ait sikke…….....	93
Şekil 5.8: Sırasıyla Miletos, Atina ve Efesos sikkelerine örnekler……	97
Şekil 5.9: Büyük İskender Dönemine Ait Sikke, M.Ö 325-323……	99

GİRİŞ

Tarihin ilk evrelerinden itibaren insanların zorunlu ya da isteğe bağlı olarak yaptıkları alışverişlerin toplamına verilen ticaret adı, kavramsal olarak ilk dönemlerde mal değiş-tokuşu (trampa, takas), günümüzde ise para aracılığı ile yapılan alışverişi nitelemektedir.

İnsanların ilk olarak ticareti ne zaman ya da hangi koşullarda yaptıklarının belirlenmesi mümkün değildir. Ancak örgütlü ticari faaliyetin tarım devrimi ile başladığını ve geliştiğini söyleyebiliriz. Mezopotamya'da başlayan ilksel tarım faaliyetleri beraberinde birçok yeniliği de getirmiştir. Kent toplumlarının ortaya çıkmasına bağlı olarak ticaretin gelişmesi ve uluslararası ticaret faaliyetlerinin zemininin hazırlanmasının "*bereketli hilal"* olarak adlandırılan bu topraklarda oluşması şaşırtıcı değildir. Dünyanın geleceği için hazırlanan bu koşulların yaşandığı coğrafyada ortaya çıkmış olan Asurluların dünyanın ilk örgütlü uluslararası tüccarları olmaları, özellikle Anadolu'da birçok kenti kapsayan adlarına *Karum ve Wabartum* dedikleri ticaret istasyonları vasıtası ile gelişmiş bir ticaret ağı kurmaları bu mirasın bir yansımasıdır.

Asurlular kara ticareti konusunda en gelişmiş tacirlerdi. Ancak deniz ticaretini geliştiren ve tüm Akdeniz havzasına yayan Fenikeliler olmuştur. Fenikeliler Akdeniz havzasında kurdukları örgütlü ticaret ağı sayesinde, birçok farklı noktada kurdukları ticaret istasyonları arasında hammadde ve işlenmiş mal alıp satmışlardır. İşlenmiş mal konusunda yetkin olan Fenikeliler, özellikle mor boya ile tanınmaktaydılar. Yunanlılar onları mor boyanın ülkesinden gelen halk manasına gelen *"Phoinikie"* biçiminde zikrediyorlardı.[1]

Yunanlıların ticari faaliyetlerde etkin rol oynamaya başlaması ile birlikte Fenikeliler ile Egede ve Akdeniz havzasında karşı karşıya gelmeye başlamışlardır. Koloni konusunda birbirlerinden çok farklı olan iki toplum Fenikelilerin birçok bölgede

[1] Giancarlo Lacerenza, *Antik Yakın Doğu,* (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), Alfa Yayınları, İstanbul 2018, s. 207.

kolonilerini Yunanlılara bırakmak zorunda kalması ile sonuçlanan mücadelelerini sadece ticari alanda değil askeri alanda da ortaya koymuşlardır.

Ana hatları ile aktardığımız konuları derinlemesine incelediğimiz bu tezde 5 ana başlık altında, kronolojik safhalar gözetilerek Antik Ticaretten konumuzun ana bölümünü oluşturan Demir Çağı Ege ticaretine değin tüm bölümler antik kaynaklar (Herodot, Aristoteles gibi) ve modern kaynaklar kafi derecede kullanılarak hazırlanmıştır.

BÖLÜM 1

TİCARET KAVRAMLARI

1.1. Ticaretin Tanımı

Ticareti tanımlayabilmek için öncelikle ticari malın tanımlanması gerekir. Ticari mal, Pazar için üretilen maldır. Aristoteles "Politika"da bir ayakkabı örneği ile ticaret için üretilen mal ile günlük kullanım için üretilen mal arasındaki farkı "her malın iki kullanımı vardır" ifadesi ile açıklamaktadır.[2] Malın ilk kullanımı tüketmek içindir, ikinci ise Pazar içindir. Pazar için üretilen mallara Karl Marx *"meta"* der. Ticaret ise metanın yer değiştirmesidir.[3]

Ticaret[4] insanlar arsında ilk olarak değiş tokuş biçiminde başlamıştır. Değiş tokuş ticaretine ait ilk kanıtlar Üst Paleolitik Çağa (M.Ö 40.000-12.000) kadar uzanmaktadır. İnsanların avcı toplayıcı olarak yaşadıkları bu döneme ilişkin ticari buluntular, insanların ilk dönemlerde gerçekleştirdikleri ticareti günlük temel gereksinimi karşılamak amacıyla değil, lüks tüketim eşyaları almak amacıyla yaptıkları öğrenilmektedir. Arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen veriler bu dönemde insanların çakmaktaşı, obsidyen, renkli taşlar ile deniz kabukları gibi çeşitli nesnelerden yapılmış takılar ve aletlerin ticaretini yaptıklarını göstermektedir. Orta ve Doğu Anadolu'da çok sayıda yatağı bulunan obsidyenden yapılan aletlerin Doğu Akdeniz'de ele geçirilmesi ve Akdeniz kökenli olan deniz kabuklarının da Orta ve Doğu Anadolu'da bulunmuş olması bu dönemde uzun mesafe değiş tokuş ticaretinin başlamış olduğunu göstermektedir.[5] Ancak örgütlü ticaretin başlangıcı tarım devrimi

[2] Aristoteles, *Politika,* (Çev: Özgüç Orhan), Pinhan Yayınları, İstanbul 2018, (1257a5), s. 177.
[3] Karl Marx, *Kapital, Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili,* (Çev: Alaattin Bilgi), Eriş Yayınları, cilt. 1, 2003, s. 45,46.
[4] Bu sözcüğün dilimize, Ortaçağda Araplarla kurulan ticari ilişkiler sonucunda geçtiği düşünülmektedir. Bu kelimenin Arapça kökeni olan "tecr" mastarı ise Aramice "tacir/tüccar" sözcüklerinden türemektedir. (Banu Doğan, *Tarihöncesinde Ticaret ve Değiş Tokuş,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012, s.32.)
[5] Erkan Ildız, *Eski Çağ'da Bankacılık ve Bankerlik,* Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul 2013, s. 7.

ile olmuştur. M.Ö 10.000 civarında ilk ziraat ile uğraşan topluluklar Ortadoğu'da ortaya çıkmıştır. [6]

Ticaret eski çağlardan itibaren ekonomi alanında birçok temel meslekten biri olmuştur. Maddi getirisinin yanı sıra sosyal konum ve geniş iş, istihdam yaratması sebebiyle insanlık tarihi boyunca hep önemli olmaya devam etmiştir.[7]

Antik Çağ yazarı olan Aristoteles ise ticaretin ev ürünlerinin takasından doğduğunu söyler ve bir örnek ile açıklar;

> *"Her Malın çift kullanımı vardır. Her ikisi de onun kullanımıdır ama aynı şekilde değil. Biri onun yerinde kullanımıdır diğeri değil: örneğin bir ayakkabının giyimi ile onun değişimi. Her ikisi de onun kullanımıdır, çünkü ayakkabıyı para veya besin karşılığında ayakkabıya ihtiyacı olan biriyle değiş tokuş yapan kişi ayakkabıyı ayakkabı olarak kullanmış olur…"*[8]

Ayakkabının iki kullanımı olduğunu belirten Aristoteles bu saptama ile ticaretin başlangıçta bir servet biriktirme olduğunu belirtmektedir. Ona göre takasta değiştirilen ürünler değiştiren kişi ya da gurubun kendisinindir. Yani o ürünü takasta kullanmak üzere başkasından almamışlardır. Bu da ticaret ve değiş tokuş arasındaki farkı göstermektedir. Sikkenin icadı da değiş tokuşu kolaylaştırmış ve ticaret de burada doğmuştur.[9]

1.2. Para

Para belirli bir malın ya da iş gücünün karşılığında verilen, belirli bir standardı olmayan, toplumlar arasında farklılık gösteren her türlü alışveriş etkinliğinde kullanılan ürünlerin toplamına verilen isimdir. Sikke kullanılmaya başlanmadan öce para olarak deniz kabukları, değerli taşlar ve madenler gibi araçlar kullanılıyordu.[10]

---

[6] Philip D. Curtin, *Kültürler Arası Ticaret*, (Çev: Şaban Bıyıklı), Küre Yayınları, İstanbul, 2008, s. 75.
[7] Mustafa Çağrıcı, *Ticaret Ahlakı*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2012, c. 41 s. 144.
[8] Aristoteles, a.g.e., s. 177.
[9] Doğan, a.g.e., s. 65.
[10] Hasan Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları,* Kömen Yayınları, Konya 2011, s. 291.

İnsanlar yerleşik düzene geçtiklerinde henüz para düşüncesini bilmiyorlardı. Neolitik toplumlar yerleşik düzene geçtikten sonra mal değişimi ya da bir malın değerini saptamak için bir gerece ihtiyaç duymuşlardır.[11] Bunun neticesinde hemen hemen her toplumun kedine özgü bir ölçü ve ağırlık birimi ortaya çıkmıştır. İlk toplumlar doğanın kendilerine sunduğu olanaklar doğrultusunda farklı şekillerde türlü nesneleri para olarak kullanmışlardır. Bunun sonucunda para yerine kullanılan çok çeşitli ürünler ortaya çıkmıştır. Örneğin Tibetliler pres edilmiş çayı, Koreliler pirinci kullanmışlardır. Hindistanlıların ilk ödeme araçları da bir tür badem çekirdeği olmuştur. Bunların yanı sıra kakao çekirdekleri, serçe darısı, mısır vb tahıllar para yerine kullanılmıştır. Ancak sonraki dönemlerde daha kullanışlı bir yol seçilmiştir. Bu yöntem yabani ya da evcil hayvanların değiş tokuş yapılacak her şey için ölçek ve bedel olarak kabul edilmesidir.[12] Bu gibi malları muhafaza etmek, istenildiğinde hemen ortaya koyabilmek, gerektiği kadar parçalara bölmek, bir yerden bir yere taşımak zor olduğundan zamanla madenler diğerlerinin yerini almaya başlamıştır. Bu durumda doğal olarak altın ve gümüş diğerlerinin önüne geçmiştir. Bunun başlıca sebepleri ise az miktarda olması, bozulmadan saklanabilmesi ve değerinden bir şey kaybetmeden parçalara bölünebilmesidir.[13]

Altın ve gümüş gibi madenleri insanlar belirli ağırlıklarda taşımak zorundaydılar. Bu da erken dönemlerden itibaren belirli bir ağırlık sisteminin ortaya çıkmasını sağlamış ve bu sayede yüzyıllarca büyük ve küçük çapta her türlü ticaret yapılabilmiştir. Bu madeni araçların Sikkelerin ortaya çıkışında doğrudan etkili olup olmadıkları bilinmemektedir. Fakat sikkenin ortaya çıkışı için değişik tarihi, ekonomik ve sosyolojik koşullar gerekmekteydi. Bu nedenle sikkenin icadından önce sikkeye ihtiyaç duyulmadığı varsayımını kabullenilirse, bu durum sikkenin ortaya çıkış tarihi açısından önemli bir nokta olacaktır.[14]

---

[11] Oğuz Tekin, *Antik Nümizmatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar),* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1992, s. 1.
[12] Rene Sedillot, *Tarih Boyunca Tacirlerin ve Ticaretin Öyküsü; Dünya Ticaret Tarihi (Değiş Tokuştan Süpermarkete)*, (Çev: Esat Nermi Erendor), Cep Kitapları, İstanbul 1983, s. 34, 35.
[13] Tekin (1992), a.g.e., s. 2.
[14] Stefan Karwiese, *Antik Nümizmatiğe Giriş*, (Çev: Nezih Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004, s. 12, 13.

1.3. Sikke

Sikke, ağırlığı ayarlanmış, kendisini darp edip çıkaran ve üzerinde istendiğinde tekrar geri almayı taahhüt eden yetkili yönetimin ya da devletin arma veya işaretlerini taşıyan, yuvarlak bir tür para olarak tanımlanmaktadır.[15]

Ancak para ile sikke arasında farklar vardır. Para belirli bir malın ve iş gücünün karşılığında (sikkeden önce tahıl ürünleri, aletler, üç ayaklı kazanlar, baltalar, sığır ve belli madeni ağırlık birimlerinin) verilen ürünlerdir. Kullanılan bu ürünlerin kimlere ait olduğunu gösteren bir kimliği ve bir standardı yoktur. Sikkenin bunlardan ayrılan en önemli farkı ise bir standardının olması ve üzerinde *"tip"* adı verilen bir resmin yer almasıdır.[16] Sikkelerin üzerinde yer alan bu resimler erken dönemlerden itibaren genellikle şehrin koruyucu tanrılarına atfedilen tipler olmuştur. Örneğin; Çanakkale yarımadasında yer alan Arkaik dönem kentlerinden biri olan Neandreia Şehrinin kazılarında ortaya çıkarılan sikkelerde Tanrı Apollon başı yer almaktadır.[17] Roma döneminde ise Polisler sikkelerine şehirlerinde övündükleri yapıları resmetmeye başlamışlardır. Örneğin; Kötü korunmuş bir sikkede Apollon Klarios'un tapınağı önündeki görkemli sahne resmedilmiştir.[18]

1.4. Kara Ticareti

Ticaret ilk önce insanların ihtiyaç halinde en yakınında bulunan komşularından değiş tokuş usulü ile mal edinmeleri sonucunda başlamıştır. Ancak ihtiyaç olan mal yakındaki insanlarda bulunamayınca, elindeki malı değişim için uzaktaki insanlara taşımak zorunda kalmışlardır.[19] İlk zamanlardan itibaren insanlar eşyaları sırtında veya bir biri ardına giden iki insanın omzuna konulmuş sırığa bağlı şekilde taşımışlardır. İnsanların ellerinde, omuzlarında ya da kafalarının üstünde ticaretini yapacakları malı

[15] Tekin (1992), a.g.e., s. 1.
[16] Bahar, a.g.e., s. 291.
[17] Aşkıdil Akarca, *Neandreia Kuzey Ege'de Arkaik ve Klasik Çağlara Ait Bir Şehir*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977, s. 11.
[18] Peter Robert Franke, *Roma Döneminde Küçükasya Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı,* (Çev: Nezahat Baydur, Banu Theis Baydur), Ege Yayınları, İstanbul 2007, s. 20
[19] Süleyman Yükçü, Gülşah Atağan, Ortadoğu'da Zaman Tünelinde Ticaret, *Muftav Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, 2011, s. 99.

taşımaları kara ticaretinin başlangıç noktası olmuştur. Bu taşıma yöntemi yüzyıllar boyunca sürmüştür.

İnsanlar ticareti daha uzak mesafelere taşıdıkları mallar ile yapmaya başlayınca, insan gücünden daha verimli olan hayvanları (Tibet sığırı, Ren geyiği, eşek vb) kullanarak taşımaları gereken ürünleri taşımışlardır. Daha sonraları ise zeminin durumuna bağlı olarak taşınacak yükün çekilerek taşınmasının kolay olacağını keşfetmişlerdir. Örneğin sert toprakta, çayırda ya da kar üstünde yükler çekilerek taşınmaya başlanmıştır. Bu daha verimli bir yöntemin, kızaklara bağlanan hayvanlar (Ren geyiği, köpek vb) ile taşımanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. En önemli taşıma aracı olan araba Çin'de ortaya çıkmış ve oradan Fırat ile Dicle vadilerine ve ardından tüm dünyaya yayılmıştır. Büyük yük hayvanları kullanılarak hareket ettirilen tekerlekli arabalar, kara ticaretinin en önemli araçları durumuna gelmiştir.[20] İlk zamanlarda yerleşim bölgeleri arasında yollar yoktu, arazi şartlarının elverdiği ölçüde ticaret gerçekleştiriliyordu. Ancak ihtiyaç duyulan mal miktarının artması ile güvenli ve kolay biçimde taşımak için yollara ihtiyaç duyulmuştur. Uzak mesafeleri kat eden tüccarların bu yolları bireysel olarak yapması mümkün olmadığı için yollar devlet yöneticileri, krallar veya beyler tarafından yaptırılmıştır. Anadolu'da Demir Çağında, bu şekilde yapılan yollara kral yolu adı verilmektedir. Bu yolun yapımı, paranın bulunması ile aynı tarihlere rastlamaktadır.[21]

Mal aktarım modeline göre ticaret birçok farklı tür altında incelenmektedir. Bu modellerin başlıcaları şöyle sıralamaktadır;

- *Doğrudan erişim (direct access):* Bu modelde mal arada bir aracı olmaksızın doğal kaynaklardan edinilir.
- *Elden ele aktarım (down-the-lin exchange):* Obsidyen değiş tokuşu için öne sürülen bir modeldir.
- *Merkezden dağıtım (central place redistribution):* Hammadde veya malı bir grup ya da kişi tarafından bir merkezde toplandıktan sonra tekrar dağıtılmasıdır.

[20] Rene Sedillot, *Dünya Ticaret Tarihi (Değiş Tokuştan Süpermarkete),* (Çev: Esat Mermi Erendor), Cep Kitapları Yayınları, İstanbul 1983, s. 24,26.
[21] Yükçü, a.g.e., s. 100.

- *Ticaret kolonisi, ev sahibi toplum tarafından kuşatılmış koloni (colonial enclav):* Bu model ise bir toplum tarafından başka bir topluma ait bölgeye ticaret amaçlı yerleşim kurmasıdır.
- *Serbest ticaret (freelance trading):* Tüccarların kazançlarının ve mallarının kendilerine ait olduğu ticaret türüdür. Örneğin Anadolu'da koloni kuran Asurlu tüccarlara uygulanan vergilerden, serbest çalışan tüccarlar oldukları anlaşılmaktadır.
- *Temsilci ile ticaret (emissary trading):* Mal sahibi ya da sermayedarın bir kişi veya bir grubu ticaret amacıyla başka bir bölgeye göndermesidir.
- *Ticaret limanı (port of trade):* Bu modelde ise ticaret yapan taraflar ticaretlerini, kendi yetki ve sorumluluk alanlarının dışında yani siyasi olarak etkili olmadıkları bir merkezde yapmalarını sağlamaktadırlar.[22]

1.5. Deniz Ticareti

Ticaretin bir diğer gelişim alanı da ilk çağlardan itibaren kullanılmaya başlanılan akarsu ve deniz üzerindeki ticaretidir. Deniz ticareti Erken Bronz Çağında (M.Ö 3000) gemilerin üretim fazlası ürünleri başka ülkelere taşıması ile hız kazanmış ve kara ticaretine oranla daha masrafsız ve daha az caba gerektirdiği için her geçen gün hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Bu deniz araçlarının ilk olarak Mısırda geliştiği düşünülmektedir.[23] Ancak ilk örnekleri saz demetlerinin bir araya getirilerek üzerine tek kişinin binebildiği ilkel formda kayıklardır. Hayvan postlarının şişirilmesi veya ağzı geniş küplerin kullanımı ile akarsularda ve göllerde insanlar ilk suyolunu kullanma deneyimlerini gerçekleştirmiştir. Elverişli ve kara yoluna göre daha fazla mal taşınmasına imkan veren su taşımacılığı ilk formlarının kullanım rahatlığının ve imkanlarının anlaşılması üzerine birkaç kişinin taşınabildiği ve diğer gereksinimleri de karşılayan salların yapı ile yeni bir döneme girmiştir. İlk sal örnekleri ağaçların bol olduğu yerlerde birkaç kütüğün bir araya getirilerek bağlanması ile oluşturmuştur. Ancak ağacın çok olmadığı sazlıkların bol bulunduğu Nil kıyılarında ya da Dicle ve

[22] Doğan, a.g.e., s. 81,96.
[23] Laika Hamza, Antikçağda Doğu Akdenizde Deniz Ticareti, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006, s

Fırat'ın aşağı bölümlerinde saz demetlerinin yığın halında bir araya getirilmesi ile sallar oluşturuluyordu.[24]

Neolitik Dönemden itibaren insanlar yerleşik hayata geçmiş ve ilk yerleşim yerleri olarak tatlı su kenarlarını seçmişlerdir. Hayatlarını idame etmek için mecburen yerleştikleri tatlı su kenarlarında, yeni imkanlarda ortaya çıkmıştır. Tarımın başlaması ile artı ürün ede edilmiş ve zamanla bu ürünler katır ve eşek gibi hayvanlar ile karadan ticareti yapılmış hem de nehirler aracılığıyla aşağıda ve yukarıda bulunan yerleşim yerlerine ulaştırılabilmiştir. Daha elverişli bir ticaret olanağı sunan, nehir taşımacılığında kullanılan sallar ve erken formadaki kayıklar gelişerek yelkeninde icadı ile açık denizlere açılabilecek ve günümüze dek önemini hiç yitirmeden gelecek ölçekte etkin kullanımı erken dönemlerde başlamıştır.[25] Günümüz gemilerini andıran bir teknikle inşa edilmiş olan bu erken dönem tekneleriyle ilgili en önemli kanıtlardan biri Minos ve Miken mühürlerindeki çizimler olmuştur. Bu mühürlerde gemi formu açıkça tasvir edilmiştir. Bu çizimler erken dönemlerden itibaren Ege denizinde yelkenli ve tek direkli büyük gemilerin kullanıldığını ispatlar niteliktedir. Büyüklük dereceleri tasvir edilirken büyük olarak nitelendirilen bu gemilerin günümüzde kullanılan gezinti tekneleri kadar olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.[26]

Eski çağda nehir taşımacılığında kullanılan gemiler ise genelde kullanılacakları nehirlerin yatağının büyüklüğüne, suyun akış gücüne ve nehrin eğimine bağlı olarak değişmekteydi. Örneğin kimi kaynaklarda yelkenli gemi kullanıldığı yazarken kimi kaynaklarda da kürekli gemilerin kullanıldığından bahsedilmektedir. Bazı bölgelerde ise toplumlar arazinin eğiminin fazla olması nedeniyle gemilerini sadece gidiş yolunda kullanırlar ve dönüş yolunu ise gemilerde getirdikleri eşekler ve binek havanlar ile dönerlerdi. Bu tür bir ticaretten Herodot tarihinde bahsedilmektedir.[27]

Herodot Babil'de nehirlerde kullanılan kayıkları şaşırtıcı bularak, bu kayıkların yuvarlak olduklarını ve her taraflarının deriyle kaplı olduğunu söyler. Asur bölgesinin

[24] Lionel Casson, *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler,* (Çev: Gürkan Ergin), Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul 2002, s. 1.
[25] Mehmet Hanifi Dinç, Eski Yakındoğu'da Nehir Taşımacılığı, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2016, s. 24.
[26] Chester G. Starr, *Antik Çağda Deniz Gücü,* (Çev: Gürkan Ergin), Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul 2000, s.7.
[27] Dinç, a.g.e., s. 29.

yukarı kısımlarında, söğüt ağaçlarından yapılan bir kaburga çatalının etrafını deriyle kapladıklarını anlatır. Bu tür gemilerin enleri ve boyları aynı, başı ile sonu belirsizdir. Yuvarlak biçimli bu gemilerin içerisini saman ile doldururlar ve ardından taşınacak malzemeleri üzerine yerleştirdikten sonra akıntının gücü ile varacakları yere hareket ederler. Bu gemileri ellerinde kürek bulunan iki kişi idare eder. Genelde küçük olan bu gemilerin bazıları oldukça büyüktür. Gemilerin her birinde bir eşek bulunur, büyük olanlarda birden fazla eşek vardır. Babil'e vardıklarında getirdikleri ürünler (genelde bu gemilerde şarap dolu fıçılardır) ile birlikte geminin tahtalarını ve içine yerleştirdikleri samanı da satarlar ve geminin derilerini eşeklere yükleyip suyun tersi yönüne doğru hareket ederler, biçiminde anlatmaktadır.[28]

Mısır da ise en erken teknelere dair kalıntılar, Neolitik yerleşimlerden biri olan Marimde Beni Salaam'da (M.Ö 5000-4400) ortaya çıkarılmıştır. Mısırda erken dönemlerden itibaren kullanılan birçok tekne, gemi ve sandal kalıntıları bulunmuştur. Bu bölge Nil Nehrinde erken dönemlerden itibaren yoğun bir şekilde su ulaşımını kullanmıştır. Nehir ve açık denizlerde kullanılan Mısır medeniyetinin tekneleri ahşap ve papirüs olmak üzere iki farklı biçimde imal edilmiştir. Yelkenin de kullanımıyla birlikte gemiler gelişmiş ve büyük miktarda yükleri taşımakta kullanılmaya başlanmıştır.[29]

Neolitik dönemlerden itibaren kültürler arsı ticaretin deniz yoluyla gerçekleştiğine dair Arkeolojik veriler vardır. Bu ticaretin gelişiminin temel taşını hammaddeye duyulan ihtiyaç oluşturmaktadır. Bu ihtiyaç hem Neolitik Dönemde hem de sonrasında peşine düşülen ancak belli bölgelerde bulunana malzemelerden oluşmaktadır. Örneğin volkanik bir cam olan obsidiyen Neolitik Dönemlerden itibaren Güney Egede bulunan Melos Adasından, kıta Yunanistan'ındaki Tesalya Bölgesine değin yayılmıştır. Bu volkanik cam Kyklad'lardan başlayarak tüm Ege dünyasının alışverişinde odak nokta haline gelmiştir.[30] Erken dönemlerden itibaren kültürler arası münasebetlerde deniz yolunun büyük bir önemi vardır. Büyük medeniyetlerin birçoğu deniz kenarlarında

[28] Herodot, *Tarih,* (Çev: Burcu Uzunoğlu), Panama Yayınları, Ankara 2018, (I. 194), s. 89,90.
[29] Dinç, a.g.e., s. 30,31.
[30] Hartmut Matthaus, *Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz'de Kültürler Arası İlişkiler, Ticaret ve Deniz Seferleri,* (Çev: H. Gönül Yalçın), Ulu Burun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti, (Ed: Ünsal Yalçın, Cemal Pulak, Rainer Slotta), Ege Yayınları, Yy. Yok, s. 335, 336.

gelişmiş, birçok siyasi ve askeri mücadeleler kıyılarda vukuu bulmuştur.[31] Deniz ticareti ilk dönemlerden itibaren yapıldığından, bu ticareti düzenleyen kaidelerin o dönemlerden itibaren var olduğu kabul edilmektedir. Bu kurallar ilk olarak Akdeniz havzasında ortaya çıkıp uygulandığı kabul edilmektedir.[32] İlk zamanlarda ortaya çıkan kanun ve kaideler yazılı değildi, bunlar adetler ve geleneklere bağlı olarak gelişen *"teamülî kaide"* olarak adlandırılan sözlü kurallardır.[33] İlk çağlardan günümüze kadar gelen bu örf ve adetlerden bazıları şöyledir; *"Foenus nauticus"* (deniz ödüncü); bu donatan ile diğer bir şahıs arasındaki bir kredi muamelesidir. *"Actio Exercioria"* ise kaptanın yaptığı hukuki işlemlerden dolayı donatanın sorumluluğuna dair dava hakkı demektir.[34]

[31] Adil İzveren, *Deniz Ticaret Hukuku,* Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1960, s. 25.
[32] Turgut Kalpsüz, *Deniz Ticaret Hukuku, Sevinç Matbaası, Ankara 1971, s. 32.*
[33] İzveren, a.g.e., s. 29.
[34] Tahir Çağa, Rayegan Kender, *Deniz Ticareti Hukuku I, (Giriş Gemi, Donatan ve kaptan),* Arıkan Yayınları, İstanbul 2005, s. 9.

BÖLÜM 2

TARİHSEL SÜREÇTE TİCARETİN GELİŞİMİ

2.1. Tarım Devrimi ve İlk Örgütlü Ticaret

Toplumların gelişimini açıklarken tarımın başlaması bir devrim olarak kabul görmektedir. Tarım insan nüfusunun artışına paralel olarak gelişmiştir. Böylece insanlar nüfusun artmasıyla ihtiyaçlarını karşılamak için ekip biçmeye, hayvanları evcilleştirmeye başlamışlardır. Bir arada yaşamaya başlayan insanlar basit köyler kurmuşlar ve elde edilen ürün fazlasını da ihtiyaçları doğrultusunda takas etmişler ve böylece ticaret başlamıştır. Nüfusun artması ve yerleşim yerlerinin büyümesi ile çiftçilik dışında, esnaf, tüccar, din adamı ve savaşçı gibi toplumsal guruplar ortaya çıkmış ve bu da toplumların daha fazla gelişmelerine zemin hazırlamıştır.[35]

İnsanoğlunun ticaret ile olan münasebetini ilk insanlara kadar götürmek mümkündür. Ancak örgütlü ticaretin başlangıcı tarım devrimi ile olmuştur. M.Ö 10.000 civarında ilk ziraat ile uğraşan topluluklar Ortadoğu'da ortaya çıkmıştır. M.Ö 3500'de ilk şehir Mezopotamya'da kurulması ile birlikte ticaret alnında en önemli atılımlar gerçekleşmiştir. [36]

Hellence *mesos* (orta) ve *potamos* (ırmak) kelimelerinin birleşiminden oluşan Mezopotamya kelimesi iki ırmak arası manasına gelmektedir.[37] Dicle ve Fırat nehirleri arasında bulunan bu coğrafyaya, Mısır dilinde de aynı anlama gelen *"Naharina"* ismi verilmiştir.. M.Ö 4. binyılın ortalarında bu topraklara gelen ve ilk şehir yerleşimlerini meydana getiren Sümerler yaşadığı Güney Mezopotamya topraklarına *"Kengi"* diyorlardı.[38]

[35] Seyhan Taş, Enver Günay, Antik Çağ Toplumlarının Özellikleri, Geleneksel Statüleri ve İktisadi Yapıyı Belirleyen Kurumları*, KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* cilt: 2, sayı: 12, 2015, s. 142,143.
[36] Philip D. Curtin, *Kültürler Arası Ticaret*, (Çev: Şaban Bıyıklı), Küre Yayınları, İstanbul, 2008, s. 75.
[37] Nazmi Özçelik, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları,* Nobel Yayınları, Ankara, 2011, s. 29.
[38] Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi,* Ekin Yayınları, Bursa, 2015, s. 21.

Şekil 2.1: Mezopotamya coğrafyasını gösteren harita.[39]

Asya, Afrika ve Avrupa arsındaki büyük ulaşım yollarının kesişim noktasında bulunan bu bölgenin batısında Arabistan bulunur. Doğusunda ise Mezopotamya'yı İran'dan ayıran Zagros dağları uzanır. Aşağı Mezopotamya İran körfezine açılır. Verimli topraklardan oluşan Mezopotamya'da yaşayan halklar ilkçağlardan itibaren, bu toprakları koruyabilmek içi dağlık bölge halkları ve verimli toprakları ele geçirmek isteyen halklarla savaşmak zorunda kalmışlardır. Bölgede yaşanan ilk ticari ilişkiler Oront vadisi yoluyla Akdeniz halkları ile kurulmuştur.[40]

Mezopotamya bir coğrafi ad olmakla birlikte kültürel bir kimlikte taşımaktadır. Kalkolitik Dönemin sonlarına doğru bu coğrafyada ortaya çıkan çömlekçi çarkı, silindir mühür ve yüksek mabet gibi yenilikler şehir kültürünün temellerini oluşturmuştur.[41] Bunların yanı sıra yazı, kentleşme ve devlet gibi günümüz toplumlarını da çevreleyen etkenlerin çıkış noktasıdır. Bu coğrafya Neolitik dönemde şekillenen erken heykeller, kabartmalar, mücevherler ve teknolojik açıdan; çömlekçi çarkı, araba tekerleği, saban, yelkenli tekne, yapı kemeri, tonoz gibi yenilikleri uygarlığa sunmuştur. Dördüncü binyıl da gelişen, sulu tarım ve kentleşme gibi

[39]https://www.google.com.tr/search?hl=tr&q=%C3%B6n+asya+arkeolojisi+harita&tbm=isch&tbs=simg (Erişim Tarihi: 03.06.2019).
[40] Servet Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, İnsanlık Tarihine Giriş,* Say Yayınları, İstanbul 1988, s. 49-50.
[41] Ekrem Memiş, *Eskiçağda Mezopotamya (En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar),* Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa 2007, s. 21.

alanlarda yaşanan gelişmeler ile uzak bölgelere ticaret, sosyal ve siyasi alanlarda yaşanan birçok gelişmenin temellerini oluşturmuştur.[42]

Mezopotamya'da kentlerin meydana gelmesi ile birlikte bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bir yerin kent olarak nitelendirilebilmesi için nüfus çok önemli bir unsurdur ancak sadece bu yeterli değildir. Kente yaşayanların iş gücü uzmanlaşması düzeyi kent toplumu için önemlidir. Kente yaşayan bireyler veya aileler kendi kendilerine yetemez, belirli mallar ve hizmetlere bağımlıdır. Ancak kentlerde sunulan hizmet sadece bu kent sakinlerine mahsus değildir ve bu da kent tanımının en önemli kriteridir. Kent hem içerisine yaşayanlar hem de çevresinde kalıcı ya da göçebe olarak barınanlar arsında bir aracı işlevi görmektedir. Malların toplanma ve dağıtılma merkezidir.[43] Mezopotamya'da ev yapımı için gerekli olan kerpiç için kil ve tarım malzemesi bol miktarda bulunmaktadır. Ancak günlük yaşamın vazgeçilmez olan aletleri üretmek için gerekli olan maden, kaliteli kereste ve sert taş (çakmaktaşı, obsidyen) gerekli miktarda bulunmamaktadır. Bölgede ahşap eksikliği nedeniyle evlerde düz dam yerine kubbe biçimli kerpiç üst örtü şeklinde yapılmaktaydı. Ancak kentlerin büyümesi ile eksik olan bu temel ihtiyaçlar komşu bölgelerden sağlanmaya başlamıştır. Böylece ticaret alanında da gelişmeler yaşanmıştır.[44]

2.2. Sümerler ve Tapınak Ekonomisi

Sümerler Güney Mezopotamya'da yaklaşık olarak M.Ö 3000-2000 yılları arasında siyasi ve kültürel varlıklarını sürdürmüşlerdir. Sümerler döneminde siyasi birimler kent devleti biçimindeydi. Ur bu dönemde en önemli kent devletidir. [45]

Mezopotamya ekonomisinin temelini tarım oluşturmaktadır. Tarımsal ürünlerde en ileri düzeye Sümerler döneminde ulaşılmıştır. Bu dönemde tahıl üretiminin hat safhaya çıkması şehir devletlerinin büyümesi ve insanların temel ihtiyaçlarının sağlanması için önemlidir. Ayrıca Sümerler döneminden şarabın muadili olarak arpadan üretilen bira

[42] Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi, Başlangıçtan Perslere Kadar,* İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 11, 12.
[43] Marc van de Mieroop, *Antik Yakındoğu'nun Tarihi İÖ 3000-323, (Çev: Sinem Gül), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 40-41.*
[44] Köroğlu, a.g.e., s. 19.
[45] Curtin, a.g.e., s. 77-79.

ve zeytinyağı yerine susam yağı üretilmiş olması tarım alanında ortaya koydukları gelişmeleri kanıtlar niteliktedir.[46] Ancak tarımın yapılabilmesi için gerekli olan sulama sistemleri toplu çalışma ile kurulabilmiş ve toplu çalışma ile işler tutulabilmiştir. Mezopotamya'da insanların müşterek çalışmaları tapınaklar tarafından organize edilmiş ve bu sayede bilinen en eski ekonomi biçimi olan *"tapınak ekonomisi"* ortaya çıkmıştır.[47] Sümerlerde inanç ve tapınak kültürü ilk zamanlardan beri mevcuttur. Farklı zamanlarda farklı biçim ve özelliklerde farklı tapınaklar inşa etmişlerdir.[48]

Kentlerin merkezlerinde yer alan tapınakların etrafında şekillenen bu ekonomi biçiminin temeli; toprağın tanrının malı sayılması esasına dayanmaktadır. Yetiştirilen mallar tanrı için yetiştiriliyordu. Rahip memurların denetimi altında toplanan ürünler tapınağa ait depolarda saklanıyor ve daha sonra her ailenin ihtiyacı ölçüsünde tekrar dağıtılıyordu. İhtiyaç fazlası ürünler ise ihraç ediliyor ve karşılığında Mezopotamya'da bulunmayan kereste, taş, maden vb. ürünler temin ediliyordu.[49]

Mezopotamya tapınak mimarisinin en karakteristik biçimi "*zigurat"*tır.[50] Bu ziguratların en bilineni Babil Kulesidir. Günümüze kalan en iyi örneği ise Ur ziguratıdır. Mezopotamya'da inşa edilen her tapınağın bir ziguratı yoktur. Ancak her zigurat bir tapınağın içerisinde yer almaktadır. Ziguratlar ürünlerin depolanıp saklandığı yer olarak kullanılmıştır. Bu yapılar içerisinde depolanan ürünler arasında; tahıllar, yağ çıkarılan ürünün hammaddesi olan susam tohumu, sebze, bira, hurma, şarap, balık, iç yağ, yün, deri, saz ve kamış, yapı çatkıları, hasır, kereste, zift, heykel ve sunu tezgahları, mermer, diyorit (yeşiltaş) ve kıymetli taşar bulunmaktadır.[51]

Sümer erken dönem iktisadi gelişmelerinin önemli bir parçası olduğu ileri sürülen, tapınak ekonomisi adı verilen bu ekonomi biçimine göre; tapınaklar rahipler tarafından bürokratik ve hatta zorbaca bir tarzda idare edilirdi. Ekilebilir tüm araziler ve iş

---

[46] Enver Günay, *Antikçağ Ekonomileri ve Gelenek ile Çok Tanrılı Dinlerin Etkisinde Oluşan Antik Çağdaki İktisadi Düşüncelerin Özellikleri, İnternatonal Journal of Academic Value Studies,* 2015/1, s. 49.

[47] Bülent İplikçioğlu, *Eskiçağ Tarihi Anahatları I*, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 61.

[48] Erhan Altunay, *Mezopotamya ve Mısır Paganizmi,* Destek Yayınları, İstanbul 2018, s. 49.

[49] Memiş, a.g.e., s. 55.

[50] Akkadça "zaqā" (yükselmiş yere kurmak) sözcüğünden türeyen "*ziggurat"* terimi, Mezopotamya'ya özgü, kule formunda bir tapınak mimarisini ifade eder. (bkz: http://arkeokur.tumblr.com/post /56615484339/b%C3%BCy%C3%BCk-ur-ziggurati (Erişim Tarihi: 03.06.2019).

[51] Henri Frankfort, *Uygarlığın Yakındoğu'da Doğuşu; Mezopotamya ve Mısır,* (Çev: Alâeddin Şenel), Verso, İmge Yayınları, Ankara, 1989, s. 79-97.

gücünün büyük bölümü tapınağın kontrolü altındaydı. Bu sistemde elde edilen ürünlerin tamamı tapınaklarda toplanıyor ve daha sonra yaşlılar ve çocuklarda dahil olmak üzere herkese dağıtılıyordu. Yetiştirilen başlıca mahsul arpaydı. Ancak tapınak yağ, yün, süt vb ürünleri üretiyor ve tekrar dağıtılıyordu.[52]

1920'lerde Anton Deimal tarafından ortaya atılan bu görüş, ortaya çıkarılan yeni arkeolojik veriler ve yapılan tarihsel araştırmalar sonucundan 1970'lerde yıkılmıştır. Bu görüşe göre erken dönemde geniş sulama sistemlerinin henüz kurulmamış olması, temelinde suya dayalı bu sistemin kurulmasına imkan vermemektedir. Bu araştırmalar sonucunda, III. Ur hanedanına kadar toprakların büyük kısmının tapınakların elinde değil özel şahıslara ait olduğu anlaşılmıştır. Ekonomide siyasi ya da dini otoritelerin kontrolü sonraki dönemlerde gerçekleşmeye başlamıştır.[53]

Mezopotamya ekonomisinin en önemli unsurlarından biri ticarettir. Bölgede yaşayan kavimler, doğal şartlar ve bazı ürünlerin bulunmaması nedeniyle ticari faaliyetlere ilk zamanlardan itibaren başlamak zorunda kalmışlardır. Bu bölgede ormanlar ve bazı temel ihtiyaçların üretilmesi için gerekli olan maden ve taşlardan mahrum olması ticari faaliyetleri tetikleyen en önemli etmenlerdir.[54] İlk dönemlerden itibaren sınır bölgelerinde doğal olarak ticari bir faaliyet gelişmiştir. Kentler arasında gerçekleşen ticaret kadar dış ticaret de önemliydi. Tüccarlar önce malları eşekler ve öküzlerle, M.Ö 1500'lerden itibaren atların yaygın olarak kullanılması ile atların çektiği arabalarla taşımışlardır. Gemi taşımacılığı da erken dönemlerden itibaren kullanılmıştır. Gemiler ile özellikle Bahreyn Adaları üzerinden Arabistan'a ve Hindistan'a gidilmiştir.[55] Dicle ve Fırat nehirlerinin aktığı Mezopotamya topraklarında gemi taşımacılığında hayati yollar oluşmuştur. Bu bölgede yaşayan insanlar ilk önceleri nehirlerden yararlanmak için bir ahşap iskelet ve şişirilmiş hayvan postlarından oluşan sallar kullanmışlardır. Daha sonraki dönemlerde birkaç postun bir araya gelmesi ile oluşan platform şeklinde daha büyük sallar ve sonraları ise gemiler inşa edilmeye başlanmıştır. Böylece çok daha uzak mesafelere daha kolay ulaşılabilmiştir.[56] Toplumsal örgütlenmedeki

[52] Curtin, a.g.e., s. 78.
[53] Curtin, a.g.e., s. 79.
[54] Memiş, a.g.e., s.56.
[55] İpilikçioğlu, a.g.e., s. 62.
[56] Lionel Casson, *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler,* (Çev: Gürkan Ergin), Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul 2002, s. 1.

farklılaşmalar bölgeler arsı uzun mesafe ticaretini derinden etkilemiştir. Merkezi yönetimin güçlü olduğu toplumlarda, ticari faaliyetler de otoriteyi elinde bulunduranların kontrolü altında ilerlemiştir. Kar amacı güden ticaretin bu gibi durumlarda yapılması güçleşmiştir.[57]

Uzun mesafeli ticarette kullanılan başlıca ihraç malları; tahıl, susam yağı, hurma, yün, giyim eşyaları, silindir mühür ve ziynet eşyalarıydı. İthal edilen malların başında ise kereste ve taş geliyordu. Kuzey Suriye'den sedir ağacı, Yukarı Fırat bölgesinden çınar ağacı, dağlardan taş (granit, bazalt ve daha az değerli taşlar), Anadolu ve Kıbrıs'tan maden, Hindistan'dan fildişi getiriliyordu.[58]

Tüccarlar erken dönemlerden itibaren devlete bağlı hareket ediyorlardı. Tacirin başında memur bulunur ve gelirinin bir kısmını devlete verirdi. Ancak bireysel ticaret ile uğraşan tacirlerde bazı dönemlerde mevcuttu. Örneğin Babil limanlarında ve piyasalarındaki alım satım işlemleri bireysel tacirler tarafından yürütülüyordu.[59]

Mezopotamya'da ticaretin gelişimi ile birlikte erken dönemlerden itibaren faizli, faizsiz borç veya ödünç mal alınıp verilmiştir. Borçların ödenmesi hususunda bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Yazının keşfinden sonra yapılan düzenlemeler günümüze ulaşmaktadır. Ancak tarih öncesi dönemlerde de sözlü bazı düzenlemelerin var olması kaçınılmazdır. Yazının kullanılmaya başlamasından öncede bazı yaptırımlar uygulanmış ve bunlar yazının icadı ile günümüze ulaşmıştır.[60] Her ne kadar uzun mesafeli ticaret Mezopotamya'da III. Ur hanedanından itibaren büyük bir hız kazanmış olsa da, erken dönemlerden itibaren Mezopotamya'da uzun mesafeli ticaretin varlığına dair bazı kanıtlar bulunmuştur. M.Ö 5. binyıl dolaylarında Mezopotamya yerleşimlerinde Hint okyanusundan gelmiş deniz kabukları bulunmuştur. Hint okyanusunun tahmini uzaklığı 1500 kilometredir. Yine aynı dönemlerde yukarı Dicle'de büyük miktarda obsidyen taşına rastlanmıştır. Bu taşların Doğu Anadolu'dan, yaklaşık 600 kilometre uzaklıktan getirmiş olma olasılığı çok yüksektir. Mezopotamya'da işlenen bakır madeni Kafkas Dağlarının Güneyinden İran

[57] Sevgi Aktüre, Anadolu'da Bronz Çağ Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 176.
[58] İpilikçioğlu, a.g.e., s. 62.
[59] Benno Landsberger, Mezopotamya'da Medeniyetin Doğuşu, (Çev: Mebrure O. Tosun) , Ankara üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, , cilt: 2, sayı: 3 1944, s. 428.
[60] Mehmet Yunus Akrep, Sümer Ekonomisinde Tapınak Faktörü, *Mavi Atlas,* cilt: 5, sayı: 2, 2017, s. 468.

Platosundan getirilmiştir. Yine erken dönemlerde su mermeri, akit taşı, klorit, sedef, mermer ve firuzen gibi İran kökenli madenlerde Mezopotamya'ya getirilmiştir.

Mezopotamya'da ticari faaliyetler gelişerek devam etmiştir. M.Ö. 2000 dolaylarında 3. Ur hanedanının yıkılmasının ardından bir karışıklık dönemi yaşanmış ve ardından M.Ö. 1900 yıllarında Amurru hanedanı kurulmuştur. Bu döneme ilişkin en önemli olay altıncı Amurru kralı olan Hammurabi kanununlardır.[61] Bu kanunlarda tüccarlar DAM. KAR (tamkarum) olarak geçmektedir.[62] Bu yasalarda tamkarum'un bazen malları ile seyahat ettiklerini, bazen de mallarını başka biri ile gönderdiklerini veya başka bir tacire sermaye sağladıklarını öğrenmekteyiz. Devletin tüccar üzerinde bazı yaptırımları vardı. Bazen onlardan vergi alıyor bazen de ticari denetim usulleri uyguluyordu.[63]

2.3. Asurlular ve Anadolu'da Koloni Çağı

Asur, Assurya[64] bölgesinin başkentidir ve Dicle nehri yakınlarında yer almaktadır. Sümerler tarafından *"Subartu"* olarak anılan bu halk ismini tanrı Asur'dan almıştır.[65] Asurlular M.Ö. 1100 ve 612 yıllarında Mezopotamya başta olmak üzere, Suriye ve Doğu Anadolu bölgelerinde etkili olmuştur. Ancak Asur devletinin ortaya çıkışı M.Ö. 3. binyıla rastlamaktadır.[66]

Asur tarihi dört bölümde incelenmektedir;

I. Eski Asur Devleti (M.Ö. 2000-1800)

II. Orta Asur Devleti (M.Ö. 1800-1350)

III. Yeni Asur Devleti (M.Ö. 1350-750)

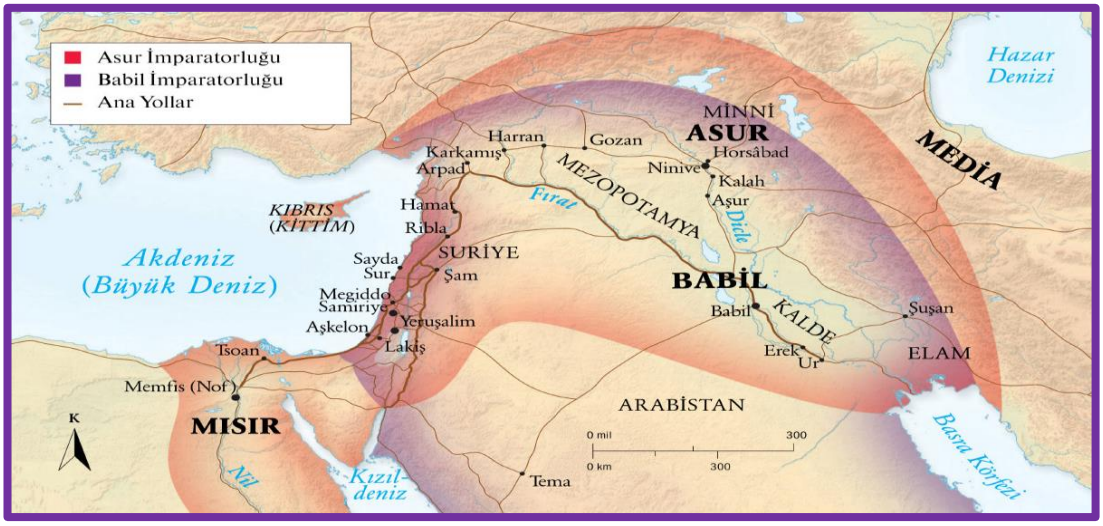
[61] Curtin, a.g.e., s. 80-82.
[62] Mebrure Tosun, Hamurabi'nin Toprak Kanunları, *DTCF Dergisi*, cilt: 21, sayı: 3-4, 1963, s. 135.
[63] Curtin, a.g.e., s. 83.
[64]Hellenler tarafında Assyria veya Syria biçiminde zikredilmiş olan ülke Mezopotamya toprakları içerisinde yer almaktadır. Günümüzde ki Suriye bölgesinin adının da kökeni olan bu ad; Asur dilinde ki birçok kelime gibi Luwi dilinden Asur diline geçmiştir. (Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar,* İnkılap Yayınları, İstanbul 1993, s. 125)
[65] Bahar, a.g.e., s. 52.
[66] İplikçioğlu, a.g.e., s. 55.

IV. İmparatorluk Devri (M.Ö. 750-612)

Askeri sistem açısından gelişmiş bir düzeyde olan Asur devleti militarist bir toplumdu. Temelinde askerlik olan Asur'da tüm erkekler askere çağrılıyor ve devlet vazifeleri temelde farklı işlerden oluşsa da, askerlik görevi olarak tanımlanıyordu. Başlıca görevi tanrı, Asur ve devlet adına savaşmak olan kral bu yapının en tepesinde yer alıyordu.[67]

Asurlular Mezopotamya tarihinde *"Doğunun Romalıları"* olarak adlandırılmaktadır. Tıpkı Romalılar gibi güçlü bir askeri sitem kuran Asurlular, güçlü ve disiplinli bu ordu sayesinde askeri karakterli bir devlet oluşturmuşlardır. Asurluların Romalılarla bir diğer benzer noktası ise; Asur kenti merkezli küçük bir şehir devletinden büyük bir imparatorluk kurmuş ve Roma İmparatorluğunda olduğu gibi, güçlü askeri sistem sayesinde yüzlerce yıl ayakta kalmayı başarabilmiştir.[68]

Şekil 2.2: Asur İmparatorluğunun bulunduğu coğrafyayı gösteren harita.[69]

Asur Devletinin dönemlere göre izlemiş olduğu politikalara bakıldığında, Eski Asur Devleti dönemde öncelikli olarak ticari egemenlik güdülmektedir. Anadolu'da kurulan ticari kolonilerde bu döneme rastlamakta ve Eski Asur Devletinin ticari eğilimlerinin göstergesi niteliğindedir. Orta Asur Devleti döneminde ise Mitanni egemenliğinden kurtulduktan sonra giderek güçlenmiştir. Amarna çağında (M.Ö 1400-1350) ise, dönemin

[67] Ahmet Gözlü, Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmış Doktora Tezi, Konya 2011, s. 316,317.
[68] Memiş, a.g.e., s. 36.
[69] https://worldarkeoloji.blogspot.com/2016/02/asur-uygarlg.html (Erişim Tarihi: 03.06.2019).

büyük siyasi güçleri olan Mısır, Babil (Kaslar), Hitit ve Mitanni devletleri ile boy ölçüşecek duruma gelmiştir.[70]

Yeni Asur Devleti ise belki de Asurluların en önemli imparatoru olan *III. Tiglatpilesar* tarafından yapılan askeri bir darbeden sonra kurulmuştur. Bu dönemde Urartular geri püskürtülmüş ve Suriye'yi yeniden ele geçirmiştir.[71] Ayrıca bu devirde Kuzey Suriye ve Anadolu'nun Güneydoğusunda birçok şehir devletini fethetmişler ve yağmalar yapmışlardır. Ege göçleri ile Anadolu'nun en büyük siyasi gücü olan Hititlerin yıkılması ile Yeni Asur Devleti, Anadolu'ya olan seferlerini artırmışlardır. İmparatorluk devrine gelindiğinde, Asurlular fetih hareketlerine büyük bir hızla devam etmiştir. Bu dönemde Urartu devletine ekonomik açıdan büyük zararlar vermiş, Mısırı fethetmiş ve İsrail Devletini kendi himayesine bağlamıştır.[72]

Asur Devleti, zulüm ve ağır vergilerden dolayı isyan eden vassal krallıklar nedeniyle giderek zayıflamış ve M.Ö 612 yılında Babilliler ve Medler'in birlikte yapmış olduğu saldırılar sonucunda da yıkılmıştır.[73]

2.3.1. Koloni Çağı (M.Ö 2000-1800)

M.Ö. II. binyılın ilk çeyreğinde Mezopotamya ve Anadolu arasında yoğun ticari ilişkiler başlamıştır. Kuzey Mezopotamya'da, Dicle kıyısında yer alan Asur şehir ile Anadolu'da Kayseri yakınlarında yer alan Kaneş şehri arasında kurulan bu ticari ilişki yaklaşık olarak 200 yıl sürmüştür.[74] Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılan bu dönemde Anadolu'nun büyük kısmında Geç Hititlerin oluşturduğu şehir krallıkları egemendir. Akadlar döneminden itibaren Anadolu'nun yeraltı ve yerüstü zenginlerini bilen Mezopotamya halkları, Asurlular öncülüğünde, bu dönemde Anadolu ile sistemli ve geniş bir ticari ilişki kurmuşlardır.[75]

---

[70] Memiş, a.g.e., s. 36.
[71] İplikçioğlu, a.g.e., s. 54.
[72] Memiş, a.g.e., s. 36,37.
[73]https://www.msxlabs.org/forum/tarih/56415-asur-imparatorlugu-asurlular.html. (Erişim: 05,10.2019)
[74]Remzi Kuzuoğlu, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu Kraliçeleri, *Belleten,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, C: LXXI, S: 262, s. 768.
[75]http://www.anadolumedeniyetlerimuzesi.gov.tr/TR,77782/asur-ticaret-kolonileri-cagi.html, (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

Koloni döneminde Asurlu tüccarların yoğun faaliyet gösterdiği Orta Anadolu'nun etnik yapısı hakkında yeterli bilgi mevcut değildir. Ele geçirilen tabletlerde bölgede yaşayan kavimlerin orijinal adları geçmemektedir. Tüccarların yapmış oldukları yazışmalarda yerli halktan bahsederken *"nuwâ'um"* (cahil, kültürsüz, dilsiz anlamında gelen) kavramı kullanmışlardır. Bu devirde Anadolu'da yer alan kavimler; Hattiler, Hurriler, Luviler, Palalar, Kaşkalar ve Hititlerdir.

Koloni devri olarak adlandırılan bu dönemde Anadolu'nun siyasi yapısını bağımsız krallıklar ve bu krallıklara bağlı vassal krallar yönetiminde irili ufaklı Kent Devletleri oluşturmaktadır. Bu dönemle ilintili olarak ele geçirilen tabletlerde *"rubâ'um"* (kral) tarafından yönetilen 30 kadar şehir adı geçmektedir. Ayrıca bağımsız beylikler olan Kent Devletleri ise *"mâtum"* (ülke) olarak adlandırılmaktadır.[76]

Anadolu ile devamlı iletişim halinde olan Asurlu tüccarlar, bu topraklara planlı bir şekilde yerleşmişlerdir. Bu durum Asurlu tüccarları göçmen olmaktan çıkarıp, koloni kavramına yaklaştırmıştır. Göçmenler başka bir ülkeye yerleşeceklerinde anavatanlarında bulunan yetkili merciler tarafından denetlenmez ya da bu mercilerden izin almak zorunda kalmazlardı. Ancak Asurlular da durum farklıydı, Anadolu'ya yerleşen tüccarlar, Asur'daki kent meclisi ve bazen de kral tarafından desteklenir ya da yerleştikleri ülke ile ticaret ilişkileri denetlenirdi. Anadolu'ya geçici ya da kalıcı olarak yerleşmek isteyen Asurlu tüccarların bu kararı farklı diplomatik anlaşmalar ile desteklerlerdi. Anadolu'da ticaret yapan Asurlu tüccarlar, siyasal, kültürel ve ekonomik konularda mevcut siyasi otoriteyle iletişime geçmek mecburiyetindeydiler. Tüccarların saray ile yaptıkları anlaşmalar maddeler halinde yazılırdı. Tüccarlar bir sıkıntıya düşer ya da olumsuz bir olay yaşarsa bu anlaşma şartlarına göre çözülürdü.[77]

Bu tüccarlar Anadolu'da ticaret konusunda etkin olmalarına rağmen idare üzerinde söz sahibi değillerdi. Vergilerin belirlenmesi, ticareti yapılan malların sınırlandırılması ve serbest bırakılması, hukuki kuralların belirlenmesi yerel hanedanlar tarafından yapılıyordu.

[76] Hakan Erol, Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Şehir Devletlerinin İdari Yapısı, *38. Uluslar Arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*, Ankara 2012, s. 1306.
[77] Hatice Gül Küçükbezci, Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar ile Anadolu Halkı Arasındaki İlişkiler, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* sayı: 26, 2011, s. 26.

Anadolu ve Asur arsındaki ilişkiyi açıklayan iki görüş mevcuttur; Bu görüşlerin ilkine göre Anadolu şehir devletleri Asur devletinin vassalı konumundadır. Asur devleti bu toprakları işgal altında tutmaktadır. Diğer görüşe göre ise Anadolu'da bulunan çeşitli bağımsız yerel idareler ile yapılan anlaşmalar doğrultusunda Asurlu tüccarlar serbestçe ticaret yapmaktadırlar. Anadolu şehir devletlerinin Asur devletinin vassalı olmadığı görüşü güçlüdür. Asurlu tüccarlar Anadolu idarelerini tanıyor, vergi veriyor ve kurallarına uyuyorlardı. Diğer öne sürülen görüş dikkate alındığında, yalnızca Asur devletine vergi ödemeleri yeterli olacaktı.[78]

Bu dönemde Anadolu'da bazı madenler kıymetli tutulmuş ve ticaret aracı olarak kullanılmıştır. Anadolu'nun yerli halkı kıymetli madenler kaşlığında Asur'dan ve başka yerlerden getirilmiş işlenmiş malları almış, bu şekilde değiş tokuş usulü ile ticaret canlı tutulmuştur.[79] Bu dönem ticareti açısından ulaşım çok önemlidir. Nitekim Asur ve Anadolu arsında uzun bir yol kat edilmektedir. Kültepe mühürleri üzerindeki tasvirlerden anlaşıldığında göre bu devirde at kullanılmaktaydı, ancak sadece savaş arabalarına koşuluyordu. Ticarette kullanılan en önemli ulaşım aracı eşekti. Bu hayvana mühürlerde de sıkça rastlanmaktadır. Bu devride Anadolu ve Mezopotamya'yı birbirine bağlayan en önemli yollar Kültepe ve Mari vesikalarının verdiği bilgiler doğrultusunda az da olsa bilinmektedir. Güneydoğu Anadolu'nun fiziki coğrafyası da dikkate alındığında yapılan tetkiklere göre, Asur'dan Kaneş'e (Kültepe) giden iki yol vardı. Güney ve Kuzey yolu denilen bu iki yolda Fırat üzerinden geçiyordu. Kuzey yolu Malatya'dan dolaşıyor, Darende üzerinden Kayseri'ye ulaşıyordu. Güney yolu ise Urfa üzerinden geçiyordu. Ancak bu güzergâhlar tahminden ibaret kalmaktadır. Çünkü metinlerde adları geçen şehirlerin birçoğunun yeri henüz bulunamamıştır.[80]

Ticaret maksadı ile Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu'da 50 kadar ticaret merkezi kurulmuştur. Orta Anadolu'da yoğunlaşan bu ticaret merkezlerine "*Karum*" ve "*Wabartum*" denilmektedir.[81] Anadolu'da kurulan bu pazar yerlerinin

[78] Kürşat Koçak, Asur Ticaret Kolonileri Çağında Ticareti Yapılan Mallar ve Vergiler, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2009, cilt: 1 sayı: 27, s. 211.
[79] Hüseyin Seven, Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu'da Madenler ve Yeni Maden Çeşitleri, *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri,* Ankara 1998, s. 526.
[80] Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi; En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar,* Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1989, s. 114,115.
[81] Kürşat Koçak, Koloni Çağında Hukuk, *Nevşehir Barosu Dergisi,* cilt: 1, sayı: 1, 2015, s. 165.

büyüğü olan Karum, Asur dilinde Liman anlamına gelmektedir. Daha küçük olan Wabartum'lar ise konak manasına geliyordu.[82]

Tabletlerden edinilen bilgiler doğrultusunda bu ticaret merkezlerinin 11 kadarının büyük ticaret merkezi (Karum), 10 tanesinin de küçük ticaret merkezi (Wabartum) olduğu bilinmektedir.[83] Elde edilen bilgilerde bu merkezlerin (Karumların) sonraki zamanlarda sayısının 14'e yükseldiğini göstermektedir. Bazı Wabartum istasyonları gelişerek Karumlara dönüşmüşlerdir.[84]Bu dönemle ilgili ele geçirilen tabletlerde adları geçen bazı Karum ve Wabartumlar şunlardır; Karum: Kaneş, Buruşhattum, Hahhum, Hurama, Nahria, Urşu, Wahşuşana, Zalpa, Turhumit, Hattuş, Tamnia, Tuhbia, Neneşşa;[85] Wabartum: Batna, Kuşşar, Mama, Şalatuwar, Şamuha, Tuhpia, Ulama (Walama), Waşhania, Zalpa, Kuburnat, Hanaknak, Taşmurna.[86]

Karum olarak adlandırılan ticaret merkezi Anadolu'da öneli bir yere sahiptir. Mezopotamya'da ticaret çoğunlukla suyoluyla gerçekleştirildiği için, Karum tüccarların ticaret yapmak için bir araya geldikleri alışveriş yeri manasına gelen liman anlamını edinmiştir.[87] Diğer ve daha küçük olan ticaret merkezi Wabartum terimi ise yalnızca Anadolu'nun eski Asur tüccarlarına özgüdür. Bu terim konuk anlamına gelen başka bir kelime ile ilişkilendirildiğinden, belki de önceleri bir kervansarayı ifade ederken, daha sonra Karum'dan küçük, ulaşılması zor ve sapa yerlere kurulan ticaret merkezlerinin adları konumuna gelmiştir. Bu wabartumlar en yakın Karum'ların yönetimi altındaydılar.[88]

---

[82] Mahfi Eğilmez, Antik Dünyada Ekonomik Yapılanma, *Aktüel Arkeoloji Dergisi,* sayı: 66, 2018, s. 60.
[83] Hüseyin Sever, Kültepe Tabletlerinin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt: 35 sayı: 2, 1991, s. 248.
[84] Amelie Kuhrt, *Ticaret, Tüccarlar ve Antik Kent*, (Ed: Hellen Parkins, Christopher Smith), (Çev: Ömer Harmanşah), Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul 2010, s. 33.
[85] Bahar, a.g.e., s. 203.
[86] Salih Çeçen, Kaniş Karum'unun Diğer Karum ve Wabartumlar'a "KU.AN" (amutum) ile İlgili Önemli Talimatları, *Belleten,* cilt: LXI sayı: 231, 1997s. 221.
[87] Serpil Ünal Kestane, Antik Çağda Pazarlama ve Pazarlama Karması Elemanlarına Yönelik Değerlendirmeler, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* cilt: 4, sayı: 1, 2015, s. 193.
[88] Kuhrt, a.g.e., s. 33.

2.3.2. Anadolu Kolonilerinin Merkezi: Kaneş

Kültepe, Orta Anadolu Platosunun en yüksek dağı olan Erciyes Dağının eteklerinde, Kayseri ilinin 20 kilometre kuzeydoğusunda yer alır. Bu höyük Anadolu'daki en büyük ve aynı zamanda en fazla hasar görmüş höyüktür. Burada Türk Tarih Kurumu bünyesinde 1948 yılında Tahsin Özgüç önderliğinde başlatılan sistemli kazılara kadar, bilimsel kazı yöntem ve tekniklerinden uzak yapılan ve sadece tablet ve eserleri ele geçirmek için yapılan kazılar nedeniyle büyük çaplı bir tahribata uğratılmıştır. Kültepe Höyüğü iki bölümden oluşmaktadır. Yaklaşık olarak bir daire biçiminde olan yapının çapı 550 metre, yüksekliği ise 20 metredir. Höyüğü, kuzey, doğu ve güneyden hilal biçiminden Aşağı Şehir çevreler.[89] Höyükte gerçekleştirilen kazılarda 20 bini aşkın çivi yazılı tablet bulunmuştur. Bu tabletlerin büyük kısmı tüccarların kullanmış olduğu çek, senet ve mektuplardan oluşmaktadır. Asur çivi yazısı ile yazılmış bu belgeler Anadolu'da yazının kullanımını yaygınlaştırmış ve bu sayede Anadolu Mezopotamya'dan bin yıl sonra tarihi çağlara girmiştir. Bu dönem arkeoloji literatüründe Orta Tunç Çağı olarak adlandırılmaktadır.[90]

Höyüğün tabakaları yaklaşık olarak üçüncü binyıldan başlayarak M.Ö 1200'lere kadar kesintisiz bir şekilde devam eder. Karum'un etkin olduğu dört tabaka genel olarak M.Ö 2000-1600 yılları arasına tarihlenir. Ancak Asurlu tüccarların yerleşiminden öncede burada ticari bir alan bulunmaktaydı. Büyük olasılıkla önceki dönemlerde burada bir Anadolu ticaret istasyonu vardı ve Asurlu tüccarlar giderek buranın önde gelen gurubunu oluşturdular.[91] M.Ö II. binyılın başlarında Kaneş Karumu ölçeğinde Mezopotamya'da, Suriye'de, nede İran'da başka bir ticaret merkezi yoktu. Kaneş Karumu Anadolu ile Asur arasındaki ticareti denetleyen bir tür *"Ticaret Odası"* olarak çalışmaktaydı.[92] Kaneş Höyükte 1955 ve 2010 yılları arasında yapılan kazılarda Erken Tunç Çağının erken dönemlerine tarihlenen, 18 kültür katı keşfedilmiştir. Bunlar şöyle sıralanmaktadır;

[89] Fikri Kulakoğlu, *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da,* Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 40.
[90] Bahar, a.g.e., s. 203,
[91] Kuhrt, a.g.e., s. 30,31.
[92] Celal Tuna, *Mağaradan Kente Anadolu'nun Eski Yerleşim Yerleri,* İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 151.

Tablo 2.1: Kültepe Höyüğü yapı katları.[93]

Kaneş		Belirgin Özelliği	Karum
1 2	Roma	Kent Surları	
3	Hellenistik	Kent Suru	
4 5	Demir Çağı	Kabartmalı Geç Hitit ortostatları	
6	Kaneş Krallığı: Asur Ticaret Kolonilerinin Başkenti	Kaneş Kenti ve Karum kısa süre sonra yeniden kurulup Babil Kralı Samsuiluna dönemine kadar yaşamıştır.	**Ia**
7		Kaneş'teki anıtsal yapılar (Warşam Sarayı, tapınaklar ve resmi depo binası)	**Ib**
		Ara dönem	
8		Asur tacirlerinin gelişi ve Anadolu'da ticaret sisteminin kurulması. Karumda yoğun yapılaşma Kaneş'te Aşağı Eski Saray ve Güney Teras Sarayı.	**II**
9 10		El yapımı tek renkli ve çok renkli seramik ile birlikte ilk kez çark yapımı Hitit seramiğinin ortaya çıkışı.	**III** **IV**
11 12 13	Eski Tunç Çağı III	Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Batı Anadolu ile yakın ilişkiler. Anıtsal Yapıların ortaya çıkışı.	
14 15 16 17	Eski Tunç Çağı II	Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Kilikya ile yakın ilişkiler. Yukarı Fırat'tan ithal edilmiş çömlekler.	
18	Eski Tunç Çağı I		

Karum'da ortaya çıkarılan dört yapı katından ilki olan IV. tabakada; el yapımı tek renkli ve çok renkli seramikler ile birlikte Hitit seramiğinin ilk örneklerine ev sahipliği yapmaktadır. Arkasından gelen III. katta bulunan seramiklerin sayısı artmış ve VI. kat ile III. katta yazılı kayıtlara ulaşılmıştır. Bu katlarda çıkarılan seramik örneklerinin çoğu, Alişar III olarak adlandırılan seramikler ile büyük benzerlikler göstermektedir. Krem rengi astarlı, siyah veya kırmızı boyalı Alişar III. seramikleri Kaneşi de içine alan Kayseri bölgesine özgü seramiklerdir. IV. ve III. katlarda yoğun olmakla birlikte

[93] Fikri Kulakoğlu, *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da,* Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 40. (Erişim Tarihi: 03.06.2019).

II. katta de rastlanmaktadır. Karum, M.Ö 1836 yılları civarında Asur karalı Naram-Sin döneminde büyük bir yangın ile tahrip olmuştur. Birkaç yıl sonra tekra yerleşime açılmıştır. Bu alan Ib olarak adlandırılmaktadır. Yüz yılı aşkın zaman ayakta kalan bu yerleşim M.Ö 1719 yıllarında son bulmuştur. Karum'da son yerleşim katı olan Ia ise bir kuşak kadar ayakta kaldıktan sonra, Kaneş'in de çöküşe girmesi ile tamamen terkedilmiştir.

Kaneş Karum'unda 23.500 adet kil tablet bulunmuştur. Bu tabletlerin 23.000'i II. katta ve geriye kalan 500'ü ise Ib katında bulunmuştur.[94] Bu tabletlerin içeriği çoğunluklu olarak, Asurlu tüccarların Anadolu'da yapmış oldukları ticari faaliyetler doğrultusunda, kendi aralarında ya da yerli halk ile yaptıkları borç senetleri, birbirlerine gönderdikleri iş mektupları, teslimat bilgileri ve yaptıkları harcamaları gösteren listeler gibi evraklardan oluşmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere bu evraklar genel itibarıyla iktisadi meselelerde yazılmıştır. Bu tabletler sayesinde dönemin ekonomisi detaylı olarak öğrenilebilmektedir.[95]

Kaneş ticaret merkezi Asur ile Anadolu arsındaki ticareti denetleyen bir ticaret odası konumdadır. Kervanların düzenli olarak gelip gitmeleri, vergilerin zamanında ödenmesi, fiyatların tespit edilmesi ve ortaya çıkan anlaşmazlıkların giderilmesi gibi önemli işlevleri yerine getiriyordu. [96]

Bu dönemde Hitit Devletinin ekonomisi, Anadolu'nun coğrafi şartları göz önüne alındığında büyük oranda tarıma dayanmaktaydı. Bunun en önemli kanıtları ise Hitit kanunlarında toprak ve ziraat ürünlerine yönelik yaslara çok yer verilmesi ve elde edilen arkeolojik verilerin de bunu desteklemesidir. Yetiştirilen ürünlerin başında ise arpa ve çavdar gelmektedir. Az miktarda da buğday ekmişlerdir. Ayrıca arpayı ekmek yapımında kullandıkları gibi bir çeşit bira imalatında da kullanmışlardır.[97]

Asurlu tüccarların Anadolu'da ticaret yaptığı dönem Orta Tunç Çağına rastlamaktadır. Tunç yapımı için ise bakır ve kalay gerekmektedir. Anadolu'da çok miktarda bakır bulunmasına karşılık kalay yoktur. Mezopotamya halkları tarafından, Anadolu'da bol

[94] Kulakoğlu, a.g.e., s. 45,46.
[95] Esma Öz, Kültepe Kazılarında Ele Geçen Waklum Mektupları, *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergis,* cilt: 4, sayı: 14, 2011, s. 346,347.
[96] Kestane, a.g.e., s. 193.
[97] Füruzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi,* TTK Yayınları, Ankara 1987, s. 162.

bulunan bakır yatakları Kalkolitik Çağlardan itibaren bilinmektedir. O dönemlerden itibaren başlayan ticaret Tunç Çağında hız kazanmıştır. Asurlu tüccarların Anadolu'da en fazla ticaretinin yaptıkları maden kalay olmuştur.[98]

Eşek kervanları ile Asur'dan Anadolu'ya getirilen malların başında olan kalay en fazla ticareti yapılan üründü. Bu kervanlar genelde küçük kervanlardı ve eşekler genelde bir yük dolusu dokuma ürünü ve bir miktar kalay taşıyordu. Tüccarlar Asur'dan ve malları sağladıkları bölgelerden Anadolu'ya geldiklerinde, kervanlarını oluşturdukları eşekler dâhil her şeyi satıyorlardı. Buna karşılık Anadolu'dan Asur'a gönderilen en önemli ithal mallar ise gümüş ve altından oluşmaktaydı.[99]

Anadolu'ya getirilen kalay büyük olasılıkla Afganistan'dan getiriliyordu. Anadolu halkı tarafından talep gören dokuma ürünleri ise Babil'den ve bir kısmı da Asur'dan (tüccarların aileleri tarafından dokunuyordu) getiriliyordu. Ayrıca bu dönemde süs taşları (lapis, akik ve hematit)'da Anadolu'ya getiriliyordu. Asurlu tüccarlar genelde ekonomik değeri yüksek ve taşıması kolay, hafif malların ticaretini yapıyorlardı. Tüccarlar kalaydan %100, tekstil ürünlerinde %200 kâr sağladıkları tabletlerden edinilen bilgiler sayesinde öğrenilmektedir. Ancak tekstil ürünlerinin satışı kalay satışlarından daha azdır. Bu sebepten dolayı tüccarlar talep gören maden ticaretine daha fazla ağırlık vermiştir.[100]

Asurlu tüccarların, ticaret alanında geliştirmiş oldukları ustalık batıya yaptıkları ticaretin gelişmesini ve sistemli bir şekilde ilerlemesini sağlamıştır. Asurluların bu dönemde geliştirmiş oldukları ortaklık, yatırım sistemleri ve taşımacılık, o kadar verimli olmuştur ki ancak binyıllar sonrasındaki Akdeniz kentleri ticareti ile mukayese edilebilir.[101]

[98] Hasan Bahar, M.Ö. II. Binyıl Başlarında Anadolu-Mezopotamya Arasındaki Ticaret Hayatı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* sayı: 3, 1994, s. 309.
[99] Kuhrt, a.g.e., s.35.
[100] Koçak (2009), a.g.e., s. 213.
[101] Kuhrt, a.g.e., s. 37.

BÖLÜM 3

EGE HAVZASININ COĞRAFİ BETİMİ

3.1. Ege Coğrafyası

Ege bölgesi, Ege denizi çevresinde yer alan Yunanistan, Makedonya ve Trakya'nın doğu, Anadolu'nun batı kıyılarını çevreleyen alana verilen isimdir. Bu deniz, Akdeniz'in birbirinden bazı farklarla ayrılan beş havzasından biridir. Doğusunda ve batısında yer alan yüksek ve kütle olarak büyük olan karaların aksine, yer kabuğunun alçaldığı ve yakın bir jeolojik geçmişte Akdeniz sularının dolması ile oluşan bir alandır. Son jeolojik zamanlarda meydana gelmesi sebebiyle bu alan dünyanın başka hiçbir yerinde görülmeyen çoklukta kara parçaları ve irili ufaklı adalarla doludur.[102]

Şekil 3.1: Ege coğrafyasını gösteren bir harita.[103]

Günümüz de ege denizinde irili ufaklı üç binden fazla ada vardır. Bu adalar neredeyse tamamına yakını Yunanistan'a, elli kadarı ise Türkiye Cumhuriyeti Devletine aittir.[104] Ayrıca Ege denizinde adaların yanı sıra farklı uzunluklarda koylar, körfezler, boğazlar

[102] Sırrı Eriç, Talip Yücel, *Ege Denizi*, Türkiye Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 6.
[103]https://www.google.com.tr/search?hl=tr&q=Fenikeliler&tbm=isch&tbs=simg: (Erişim Tarihi: 03. 06.2019).
[104] Anıl Çeçen, *Ege Denizi Jeopolitiği*: http://ankaenstitusu.com/egedenizi-jeopolitigi/ (Erişim: 05.10.2019)

ve yarım adaların bulunması kıyı çizgisinin olağanüstü ölçülerde uzun olmasını, deniz dibinde büyük düzlükler, çanaklar, oluklar, sırtlar, gedikler, tepeler bulunması gibi dünyada bir denizde rastlanamayacak çoklukta coğrafi farklılıkları barındırmasına sebep olmuştur. Bu durum Ege'nin kültürel ve sosyal yaşamına da yansımıştır. Örneğin bir kıta diğerini sosyal ve kültürel olarak etkilemiş ve Ege'nin doğusu ile batısı arasında yer alan toplulukları tarih boyunca sıkı bir ilişki içinde olmasını sağlamıştır.[105] Ege denizi, çevresinde yaşayan milletlere öyle etki etmiştir ki Mısırlılar Ege denizi etrafında yaşayan kavimleri "deniz kavimleri" olarak adlandırmışlardır. Bu deniz etrafında yaşayan kavimlerin Ege denizine bu kadar yoğun alarak bağlı kalmalarının önemli nedeni ise, Ege denizinin etrafında yer alan toprakların, Anadolu kıyıları hariç taşlık ve farklı büyük engebeleri barındırıyor olması ve tarıma elverişli arazileri çok az olmasıdır. Bu coğrafyada yaşayan insanlarda tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlayamadıkları için sahilleri olağanüstü genişlikte olan Ege havzasının iç bölgelerinden sahillere inerek ege denizinin nimetlerinden faydalanmak istemişlerdir.[106]

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleştiği bir noktada yer alan Ege denizine önceki dönemlerde "Adalar Denizi" denilmekteydi.[107] Ancak bugün kullandığımız "Ege Denizi" ismi ise köken itibariyle belirsiz bir isimdir. Bu isim mitolojik bir kahraman olan, oğlunu kaybettiğini zannederek kendisini kayalıklardan denize atarak öldüren Attikya Kralı Aigeus'un adından türediği söylencelerde anlatılmaktadır.[108]

Egenin Çanakkale, Limni, Halkidikya çizgisinin kuzeyinde kalan kısmına *"Trakya Denizi*", Kikladlar ile Girit arasında kalan kısmına ise "Girit Denizi" denilmektedir. Ege denizi 41-35° kuzey paralellerinde yer alır ve kuzeyden güneye 660 km boyunca uzanır. Genişliği yaklaşık olarak ortada 150 km, kuzeyde 270 km ve güneyde 400 km kadardır. Ege denizinin güney ucunda Mora yarımadasından başlayarak Kitira, Girit, Kerpe ve Rodos üzerinden Menteşe'ye uzanan bir adalar yayı ve bu adaları taşıyan bir deniz altı sırtı vardır. Bu sırt Ege denizini Akdeniz'den ayıran bölümü teşkil eder. Ege

[105] Erinç, a.g.e., s. 6.
[106] Arif Müfit Mansel, *Mısır ve Ege Tarihi Notları*, İstanbul Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1938, s. 69.
[107] Ramazan Özey, Adalar Denizi ve Batı Anadolu Hakkında*, Marmara Coğrafya Dergisi, cilt: 1, say: 3, İstanbul 2001, s. 29.*
[108] Erinç, a.g.e., s. 7.

denizi, 214.000 km karelik bir alanı kaplayan, ortalama derinliği 350 m kadar olan, Çanakkale boğazı ve Marmara denizi ile Karadeniz'e bağlanan büyük bir iç denizdir.[109]

3.2. Yunanistan Yarımadası

Ege denizinin batısında yer alan Yunanistan tıpkı Anadolu gibi üç tarafı da denizlerle çevrilidir. Anadolu'nun batı kıyıları ile Yunanistan'ın doğu kıyıları hemen hemen benzer iklim ve coğrafi özellikleri sahiptir.[110] Bir tarafında Anadolu ve diğer tarafında İtalya yer almaktadır. Doğusun da Anadolu ile arasında Ege denizi, batısında İtalya ile arasında Adriyatik denizi yer alır. Güneyinde ise Akdeniz bulunur. Yunanistan anakarası, kuzey, orta ve güney Yunanistan olmak üzere üç ana bölgeye ayrılır. Kuzey Yunanistan çok dağlık bir bölgedir. Bu bölgenin başlıca yükseltilerini Balkan ve Rodop dağları oluşturmaktadır. Orta Yunanistan bölgesinde yer alan en önemli dağlar ise Pindus dağlarıdır. Peleponnes (Mora) yarımadası da denilen güney Yunanistan'daki dağlar ise diğerlerine oranla daha alçaktır.[111]

Kıta Yunanistan'ının belirleyici özelliklerinden biri de başta kuzeyden güneye uzanan yüksekliği 2000 m aşan sıradağlar olmak üzere her yönden dağlarla parçalanmış olmasıdır. Dağlar Yunanistan yarımadasının en belirleyici özellikleridir. Bu yarımadada yer alan kuzeyde konumlanmış olan Makedonya ile Teselya arasında bulunan ve Yarımadanın en yüksek tepesi olan yaklaşık 3000 m yüksekliğe ulaşan Olimpos dağı yer almaktadır. Dağ silsileleri boyunca çoğunluğu ırmak ağızlarından oluşan dar vadiler yer alır. Ovalar ise toplam olarak bütün kıta Yunanistan'ının beşte birinden çok daha azdır.[112] Yunanistan'ın geneline bakıldığında ise son derece engebeli bir ülkedir. Dağlar denize dikey olarak uzanmakta ve dar koy ve körfezler ise karanın içlerine kadar sokulmaktadır. Kıtada yer alan tarıma elverişli araziler, daha ziyade doğu da Ege kıyılarında yer almaktadır. Ülkede tarıma elverişli arazilerin az olması nedeni ile erken dönemlerden itibaren bölgede yaşayan halklar geçimlerini

[109] Erinç, a.g.e., s. 7.
[110] Bilge Umar, *Aiolis,* Ak Yayınları, İstanbul 1980, s. 14
[111] Ekrem Memiş, *Eski Çağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi*, Çizgi Yayınları, Konya 2001, s. 33-34.
[112] V. Diakov, S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi; Uzakdoğu-Ortadoğu-Eski Yunan*, (Çev. Özdemir İnce), V yayınları, Ankara 1987, s. 314.

denizlerden sağlamak amacıyla deniz kıyılarına inmişlerdir. Öyle ki Yunanlılar M.Ö 2. bin yıldan itibaren bölge ticaretini aktif parçaları haline gelmeye başlamışlar ve Yunanlılar bu sayede zenginleşmişlerdir. Yunanistan yarımadasında yer alan iki önemli akarsu Vardar ve Meriç nehirleridir. Bu iki nehirde Ege denizine dökülmektedir. Bu nehirler geçtikleri yerlerde insanların yoğunlaşmasını sağlamış ve bölgenin nüfus dağılımına etki etmiştir.[113] Güney Yunanistan'da yerleşimlerin Prehistorik Dönemlerden itibaren başladığı ve sonralarında çok önemli yerleşimlere sahne olmuştur. Burada yer alan Argolis ovası, güney, kuzey ve batı yönünde aralarında bazı geçitler olan yüksek dağlarla çevrili ve erken dönemlerin en önemli yerleşimlerindendir. Bu yerleşim yerleri özellikle Aka kültürünün önemli bir beşiği konumunda olmuşlardır.[114] Yunanistan iklimi ise güneyde ve kuzeyinde yazları sıcak ve kurak, kışları ise ılık ve yağışlı geçen Akdeniz iklimi hakimdir. Bu iklim koşulları neticesinde bölgede tütün, üzüm ve zeytin üretimi yapılmaktadır. Özellikle ilk dönemden itibaren bölgenin başlıca ticaret mallarından olan şarap ve zeytinyağı günümüzde dahi büyük bir etkiyle varlığını sürdürmektedir.[115]

3.3. Ege Adaları

Ege adaları da ilkçağlardan itibaren Yunan dünyasının bir parçası durumundadır. Asya ve Avrupa kıtaları arasında deniz geçişinin en önemli unsurları olan bu adaların en mühim olanı Girit'tir. Ege denizinin güney sınırında yer alan ada yaklaşık olarak 250 km uzunluğunda ve ortalama 50 km genişliğindedir. Ege denizinin en büyük adalarından biri olan bu ada, etrafında bulunan ve bir köprü vazifesi gören adalar sayesinde bir yandan Pelopponnes ve Anadolu'nun batı kıyıları ile bağlantı kurabiliyorken diğer taraftan Afrika'nın kuzeyi ile bağ kurabilmekteydi. Girit'in bu konumu tüm bu kıtalarla kültürel ve ticari etkileşim kurabilecek kadar yakın, ancak bu bölgelerden gelecek askeri saldırılardan korunabilecek kadar uzak olmasını sağlamıştır. Ege adalarının bazıları iyi korunmuş limanlara sahip olmakla beraber birçoğu küçük, susuz ve çoraktır. Bu adaların bir kısmı doğudan batıya giden ya da

[113] Memiş, (2001), a.g.e., s. 34.
[114] Mansel (1938), a.g.e., s. 74.
[115] Memiş (2001), a.g.e., s. 35.

kuzeyden güneye inen deniz yollarının düğüm noktalarında bulunmaları nedeniyle önem kazanmışlardır.[116]

Ege adaları birkaç guruba ayrılmaktadır. Ege denizinin batısında Orta Yunanistan boyunca uzanan Euboia (Eğriboz) yer alır. Eğriboz adası buğday bakımından zengindir. Kuzeyde Trakya kıyıları boyunca Thasos (Taşoz), Samothraki (Semadirek), Limnos (Limni), İmbros (İmroz) ve Tenedos (Bozcada) birbirini izleye önemli adalar arasındadır. Ege denizinin doğusunda, batı Anadolu kıyalarını izleyen birkaç önemli ada ise şunlardır; Lesbos (Midilli), Hios (Sakız) ve Samos (Sisam).

İlk çağlarda orta Egede yer alan adar iki gurupta toplanmaktaydı. Kikladlar ve Sporadlar olarak isimlendirilen bu adalar toplulukları ticaret ve kültür açısından Ege denizinin önemli bölgelerini teşkil ediyorlardı. Kikladlar (Grekçe "Kuklos" çember, daire anlamına gelir) 24'ü büyük olmak üzere yaklaşık 200 adadan meydana gelmektedir. Bu adalar ilk dönemlerden itibaren denizlerin efendisi Apollon-Delphoi kültürünün merkezi konumunda olmuştur. Kiklad adalarının en önemlileri, beyaz mermer yatakları ile ünlü olan Paros, Naksos, Andros'tur. Bu adaların uzağında, Anadolu yönünde yer alan en büyük adalardan biri de Rodos'tur. Asya ve Suriye yönüne yakın bir yere konumlanan Kıbrıs adası ise bakır madenleri (Kıbrıs'ın adı bakır madeninin kimyadaki adı "Cuprum" dan gelmektedir) bakımından zengin, orman, zeytinyağı ve bağlarla kaplıdır.[117]

3.4. Anadolu'nun Ege Kıyıları

Anadolu'nun Ege kıyıları Yunanistan sahillerine nazaran daha az girinti ve çıkıntılara sahiptir. Daha az körfez ve limanlar bulunmaktadır. Diğer taraftan bu kıyılarda dağlar denize paralel biçimde uzanmakta ve aralarında büyük nehirler tarafından sulanan, denize kadar uzanan vadiler yer almaktadır. Batı Anadolu kıyıları dar bir geçit olan Çanakkale boğazı ile Trakya sahillerinden ayrılmaktadır. Çanakkale boğazı egeden, Marmara vasıtasıyla Karadeniz'e bağlanan tek yol olduğu için tarihin her safhasında önemli bir yere sahip olmuştur. Örneğin bu boğazı kontrol eden bir noktada bulunan

[116] Memiş (2001), a.g.e., s. 35.
[117] Diakov, a.g.e., s. 315,316.

Truva şehri Prehistorik Ege kültürünün en önemli merkezlerinden biri olmuştur.[118] Asya ile Avrupa kıtaları arasında bir köprü vazifesi gören Anadolu yarımadası, tarihin ilk dönemlerinden itibaren doğu ve batı arasında savaş meydanı olmuştur.[119]

Batı Anadolu kıyılarında yer alan en önemli akarsular arasında Kaikos (Bakırçay), Hermos (Gediz), Kaistros (Küçük menderes) ve Maiandros (Büyük menderes) yer almaktadır. Bu ırmaklar tarafından sulanan Ege denizine kadar uzanan geniş ve verimli vadiler yer vardır. Bu coğrafi durum bir taraftan çeşitli vadilerde kurulan şehirlerin aralarındaki iletişimi zorlaştırırken diğer taraftan bu şehirlerin iç bölgelerle kültürel ve ekonomik ilişkiler kurmalarını kolaylaştırmıştır. Fakat bu kıyıların gerisinde Anadolu'nun iç bölgelerinde kurulacak olan büyük bir devlet daima vadiler yoluyla denize ulaşmak istemiş bu durumda vadilerde kurulan bu şehirlerin bağımsızlığı için büyük risk teşkil etmiştir.[120]

[118] Mansel (1938), a.g.e., s. 74.
[119] W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev: Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960, s. 23.
[120] Arif Müfit Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK Yayınları, İstanbul 2014, s. 5.

BÖLÜM 4

DEMİR ÇAĞI ÖNCESİNDE EGEDE TİCARET

4.1. Minos Uygarlığı Döneminde Ticaret

Doğu Akdeniz'in merkezi bir konumunda yer alan Girit Adasında gelişen bir uygarlıktır. Ada Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarına neredeyse eşit uzaklıktadır ve en eski zamanlardan itibaren kıtalar arasında bir atlama taşı vazifesi görmüştür.[121] M.Ö 3. bin yılda adanın merkezi konumu ve verimli toprakları ile geniş ormanları sayesinde çeşitli kentleri besleyecek elverişli ortamı sağlamıştır.[122] Girit adasında bu elverişli coğrafi koşullardan ötürü, Yunan mitolojisinde derin izler bırakmış hareketli ve canlı bir kültür hayatı yaşanmıştır.[123]

Minos uygarlığını ilk tanımlayan ve aynı zamanda Minos arkeolojisinin kurucusu olan Arthur Evans, Minos kronolojisini üç bölüme ayırmış ve onları şöyle sıralamıştır; Erken Minos (EM), Orta Minos (OM) ve Son ya da Geç Minos (SM) bu üç safhanın her birini kendi içinde üçer evreye ayırmış (EM I,II,III; OM I,II,III; SM I,II,III) ve bunları gerektiği yerlerde A ve B şeklinde alt evrelere bölmüştür. Bu sınıflamanın yapılmasında gelişimi incelenen seramik esas alınmaktaydı. Ancak birçok bilim adamı tarafından yanlış ya da eksik kabul edilen bu sınıflama sistemi sonraki dönemlerde değiştirilmiştir. Yeni ortaya konulan sistem seramiğe değil Minos sarayının geçirdiği yapı evrelerine (ilk inşası, tahribi, yeniden yapılması ve son yıkım evrelerine) dayanmaktadır. Bu yeni kronoloji şu şekildedir;

- *Neolitik Çağ MÖ : ?- 2600*
- *Saraylar Öncesi Çağ MÖ: 2600-2000*
- *Eski (İlk) Saraylar Çağı MÖ: 2000-1700*
- *Yeni (İkinci) Saraylar Çağı MÖ: 1700-1400*
- *Saraylar Sonrası Çağ MÖ: 1400-1100*

[121] J. D. S. Pendlebury, *The Archaeology of Crete*, Methuen Co. Ltd, London 1939, s. 1.
[122] Charles Freeman, *Mısır Yunan ve Roma; Antik Akdeniz Uygarlıkları,* (Çev: Suat Kemal Angı), Dost Yayınları, Ankara 2005, s.93.
[123] Mansel(2014), a.g.e., s. 11.

Minos uygarlığının evrelerini belirten bu kronolojide bakırın kullanılmaya başlanılmasından (MÖ:2600), Knossos Phaistos ve Mallia'da ilk sarayların yapımına (M.Ö 2000) kadar geçen döneme Saraylar Öncesi Dönem, bu sarayların inşasında ilk büyük tahribine kadar geçen döneme ise İlk Saraylar Dönemi, bu felaketler sonrasında sarayların tekrar inşasından Knossos'taki M.Ö 1400 den hemen sonraya rastlayan son büyük yıkıma kadar olan zamana ise Yeni Saraylar Dönemi adı verilmektedir. Daha sonraki evrelerde sarayların terk edilmeye başlandığı görülmektedir. Saraylar sonrası olarak adlandırılan bu dönem M.Ö 1100 yıllarında Dor istilası ile sonlanmaktadır.[124]

Girit kültürü mimari, vazo sanatı, heykeltıraşlık ve resim sanatından da anlaşıldığı üzere batı uygarlığının temellerini oluşturmaktadır. Ancak bu temelin oluşumunda o dönem Yakındoğu ve Mezopotamya uygarlıklarının etkisi göz ardı edilemeyecek derecededir.

Yapılan arkeolojik araştırmalar Minos döneminde Girit'in Suriyedeki Ugarit ve Mısır ile ticari ilişkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Uluburun ve Gelidonya batıkları bu dönem uluslararası deniz ticaretinin en önemli kanıtlarıdır.[125] Girit adasında bu dönemde kullanılan sabit bir ölçü ve ağırlık sistemi vardır. Ticarette değer ölçüsü olarak, ağırlıkları saptanmış maden külçeleri kullanılmaktadır.

İkinci bin yılın ilk dönemlerinde inşa edilen saraylar bu dönemde yüksek uygarlık merkezi olmuşlardır. Minos saraylarının plan, inşa ve mimarisinin temelinde Yakındoğu ve Anadolu yer alan saraylar bulunmaktadır.[126] Girit'te inşa edilen sarayların oturma ve banyo odaları, kanalizasyon sistemleri ve akarsu bulunan helaları sarayların en dikkat çekici özellikleri arasında yer alır. Ayrıca sarayların diğer kısımlarında başka ihtiyaçları karşılamak üzere özel oturma ve tören odaları, tahıl, şarap ve zeytinyağı depoları, atölyeler gibi bir takım odalar yer almaktadır.[127] Ayrıca bu büyük sarayların içerisinde taş işçileri, fildişi ve fayans yapımı için ustalar ile mühür ustalarına ait iş alanları bulunmaktadır.

[124] Stylianos Alexiou, *Minos Uygarlığı* (Çev: Elif Tül Tulunay), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1991, s.11.
[125] Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.40-42.
[126] Behçet Ünsal, *Mimari Tarihi I,* Teknik Okul Yayınları, İstanbul 1949, s.264.
[127] Mansel (2014), a.g.e., s. 34-44.

Minos saraylarında yapılan madeni eşyalar ve burada depolanan tarım ürünlerinin fazlaları Mısır gibi ülkeler ile ticari ilişkilerde kullanılmaktaydı. Bu ürünlerin karşılığında Mısır'dan altın, fildişi ve güzel kokulu maddelerle dolu vazolar almışlardır.[128]

Girit merkezi konumu ve doğal limanları sayesinde Akdeniz ve Ege ticaretinde, çağın en önemli merkezlerinden biri konumuna gelmiştir. Büyük saraylar çevresinde gelişen bu ekonomik durum, Yakındoğu ve Anadolu'da görülen ekonomik yapıların bir benzeridir. Merkezi Knossos olan ve diğer Minos şehirlerinde de görülen bu saray merkezli ekonominin esasları depolama ve yeniden dağıtıma dayanmaktadır. Saray arazilerinden ya da atölyelerinden elde edilen ürünlerin yanı sıra halktan vergi olarak ve değiş tokuş usulü ile alınan ürünler saraylarda depolanıyor ve ihtiyaca göre geri dağıtılıyordu. Bu ürünlerin fazlası ise ticaret amacı ile kullanılıyordu. Gemiler ile Akdeniz ve özellikle Ege havzasının birçok farklı noktasına gönderilen bu ürünlere karşılık metal ürünler ve lüks eşyalar alınıyordu.[129] Bu eşyaların değiş tokuşunu yapan Girit sarayları sonuna dek ekonomisinin ana merkezi olarak kalmıştır.[130]

Girit'in çöküşüyle birlikte doğu Akdeniz'de, Miken merkezlerinin gücü ve etkisi artmaya başlamıştır. Bu çöküş ile birlikte Girit kültürel yapısı büyük çaplı bir değişime uğramış ve daha önce ulaştığı kültürel ve sanatsal düzeyi kaybetmiştir. Minos mirasını bir dereceye kadar korunmuş ancak daha sonra Miken kaynaklı özellikler kazanmaya başlanmıştır.[131]

4.2. Miken Uygarlığı Döneminde Ticaret

Bu dönem ile ana karada en önemli merkez olan Argolis bölgesindeki Mikenai'dan türemiş olan "Miken" ismi ve geç Bronz çağında, yaklaşık olarak M.Ö1600 ile 1700 yılları arasında Yunanistan'a gelmiş olan uygarlık kastedilmektedir.[132] Miken medeniyeti M.Ö XIV. ve XI. yüzyıllarda Yunanistan'ın kuzeyinden gelen Dor

[128] Alexiou, a.g.e., s. 160.
[129] Sarah B. Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi; Siyaset, Toplum ve Kültür,* (Çev: Oğuz Yarlıgaş), Alfa Yayınları, İstanbul 2018, s. 37,39.
[130] Alexiou, a.g.e., s. 161.
[131] Anna Lucia D'Agata, Yunan Uygarlığının Kökenleri: Minoslular ve Mykenler,(Çev: Leyla Tonguç Basmacı), *Antik Yunan* (Ed: Umberto Eco), Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s. 43-44.
[132] D'Agata, a.g.e., s. 44.

kabilelerinin istilaları sonucunda yıkılmıştır. Bu dönemin ardından gelen dönem, Dor kabilelerinin her şeyi yok etmeleri nedeniyle Karanlık Çağ olarak adlandırılmıştır.[133]

M.Ö 1600 yıllarından itibaren, Girit medeniyetinin büyük tesiri altında kaldıkları anlaşılan Akalar hakkında en önemli verileri kuyu mezarlarından edinmekteyiz.[134] Çok büyük bir zenginliği ortaya çıkaran kuyu mezarları Heinrich Schliemann tarafından keşfedilmiştir. Bu uygarlığın sonu ise karmaşık toplumların çöküşünde, genelde olduğu gibi tartışma konusu olmaya devam etmektedir.[135]

Yunanistan'a gelen halkların menşei konusunda farklı görüşler vardır. Bu halklar Karadeniz'in kuzeyinden Yunanistan'a gelmiş olmaları ihtimali ve diğer bir görüşe göre ise doğudan yani Anadolu'dan Yunanistan'a gelmiş olabilecekleri düşünülmektedir. Anadolu'dan gelmiş olma ihtimalleri olan bu halklar *"Akalar"* veya *"Akhaialılar"* (Akhaioi) olarak adlandırılır ve Yunanca konuşan Hint Avrupalı halklardan meydana geldikleri bilinmektedir.[136] Bu halkların yaşadıkları bölge İlyada'da Hellas olarak geçmektedir. Genellikle ilyada'da bu ada Pthia'dan Boiotia'nın güney sınırına kadar uzanan tüm ülke için kullanılmaktadır.[137]

Homeros destanlarında Yunanistan'a gelen göçmenler Akhaios'lar olarak adlandırılan Avrupalı tarihçilere göre, Avrupa tunç kültür çevresinden güneye inen İndogermenler olarak bilinen Akalardır. Yunanistan'a orta Avrupa'dan gelmiş oldukları düşünülmektedir.[138]

Antik Yunanlılar, Kar, Leleg ve Plasgları Ege'nin en eski halkları olarak göstermektedir. M.Ö 3. binyılda Ege adlarının hakimi Karlar olmuştur. Karlar denizcilik ve korsanlıkta ün kazanmış ancak Giritliler tarafından M.Ö 2. bin yılda hakimiyetlerine son verilmiştir.[139] Yine Yunanlılar kendilerinden önce yaşadıkları topraklarda başka bir kavmin yerleşmiş olduğunu işaret etmişlerdir. Bu kavimlerin

[133] Ahmet Gözlü, Eski Yunan Karanlık Çağında (M.Ö XI-VII. Yüzyıllar) Sosyal Guruplar ve Siyasi Yapılar, *MCBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Derisi,* cilt: 16, sayı, 3, 2018, s. 226.
[134] Arif Müfid Mansel, Cavid Baysal, Enver Ziya Karal, *İlkçağ Tarihi*, Marif Matbası Yayınları, İstanbul 1942, s.102.
[135] D'Agata, a.g.e., s. 44.
[136] Tekin(2008), a.g.e., s. 44.
[137] George Tomson, *Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler Tarih Öncesi Ege II.* (Çev: Celal Üster), Payel Yayınları, İstanbul 1991, s.130.
[138] Mansel (2014), a.g.e., s. 66.
[139] Aşkıdil Akarca, Turhan Akarca, *Milas Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi,* İstanbul Matbası, İstanbul 1954, s. 53,54.

Kar, Leleg ve Pelasglar olduklarını söylemişlerdir. Herodot ve Thukidides Karların bir zamanlar bütün Ege denizine hakim olduklarını ve batı Anadolu'da, Ege denizinin kıyısında yaşadıklarını söylemektedir. Strabon ise Epidavros ve Hermion'un en eski sakinlerinin Karlar olduğunu söylemektedir.

Lelegler ise Karia ve Troas bölgesinde yaşarlardı. Kykladlar üzerinden Yunanistan'a geçtikleri bilinmektedir.[140] Yunanistan'a gelen bu insanlar yanlarında madeni (bakır, tunç) getirmişlerdir. Burada bazen yuvarlak bazen Truva Megaronlarını hatırlatan evler inşa etmişlerdir. Taş ve madenden yapılma araçların yanı sıra insan heykelcikleri ve Anadolu'da yapılanlara benzer çanak çömlekler yapmışlardır. Miken uygarlığının daha çok ticaret ile gelmiş olan Minos uygarlığından farklı olarak askeri temeli olduğu öne sürülmektedir.[141]

Bunun neticesinde Ege dünyasında savaşçı yönlerini ve müthiş zenginliklerini sergileyerek kendilerini gösteren yönetici guruplar ortaya çıkmıştır. Bu grupların hammadde edinmek için gittikleri coğrafi bölgeler Baltık Denizinden Yakın Doğuya ve Girit ile Kykladlara kadar uzanmaktadır. Miken uygarlığında Hititlerde olduğu gibi kralların seferlerini içeren tarihsel yıllıklara, kral listelerine ya da kral mühürlerine ulaşılamamıştır. Linear B yazısı ile yazılmış tabletlerde adı geçen Ekhelawon dışında hiçbir Miken kralının adı bulunamamıştır. Bu tabletlerin yazılmasının gerçek amacı günden güne gelişen ekonomik faaliyetlerin Miken sarayları tarafından kaydının tutulması ve denetlenmesidir. Bu nedenlerden dolayı tabletler yönetici sınıf ve devlet yapısı ile ilgili önemli bilgiler vermemektedir.[142]

Kuzeyde Thessalia'dan güneyde Grit'e ve doğuda Rodos'a kadar birbirinden son derece farklı coğrafi alanlarda ve farklı kronolojik dönemlerde farklı tarihsel süreçlerde gelişen Miken uygarlığı, tek bir oluşum olarak incelenemez ve kapsadığı geniş coğrafya nedeniyle büyük farklılıklar sergiler. Bu kadar geniş bir alan incelenemediğinden ana karakteristik tablo coğrafi açıdan en önemli bölge olan

[140] Arif Müfid Mansel, *Ege Tarihinde Akhalar Meselesi,* II. Türk Tarih Kongresi, Let Basımevi, İstanbul 1937, s. 5. (bkz: Herodot, Tarih (Çev: Burcu Uzunoğlu), Panama yayınları, Ankara 2018, (I,171), s. 79, Thucydides, *The History; The Peloponnesian War,* New Clasical Library, New York 1973 (1,4,8), s.1,2, Strabon, *Geographika; Antik Anadolu Coğrafyası,* (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, (VIII,6,15) s. 9)

[141] Robin Sowerby, *Yunan Kültür Tarihi*, (Çev: Özgür Umut Hoşafçı), İnkılap Yayınları, İstanbul 2012, s. 4-5.

[142] Barış Gür, *Miken Uygarlığı ve Ahhiyawa*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2014, s. 34.

kuzeydoğu Peloponnesos ve yazılı belgelerin büyük bölümünün tarihlendiği MÖ XIII. yüzyıl açısından geçerli sayılmalıdır.[143]

Kısacası Miken uygarlığı yayılımcı ve çoğunlukla Minos uygarlığından daha saldırgandı. MÖ. XV. yüzyıldan itibaren tüm doğu Akdeniz'e yayılmış ve Miken kültürünü kendi kültürü ile karıştırmıştır. Sonraları Miken işçiliği ve Minos işçiliğini birbirinden ayırt etmek imkansızlaşır.[144]

Tunç çağından itibaren uzun mesafe deniz yolculuğunun gelişmesi yalnızca savaşçı ve askerler değil aynı zamanda tüccarlarında yurtlarından uzaklara gitmelerine imkan sağlamıştır. Hammadde ve ticari ürün arayışında olan tüccarlar, el sanatı ustaları ve girişimciler, Mısır, Yakındoğu, Yunanistan ve ötesine yelken açmışlardır.[145]

Miken ekonomisin temelinde saraylar yer almaktadır. Bu sarayların etrafı kalın duvarlar ile çevrili şato biçimindedir. Müstahkem bir tepe (Akrapol) üzerine kurulmuşlardır.[146] Üretimin yapıldığı atölyelerin önemli olanları sarayların içerisinde yer almaktadır. Bu durum ürünlerin kontrolünün doğrudan sarayların elinde olduğunu göstermektedir. Saray ve kaleler Miken uygarlığına özgü yapılardır. İktidardaki seçkin sınıfları idare ve ikamet merkezi olan saraylar, karmaşık mimari özelliklere sahiptir. Sarayların temel yapı biçimi "*megaron"* dur. Saraylardaki diğer mimari yapılardan ayrı olan ve üç bölümden oluşa bir yapı olan megaron, merkezinde bir tahtın sütunlarla çevrili büyük bir ocağı ve zengin duvar süslemeleri bulunan bu yapıda ikamet eden idari kesimin yetkilerini icra ettiği yerdir. Megaron'un etrafında depolar, idari arşiv, ikamet kısımları, ibadet yapıları ve üretim merkezleri yer alır.[147]

Miken ticaretinin en önemli göstergelerinden biri de Truva savaşıdır. Bu dönem Ege ticaretini ellerinde bulunduran Mikenler için bir boğazlar meselesi ortaya çıkmış ve bunun sonucunda da bu savaş yaşanmıştır. İlyada'da bu savaşın sebepleri farklı gösterilmiş olsa da, savaşın asıl sebebinin Akaların Karadeniz ve Anadolu ticaretini ele geçirmek istemeleri olarak gösterilmektedir. Usta gemiciler ve tüccarlar olan

[143] D'Agata, a.g.e., s. 46.
[144] Freeman, a.g.e., s. 98.
[145] Thomas R. Martin, *Eski Yunan; Tarih Öncesinden Hellenistik Çağa*, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2014, s. 63.
[146] Ünsal, a.g.e., s. 267.
[147] D'Agata, a.g.e., s.47,48.

Akalar M.Ö 1400-1200 yılları arasında Karadeniz kıyıları, Marmara kıyıları ve Ege adaları ile Ege kıyılarında birçok liman kenti inşa etmişlerdir. Miletos, Efesos ve Kos (İstanköy), Khios (Sakız), Girit gibi kent ve adalardan elde edilen Aka keramikleri bu dönem ticaretinin ne denli büyük bir alana yayıldığını göstermektedir.[148]

Miken toplumunun çöküşü ile birlikte neredeyse tüm Akdeniz'i kaplayan ticaret ağı ortadan kalkmıştır. M.Ö. XIII. yüzyılda yaşanan yıkımlar ile Miken şehirlerinin nerdeyse tamamına yakını terkedilmiş Mikenai, Tiryns, Thebai ve Pylos sarayları bu yüzyılın sonunda tamamıyla yok olmuştur. Bu yüzyılda Yunanistan anakarasında yüz kadar önemli mekan tahrip olmuş veya terkedilmiştir. Thebai gibi önemli yerleşimler ancak yüzyıllar sonra tekrar iskan edilir, kırsal bölgeler ise bomboş kalır. M.Ö XIII. yüzyılda Girit'in de önemli birçok yerleşimi yıkılır. Bu merkezlerin hepsi yüzyılın sonuna gelmeden terkedir. Bu büyük yıkımlar sonucunda Miken devletleri ortadan kalkar ve onlar ile birlikte Egede yüzyıllar boyunca yazı, ileri düzey mimari, prestijli eşyalarda uzmanlaşmış zanaatkarlık ve M.Ö II. binyılda oldukça ileri bir düzeye ulaşmış olan Fresk sanatı da ortadan kalkar. Bu yıkım sadece Ege bölgesi ile sınırlı kalmaz aynı dönemde Hitit İmparatorluğu, Mezopotamya'da yer alan Mittani İmparatorluğu ve Yakındoğu da birçok devlet çöker. Mısırlılar tarafından bu çöküşe sebep olan topluluğa "Deniz Kavimleri" ismi verilmiştir.[149]

[148] Mansel (2014), a.g.e., s. 89,91.
[149] D'Agata, a.g.e., s. 53.

BÖLÜM 5

DEMİR ÇAĞINDA EGEDE TİCARET

5.1. Demir Çağı (M.Ö 1200-30) ve Ege Göçleri

Arkeo-kronoloji sistematiğinde Bronz/Tunç Çağının sonu (M.Ö 3000-1200) Demir Çağının başlangıcını ifade eder. Ege ve Yakındoğu coğrafyasında Demir Çağının erken dönemleri Ege Göçleriyle ilintilendirilmektedir.

Hellenlerin Egenin karşısına, İonia ve Anadolu kıyılarının diğer bölgelerine getiren Ege Göçleri, Bronz çağın sonlarını takip eden birkaç yüzyıllık dönemde gerçekleşmiştir.[150] Bu göçler Ege havzası, Doğu Akdeniz ve Balkanlar ile Anadolu'da cereyan etmiştir.[151] Göç dalgalarından en fazla zarar gören ülkeler Ege bölgesinde merkezi bir yer aldığından bu kavimler hareketine çağımızda *"Ege Göçleri"* ismi verilmektedir. Bu göç hareketlerinin başlangıç noktasını o zamanlar tarih öncesi dönemleri yaşayan Orta Avrupa'da aramak gerekmektedir. M.Ö II. binyılda Karadeniz'den Adriyatik'e kadar olan bütün balkan yarımadasında Traklar yaşamaktaydı. Bu kavimlerin bölgeye ne zaman ve nereden geldikleri bilinmemektedir.

Bugünkü Arnavutların ataları olarak kabul ettiğimiz İllyrialı'ların XIII. yüzyılda Balkan yarımadasının kuzeybatı bölgelerini işgal etmeleri üzerine Trak kabileleri arasında bir göç hareketi başlamıştır.[152] Doğu Balkanlarda yaşayan bu halkların yerlerinden oynamaları Trakya ve Anadolu'nun etnik yapısını kökten değiştirmiştir.[153] Ege göçlerinin başlamasının bir diğer sebebi olarak da ekonomik nedenler gösterilmektedir. Hareket eden bu kavimlerin yaşadıkları Yunanistan yarımadasının

[150] John Freely, *Troya Savaşından İstiklal Harbi'ne Anadolu'da Yunanlılar,* (Çev: Gül Çağalı Güven), Doğukan Kitap Yayınları, İstanbul 2011, s. 32.
[151] Arif Müfit Mansel, *Eski Doğu ve Ege Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. İstanbul 1945, s. 148.
[152] Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Phoenix Yayınları, Ankara 2014, s.132.
[153] Afif Erzen, *İlkçağ Tarihinde Trakya, Başlangıçtan Roma Çağına Kadar,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1994, s. 73.

dağlık ve tarıma elverişli olmaması, bölgede yaşayan kavimlerin hayatlarını ikame edecek yeni yerler aramaya zorlamıştır.[154]

Trak Kavimlerinin en büyüklerinden olan Phryg'ler M.Ö II. yüzyılda boğazlar üzerinden Anadolu'ya geçmişler ve Hitit Devletinin yıkılmasına sebep olmuşlardır. Kuzeyde de Trak kavimlerinin hareketi görülmüştür. Bu kabileler ani bir hareket ile Karadeniz'in kuzey bölgelerine girerek Kimerya Devletini, merkezi bugünkü Kerç şehri olan bölgeye kurmuşlardır.[155]

Dorlar olarak ta anılan Orta Avrupalı bu kavimler Yunanistan yarımadasında yaşayan Mikenler ve Girit adasında yaşayan Minoslular ile karışarak Grek adı verilen uygarlığı oluşturmuşlardır. İlk Grekler İlyada'da anlatıldığı üzere ne basit göçebe nede uygar insanlardı. Klasik Grek uygarlığı en az onlar kadar üstün bir uygarlık yaratmış olan Girit mirası ve Miken uygarlığı üzerine kurulmuştur.[156]

Bu döneme ait en aydınlatıcı kayıtlar Mısır ve Hititlere aittir. Bu kayıtlar denizlerden gelen yabancı istilacılardan bahsetmektedir. Mısır kayıtlarında bu deniz kavimlerinin birçok guruptan oluştukları anlatılmaktadır. Mısıra kadar ilerleyen bu kavimlerin, Yunanistan başta olmak üzere Ege adaları, Kıbrıs ve Yakındoğu'dan geldiklerinden bahsedilmektedir. Bu kavimler hiçbir zaman birleşik bir halk ve siyasi bir bütünlük oluşturamamışlardır.[157]

Ege göçlerinin yaşandığı dönemde Mısırın başında III. Ramses (M.Ö 1200-1168) bulunuyordu. Ramses, Medinet Naba Tapınağının duvarındaki yazıtında deniz kavimlerinin hareketini şöyle anlatmaktadır;

> *"Hatti, Qadi (Kizzuvatna), Kargamış, Arzava, Alasia (Kıbrıs) yakılıp yıkıldılar. Amurru yakınında karagah kurdular. İnsanlarının öldürdüler ve bu memleketi yerlebir ettiler. Ateş saçarak Mısır'a geldiler. Müttefikleri olan Philistler, Zikar Sahaluş, Donu ve Vassa ile birlikte ellerini*

[154] Memiş, a.ge., s. 68.
[155] Mansel(1945), a.g.e., s. 148.
[156] Oral Sander, *Siyasi Tarih; İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Yayınları, Ankara 1989, s. 14.
[157] Martin, a.g.e., s. 64-65.

yeryüzünün son bucağındaki memleketlere doğru uzattılar. Yürekleri güvençle doluydu ve planlarımız gerçekleşecek diyorlardı."

Ayrıca Mısır kayıtlarında deniz ortasında yer alan Pulsata ile Tursa'dan ve Sarden (Sardunya) ve Sasu gibi yerlerden söz edilmektedir.[158]

Mısır firavunu III. Ramses Egeli kavimler üzerinde hissedilir bir hakimiyet kurmuştu. Ancak M.Ö 1167 yılında ölmesi her şeyi biranda altüst etmiştir. Çünkü ondan sora gelenler hiçbir zaman bu kavimler karşısında onun kadar başarı elde edememişelerdir. Bu nedenle Mısır her geçen gün zayıflamış ve bu durumdan yararlanmak isteyen göçmen kavimler daha öncesinde Mısır'a vergi ödüyorlarken karşı gelmeye ve vergilerini ödememeye başlamışlardır. M.Ö II. binyılda gerçekleşen bu kavimler hareketinin sonucunda Hitit, Mittani ve üçüncü Babil Devletleri yıkılmış ve Mısır devleti de iyice zayıflamıştır.[159] Mısır kaynaklarında adları geçen yerleşik ve işleyecek toprak arayışında, aileleri ve hayvanlarıyla birlikte kitlesel olarak göceden bu kavimlerin kimler oldukları ve kökenleri konusunda kesin bilgiler yoktur.[160]

Ege göçlerinin en önemli sonuçlarından biri M.Ö iki binde Anadolu, Mezopotamya ve Akdeniz çevresinde kurulan büyük devletler sisteminin bu göç dalgaları ile sarsılmış ve birçoğunun da ortadan kalkmış olmasıdır.[161] Ayrıca bu göç hareketi ile Kıta Yunanistan'ına giren Dorlar, bölgede yaşayan iki büyük Aka boyunu harekete geçirmiştir. Bu hareketlenme sonucunda Aiol'lar; Teslya, Boiotia ve Anadolu kıyısında yer alan Aiolis'e yerleşmişlerdir. İonlar ise Attikaya, orta ve kuzey Egeye ve Anadolu'nun İonlardan dolayı İonya adını alan kıyı bölgesine yerleşmişlerdir. Kıta Yunanistan'ından en son hareket edenler Dorlar olmuştur. Peloponnez'in doğusuna yerleşerek buradan denizlere açılmışlardır. Kyklad takımadalarına, Girit ve Rodos adalarına ve Karia kıyılarına kadar uzanan geniş bir alana göç etmişleridir.[162]

Dorlar Grekçenin Dor diyalektiğini konuşuyorlardı. Yunanistan'da ve Ege adalarında Aka uygarlığına son vermişlerdir. Bu Dor istilasının ardından yukarıda da belirtildiği

[158] Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, TUBİTAK Yayınları, Ankara 1998, s. 190.
[159] Memiş (2015), a.g.e., s. 258.
[160] Giancorlo Lacerenza, Deniz Kavimleri ve Doğu Akdeniz'in Çöküşü, (Çev: Leyla Tonguç Vasmacı), *Antik Yakın Doğu* (Edi: Umberto Eco), Alfa Yayınları, İstanbul 2018, s. 197.
[161] Sevgi Aktüre, *Tarih İçinde Anadolu Kenti II; Pazar Ekonomisine Geçiş Sürecinde Anadolu'da Demir Çağ Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 56.
[162] George Thomson, *Tarihsel Süreçte Ege I*, (Çev: Celal Üster), Payel Yayınları, İstanbul 1995, s. 115.

üzere Akların bir kısmı göç ederek Anadolu'ya ve belirli adalara yerleşmişlerdir. Bir kısmı da yaşadıkları topraklarda Dorların egemenliği altında yaşamayı sürdürmüşlerdir. Bir süre sonra Dor ve Aka kültürleri karışarak Dorların Demir Çağı kültürü ile Akalar'ın Tunç Çağı kültürü yeni bir sentez meydana getirmiştir. Bu Dor göçleri sonucunda Yunanistan, Anadolu ve Mezopotamya'da bir karışıklık dönemi yaşanmıştır. Bu döneme "*Karanlık Çağ"* ya da *"Grek Ortaçağı"* denilmektedir.[163]

5.2. Karanlık Çağ (M.Ö 1200-800)

Yunanistan'da uzun süren devam eden istila ve kargaşalık dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde kültürel, sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda büyük değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönem Avrupa'nın ortaçağında Germenler tarafından kendilerinden uygarlık olarak yüksek olan Roma'yı yıkmalarına benzetilmektedir. Dorlar uygarlık olarak kendilerinden yüksek olan Akaları yıkmışlardır. Bu nedenle bu döneme tarihçiler Avrupa Ortaçağına benzeterek *"Grek (Yunan) Ortaçağı"* demişlerdir.[164]

İstilacı Dorlar'ın krallar ya da sarayları, vergileri, haraçları ve dış ticaretleri yoktu. Çiftçilik ile geçimlerini sağlayan bu halklar sadece hayata kalmayı düşünmüşler ve bir şey yazmamışlardır. Yazılı kayıtların olmayışı bu dönemin derinlikleri hakkında bilgi edinmemize engel teşkil etmektedir. Bu nedenle *"Karanlık Çağ"* olarak adlandırılır.[165] Bu dönemden anlaşıldığı kadarıyla zamanın insanlarının kaderleri de karanlıktır. Karanlık çağ, Yakındoğu'da yaklaşık M.Ö 900'lerde sona ermiş ve eski gücüne Yunanlılardan önce kavuşmuştur. Bu dönemin Yunanistan'da M.Ö VIII. yüzyıl ortalarına kadar, Yakındoğu'dan yaklaşık 150 yıl sonrasına kadar etkisini sürdürdüğü düşünülmektedir. Karanlık çağın sonlarına gelindiğinde Anadolu'daki siyasi duruma bakılınca; Orta Anadolu'da Frig Devleti ve onun batısında Lidya Devleti ve Anadolunun doğusunda Urartu Devleti ortaya çıkmıştır. Geç Hitit Şehir

[163] Bahar, a.g.e., s. 309, 310.
[164] Adnan Perman*, Ana Hatları İle Ege-Yunan-Roma Tarihi ve Uygarlıkları*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 1967, s. 15.
[165] Susan Wise Buer, *Antik Dünya; İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına*, (Çev: Mehmet Moralı), Alfa Yayınları, İstanbul 2015, s. 311.

devletleri ve Batı kıyılarında ise Hellen polisleri Kurulmuş, Kuzey Suriye'de Fırat'ın doğusunda ise Asurlular gelişmeye başlamıştır.[166]

Karanlık Çağ kronolojisi;

- **Yakl. M.Ö 1000:** Atina dışında tüm Miken yerleşimleri yıkıldı.
- **Yakl. M.Ö 1000-900:** Nüfus ve tarım büyük ölçüde azaldı.
- **Yakl. M.Ö 900-800:** Nüfus ve tarımın erken dönemi, kendini toplamaya başlaması. Alet ve silah yapmanda demirin kullanılmaya başlanması.
- **Yakl. M.Ö 800:** Yunanistan ve Suriye'deki Al Mina kenti arasında ticari ilişkilerin gelişmesi.
- **M.Ö 776:** İlk Olimpiyat oyunları.
- **M.Ö 775:** Euboialılar Napoli Körfezindeki İschia adasında ticaret merkezi kurulması
- **M.Ö 750-700:** Homeros şiirini, Yunanlıların yazıyı tekrar kullanmaya başlamasının ardından, sesli harflerinde eklendiği Fenike alfabesini kullanarak yazar. Hesiodos şiirlerini yazar. Delphoi'de yer alan Apollon tapınağı ün kazanır.[167]

Arkeolojik kazılar sonucunda Yunanlıların Karanlık çağda Miken uygarlığından çok daha az toprak ekip biçtiklerini ve daha az yerleşime sahip olduklarını göstermektedir. Bu dönemde çiftçilere, çobanlara ve geniş bir el sanatı işçi gurubuna uygun yaşam standartları yoktu ve sıkı biçimde örgütlenmiş bölgeleri yöneten, taştan kaleler oturan güçlü hükümdarlar yoktu. Bu çağın ilk dönemlerinden itibaren gelişmiş siyasi devletler var olamadı. Bu dönem yaşamının temelini tarım ve hayvancılık oluşturuyordu. Tarım tunç çağı Miken toplumuna oranla çok daha az yapıldığı için insan nüfusuna etki etmiş ve nüfus yoğun bir düşüş yaşamıştır. Tarımın azalmasıyla birlikte Yunanlılar hayvancılığa yönelmişler ve bu da onların daha az yerleşik yaşama bağlı kalmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda insanlar kendilerine ev olarak yalnızca basit kulübeler inşa etmişler ve az miktarda eşya ile yetinmişlerdir. Artık

[166] Esma Reyhan, Tülin B. Cengiz, *Eski Çağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı,* Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s. 122.
[167] Martin, a.g.e., s. 84.

görkemli kaleler ve saraylar yoktur. Çömleklerde Miken döneminde yapılandan farklı olarak yapılıyordu.[168]

Şekil 5.1: Geometrik dönem, M.Ö. 8. yy ait pyxis.[169]

Önceleri Miken *"Saray"* biçiminin zarif bezemelerini üretirler ancak M.Ö 1050 dolaylarında Atina'da *"Proto Geometrik"* denilen tamamıyla yeni bir biçim ortaya çıkar. Son derece basit olan ve genelde soyut tasarımlara sahip bu yeni biçim her boşluğun doldurulması ile ilgilenmiyordu. Bu belki de gerçek anlamda ilk Hellenistik sanattı (Yunan toplumu artık kendilerine Hellen diyordu). Sonraki üç yüz yıl boyunca keskin zikzaklar ve üçgenler kullanılan bir *"Geometrik Sanat"* gelişti. Basit formlar içeren bu sanat zaman içerisinde daha zarif biçimler almıştır. [171] Geometrik sanatın Girit'te en etkin yaşandığı dönem M.Ö 10. yüzyılın ikinci yarısıdır. Yunanistan ve Ege adalarında ise M.Ö 900'lede hakim olmaya başlar. Geometrik sanat tüm Grek dünyasına yerleşmiştir. Yunanistan yarımadasında özellikle Attika'da diğer yerlerden daha sabit bir gelişim gösterdiği için ana vatanının bu bölge olması muhtemeldir. Geometrik ve ondan öncesinde gelişen protogometrik sanat en yüksek mertebesine Attika'da ulaşmıştır.[172]

Şekil 5.2: Miken dönemine ait arabalı krater.[170]

Karanlık çağ olarak adlandırılan bu dönemin ayrıntılarını ortaya çıkarmak halen daha çok zor olsa da Yunanlıları daha sonralarda tanımlayacak olan

[168] Martin, a.g.e., s. 81, 85.
[169] https://www.google.com.tr/search?q=geometrik+d%C3%B6nem+kap+formlar%C4 (Erişim Tarihi: 03.06.2019).
[170] https://www.google.com.tr/search?hl=tr&q=miken+seramikleri&tbm=isch&tbs=simg: (Erişim Tarihi: 03.06.2019).
[171] Nigel Rodgers, *Antik Yunan*, (Çev: Ülkü Evrim Uysal), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015. s. 27.
[172] C. H. Emilie Haspels, *Eski Yunan Boyalı Keramiği*, (Çev: Aşkıdil Akarca), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1946, s. 27.

değerlerin, geleneklerin, yeni toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimlerinin temellerini bu dönemde atıldığı kesindir.[173]

Bu dönem çağ olarak adlandırılmış olsa da, Batı dünyasının tarihsel, efsanevi ve mitolojik alıntılar aracılığıyla pek çok anısını sakladığı büyük bir kültür ve uygarlık mozaiğinin gelişimine sahne olmuştur. Ayrıca bu dönemde önce Fenikeliler ve ardından da Yunanlılar denizcilikte büyük ilerlemeler kat etmişlerdir.[174]

5.2.1. Karanlık Çağda Ekonominin Oluşumu (Oikos)

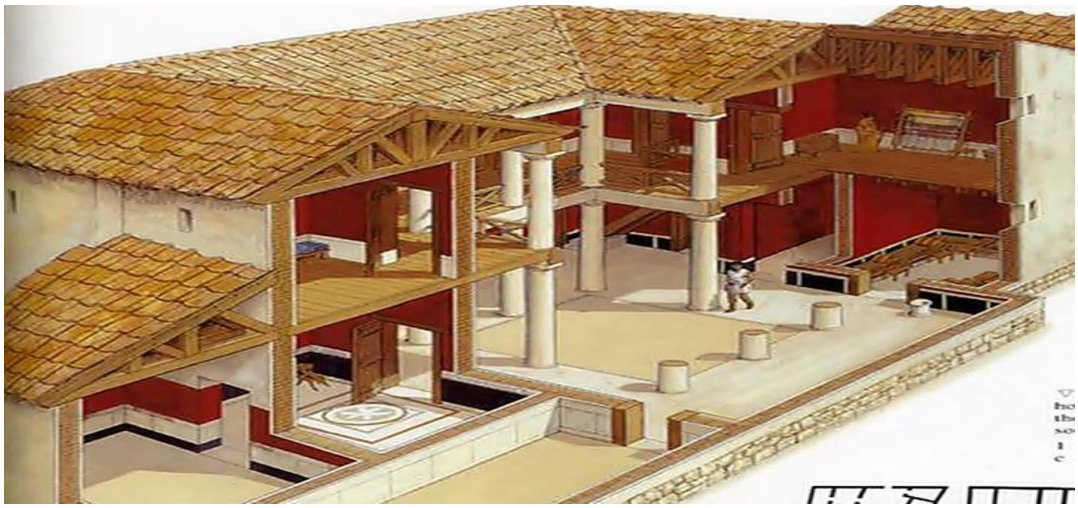
Antik Yunan toplumunun ilk ekonomi biçimlerinden biri olan Oikos, bu dönem insanlarının yaşadıkları mekânsal alanı tanımlamak için kullanılır. İlk anlamı ile kutsal ateşin bulunduğu, esas yaşanan odaya verilen mimari isimdir. Günümüzde kullanılan ekonomi (Oikonomia) terimimde türetildiği bir kelimedir.[175] Hellence bir kelime olan Oikonomia (ekonomi) kelimesi; *Oikos* (aile ve ev halkı) ve *–nem* (tanzim etme, idare ve düzenleme) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. [176] Ekonomi üzerine yazılan ilk eser olan Kseneophon'un Oikonomikos'unda konu şöyle aktarılır; Konuşma biçiminde yazılan eserin başında, Sokrates'in Kritobolos'a ev idaresinin tıpkı hekimlik, dökümcülük ve mimarlık gibi olup olmadığını sorar. Karşılığında evet yanıtını alır. Devamında ise şöyle der; tıpkı bu sanatların her birinin ne olduğunu söyleyebileceğimiz gibi hane idaresi (Oikonomiya)'nın da ne olduğunu söyleyebiliriz der. Genel itibariye metinde hane reisinin başlıca görevlerinin, haneyi yönetmek ve geliştirmek olduğunu söylemektedir.[177] Ayrıca ideal bir hane yönetimi modelinin eşiyle, toplumla, toplu hayatla ilişkiler gibi ahlaki türden konularla bağdaştığını da söyler.[178]

---

[173] Martin, a.g.e., s. 82.
[174] Marc Desti, *Anadolu Uygarlıkları,* (Çev: Muna Cedden), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2005, s. 107.
[175] Ahmet Gözlü, Antik Yunada Polis Öncesi Bir Sosyo-Ekonomik Formasyon: Oikos, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 2018, sayı: 60 s. 270.
[176] M. I. Finley, *Antik Çağ Ekonomisi*, (Çev: Hatice Palaz Erdemir), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 1.
[177] Xenophon's, *Oeconomicos*, (İngiliceye Çev: B. J. Hates), University Correspondence Calege Office Publişhad, Cambridge, s. 3, 4.
[178] Stefano Ferrucci, Yunanistan'da Ekonomi, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), *Antik Yunan* (Ed: Umberto Eco), Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s. 244.

Ekonomi bir Oikos'u bir çiftlik gibi yönetme sanatına verilen isimdir. Tarım ve zanaata dayalı olan üretimin temel düzeyi evlerde gerçekleşirdi. Üretilen ürünler gündelik ihtiyaçların karşılanmasına yönelik ürünlerdir. Hanede yaşayanlar tarafından gerçekleştirilen bu üretim, Oikos'ların boyutlarına ve hedeflerine göre değişiklik gösterirdi.[179]

Şekil 5.3: Oikos fiziki mekan'ını tasvir eden bir mimari kesit.[180]

Aristotales *"Oikonomika"* kitabında haneyi söyle tanımlamaktadır;

> *"Bir hanenin unsurları insan ve mülkiyettir. Her bir şeyin doğası ilkin en küçük parçalarında incelendiğine göre, hane içinde aynı yöntem izlenmelidir. Şu halde Hesiodos'un da dediği gibi.*
>
> *İlkin bir ev, zevce ve çift sürecek öküzün olmalıdır. Bunlardan (biri çift sürme) beslenme; değeri (zevce) ise, özgür bireyler için en elzem şeydir. Bu nedenle kadınla ilişkinin ev idaresine uygun kurulması gerekir bu da, kadının nasıl gerekiyorsa öyle olmasını sağlamaktır. Kazanca ilişkin uğraşlardan en önde gelenleri doğaya en uygun olanlarıdır. Bunlar arasında ilk sırada tarım, ikinci sırada ise madencilik ve benzeri uğraşlar gelir. Tarım adil olduğu için en muteberidir. Zira burada kazanç, ister*

[179] Gözlü (2018), a.g.e., s. 270.
[180] https://www.google.com.tr/search?hl=tr&q=ancient+greek+house+architecture&tbm=isch&tbs=simg: (Erişim Tarihi: 03.06.2019).

ticaret ve ücretli emekte olduğu gibi rızalarıyla ister de savaşlardaki gibi zorla olsun insanlardan elde edilmez."[181]

Tarımın sistematik olarak üretim fazlalığını amaçlaması ve bunun neticesinde sürekli olarak ürünlerin dönüşümü ve değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi, tarım ve hayvansal ürünlerin denetlenmesini zorunlu kılmıştır. Bu zorunlulukta ekonominin gelişimine katkı sağlamıştır.

Tüketim ve üretimi içinde barındıran Oikos, kendi kendine yetebilen kapsamlı bir yapıya sahiptir. Bu yapı içerisinde var olan temel gereçler, insan gücü, hayvan sürüleri, yapı inşa etmek için gerekli olan malzemeler ve seramik kaplar için gerekli kil idi. Birçok ihtiyacın ev halkı tarafından sağlandığı bu ekonomik yapının en büyük eksikliği gerekli olan madeni silah ve aletlerin yapımının gerçekleştirilememesiydi. Çünkü maden kaynakları kısıtlıydı ve gerekli olan aletler kırsal alanda yaşayan demirciler tarafından yapılırdı. Demirciler bu hizmetin karşılığında, takas usulü ile yiyecek veya işlenmiş diğer ürünleri talep ederlerdi.[182]

Arkaik devletlerin oluşum sürecinde temel yapılanmalardan olan Oikoslar, Miken sonrası dönemin en önemli birimlerinden biridir. Bu dönem ile birlikte Antik Yunanlılar hayvancılıktan ziyade tarıma yönelmişler ve yerleşik hayata geçmişlerdir. Böylece Oikos'un da önemi giderek artmaya başlamıştır.

Oikos'lar küçük birimler halinde kümelenmiş, akrabalık ve komşuluk ilişkileri kurarak, dağınık köy yerleşimleri biçiminde varlıklarını sürdürmüşlerdir.[183] Antik Yunan toplumunda Karanlık Çağdan itibaren temel sosyalleşme birimleri; *oikos* (aile), *genos* (kan bağı), *phratria* (yoldaşlık), ve *phyle* (kabile) şeklinde sıralanmaktadır. Bu sıralamada en küçük birim olan *oikos, genos'*un fiziksel ve ekonomik anlamda somut bir karşılığı olarak kabul edilmektedir.[184] Bu durumun böyle kabul edilmesinin temelinde oikos'un içinde, köleler hariç yaşayanların hepsinin aynı soya mensup

[181] Aristotales, *Oikonomika*, (Çev: Burak Takmer), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2016, s. 241,243.
[182] Gözlü (2018), a.g.e., s. 270.
[183] Sultan Deniz Küçüker, Arkhaik Öncesi Grek Devlet Yapısını Şekillendiren Politik Guruplar, *Tarih Araştırmaları* Dergisi, cilt: 32, sayı: 54, 2013, s. 108.
[184] Gözlü (2018), a.g.e., s. 270.

olması vardır.[185] Homeros İlyada'da açık olarak hanede yaşayanların kan bağlarını ortaya koymaktadır. Priamos'un evinden bahseden Homeros şu dizeleri yazmıştır;

"Sonra vardı Priamos'un çok güzel evine.

Tam elli tane oda vardı orda,

cilalı taştan yan yana odalar,

Priamos'un oğulları yatardı asıl karılarıyla.

Avlunun öbür yanında, karşıda,

kızlarının odaları vardı on iki tane,

cilalı taştan, yan yana, düz damlı.

Saygıdeğer karılarıyla Priamos'un damatları yatardı."[186]

Yani aynı soya mensup olanlar aynı evde oturuyordu ve Greklerde aynı soydan gelenleri ifade eden genos önemli bir unsurdur.[187] Oikos ile ilgili bilgilerin çoğunu Atina ve Girit yasalarından öğrenmekteyiz. Antik Yunanda oikos;

- *Fiziki alan olarak bir ev ya da konut,*
- *Evin tüm mülkiyeti,*
- *Aile olmak üzere üç temel anlamda kullanılan bir kavramdır.*

Fiziki mekan ya da ev anlamında oikos, bir yapı için gerekli olan tuğla, duvar, çatı gibi bir çok unsuru içerisinde barındırmaktaydı. Mülkiyet esasına dayalı olarak oikos ise, bir evde bulunan hayvan, köle, mahsul, toprak, mobilya vb tüm mal varlığını ifade eden bir yapı olarak algılanmaktadır. Üçüncüsü de bir aileyi ifade eden oikos terimi ise belirli bir evde yaşayan insanların tamamı kastedilmektedir. Oikoslar işlevsel bir yapıya sahipti ve genel bir aile algısını ortaya koyarak birlikte yaşamak için gerekli olan bütün faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir birimdi. Ancak sadece basit bir aile

[185] Küçüker, a.g.e., s. 109.
[186] Homeros, *İlyada*, (Çev: Azra Erhat, A. Kadir), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015, (VI. 245-250), s. 127.
[187] Küçüker, a.g.e., s. 109

olgusundan ibaret olmayan ve Antik Yunan toplumunun temel yapı taşı sayılan oikos, Polislerin oluşumunu şekillendiren temel yapı taşlarından biridir.[188]

5.3. Fenikeliler Döneminde Akdeniz ve Ege Ticareti

Fenikelilerin yaşadığı bölge batı literatüründe *"Levant"* olarak adlandırılmaktadır. Bu bölge Doğu Akdeniz coğrafyası; Suriye, Filistin, Lübnan, İsrail, Türkiye'nin Güneyi ve Mısır'ın Kuzeyinden oluşmaktadır. Diğer bir değişle bu coğrafya, Orta Doğu ya da Ön Asya'nın batı bölümünü meydana getirmektedir.

Anadolu, Mezopotamya ve Mısır arasında bulunan bu bölge, bir bakıma Asya, Afrika ve Avrupa kültürlerinin bir buluşma noktasıdır. Ayrıca bu alan Akdeniz ile Basra Körfezi arasındaki ticaret yollarının bağlantı noktasıdır. Tarihöncesi dönemden itibaren ticari faaliyetlerin yoğun olarak gerçekleştiği bu alan, farklı kültürlerin sentez oluşturduğu bir bölgedir.[189]

Yerleşim açısından dünyada en fazla hareketlilik yaşayan ve en fazla devlet kurulan bölge olan Akdeniz; M.Ö. II. binyıldan itibaren Girit, Miken, Kıbrıs, Aka, Yunan, İyon, Fenike ve Kartaca gibi medeniyetlerin kıyılarına yerleştiği ve ortak bir kültür meydana getirdikleri bir coğrafyadır. Bu geniş coğrafyada Roma İmparatorluğuna kadar hiçbir devlet uzun süre varlığını koruyamamıştır. Ancak Romalılar tarafından siyasi ve iktisadi bir birlik kurulabilmiştir.[190]

M.Ö 1200 yıllarında Karmel Dağları, Orontes (Asi) Irmağı ve Akdeniz kıyılarında Fenike kent devletleri en parlak dönemini yaşamıştır. Bu kent devletleri ekonomik alanda oldukça güçlü olmasına karşın, askeri alanda büyük başarılar sağlayamamıştır. Fenikeliler çoğunlukla, Asurlular, Babilliler, Mısırlılar ve Persler gibi güçlü komşularının boyunduruğu altında yaşamışlar ve bu devletlere vergi ödemişler ya da bu devletlerin deniz filolarını kurmuşlardır.[191]

---

[188] Ahmet Gözlü, Antik Yunan Toplumunun İlksel Ekonomi Formu: Oikos, *Aktel Arkeoloji Dergisi,* İstanbul, sayı: 66, 2018, s. 79,80.
[189] Bahar, a.g.e., s. 101, 102.
[190] İdris Bostan, Akdeniz, *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2002, s. 232.
[191] Bahar, a.g.e., s. 102.

Akdeniz bölgesi tarih boyunca birçok ilklerin yaşandığı bir bölge olmuştur. Bunun en önemli nedenlerinden biride *"Bereketli Hilal"* olarak adlandırılan verimli topraklara sahip olması gösterilebilir. Dünya ticareti ilk olarak Akdeniz'de gelişmeye başlamış, Doğu-Batı doğrultusunda gerçekleşen ticaretin tarihi yolları bu bölgede oluşmaya başlamıştır. Ayrıca bu bölge Mezopotamya, Nil Vadisi ve Anadolu'da bulunan devletlerin doğal yayılım alanı ve bu devletlerin etki ve güçlerinin karşılaştığı bir yer olarak tarihin birçok döneminde varlığını göstermiştir. Bu durum Doğu Akdeniz'in Jeopolitik konumu, bölgenin kuzeyinde yer alan Anadolu'da, doğusunda yer alan Mezopotamya'da ve güneyinde yer alan Nil Vadisinde gelişen güçlü toplulukların Doğu Akdeniz'de mücadele etmeleri, bölgenin Jeopolitik dinamiklerini oluşturmuştur.[192]

Tarih boyunca hareketli bir bölge olan Doğu Akdeniz, küresel manada güç elde etmek isteyen devletler için daima çok önemli bir konum olmuştur. Bu nedenle bu bölge tarih boyunca bir küresel müdahale alanı olarak görülmüştür.[193]

Fenikeliler M.Ö 12. Yüzyıldan itibaren varlıklarını göstermeye başlamışlardır. Farklı etnik unsurların bir araya gelmesi ile oluşmuşlardır. Bu etnik unsurların içerisinde öncelikle Akdeniz coğrafyasında M.Ö 2. bin yılın başlarında yaşamaya başlayan Samiler ile Deniz kavimleri döneminde bu bölgeye gelen Hint-Avrupalı (Egeli) kavimler yer almaktadır.[194]

Fenikeliler olarak adlandırılan bu kavimlerin yaşadığı coğrafya Kuzey Levant olarak adlandırılmakta ve günümüzdeki ismi ile Suriye ile Lübnan toprakları içerisinde yer almaktadır.[195] Suriye'nin Tyr'den Ugarit'e kadar uzanan kıyı bölgesidir. Bu kıyı şehirlerinin doğusunda Lübnan Dağları yer almaktadır. Dağ silsilesi kıyıya kadar uzanmakta ve denize paralel biçimde bölgeyi kuşatmaktadır.[196]

[192] Emre Baysal, Antik Dönemde Doğu Akdeniz Jeopolitiği, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi,* cilt: 4, sayı: 8, 2015, s. 13,14.
[193] Gözlü (2011), a.g.e., s. 13,14.
[194] İplikçioğlu, a.g.e., s. 98.
[195] Charles Gates, *Antik Kentler (Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi),* (Çev: Barış Cezar), Koç üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 245.
[196] Tanilli, a.g.e, s. 143.

Herodotos'a göre önceleri Kızıldeniz'in kıyılarında yaşayan Fenikeliler, oradan Suriye'ye göç etmişler ve Filistin kıyılarına yerleşmişlerdir. Bu göç olayı Antik Çağın en eski dönemlerinde gerçekleşmiştir.[197]

Fenikeliler adının kökeni Yunan tarihçilere dayanmaktadır. Yunanlıların kulanmış oldukları Fenike ismi, mor boyanın ülkesinden gelen halk anlamına gelmektedir. Yunanca da "Phoinikie" biçiminde kullanılmaktadır.[198] Fenike isminin de kaynağı olan mor baya, gemi yapımı için kullanılan kerestenin ardından en fazla ihraç edilen malların başında gelmektedir. Ancak karından bacaklı bir deniz yumuşakçası olan Purpura'dan elde edilen bu boyanın 1.2 gr için 10 bin Purpura gerektirdiği için bu hayvanlardan elde edilen boya çok kıymetliydi ve yalnızca önemli kişiler tarafından satın alınabiliyordu.[199]

Karmel Dağları ve Asi Irmağı arasında kalan bölgede yaşayan Fenikeliler, bu coğrafyanın Akdeniz kıyılarında bulunan kısımlarında birçok Liman şehri kurmuşlardır.[200] Bu bölgede Fenikelilerin şehircilik ve ticarette etkili olmalarına sebep olan en önemli etkenler arsında; bölgenin denize açık bir konumda olması, kıyı şeritlerinin liman kurmaya elverişli olması, bölgenin Girit'e kadar komşu bölgeler ile eski dönemlere dayanan ilişkilerinin olması gösterilmektedir.[201]

Fenikelilerin başlıca kentleri; Gebal (Yunanca Bybkos, bu gün el-Cûbeyl), Sidon (bu günkü ismi; Sayda), Tsor ya da Tire (Yunanca Tyros, bugünkü ismi Sur) ve Beerot (Yunaca Berytos, bugünkü ismi Beyrut) olarak sıralanmaktadır.[202] Doğu Akdeniz'deki siyasi güçlerin MÖ 1200'lerde ortadan kalkması ile bu Şehir Devletleri en parlak dönemlerin yaşamıştır. Şehir devletlerinden Sidon ve daha sonra Tyros, MÖ 950-750 yıları arasında öne çıkmış, Byblos ve Berytos ise onları takip eden Şehir Devletleri olmuştur.[203]

[197] J.M. Sestier, *Antik Çağda Korsanlık,* Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017, s. 37.
[198] Giancarlo Lacerenza, Fenikeliler ve Akdeniz'in Kolonileşmesi, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), *Antik Yakın Doğu,* (Ed: Uberto Eco), Alfa Yayınları, İstanbul 2018, s. 207.
[199] İplikçioğlu, a.g.e., s. 99.
[200] Özçelik, a.g.e., s. 103.
[201] İplikçioğlu, a.g.e., s. 99.
[202] https://www.turkcebilgi.com/fenikeliler (Erişim: 05.10.2019)
[203] İplikçioğlu, a.g.e., s. 99.

Fenike şehir devletlerinin her biri bulunduğu toprak parçası üzerinde kanunları ve tüzükleri kendine özgü olan bağımsız krallıklar biçimindeydiler. Bu şehir devletlerinin her birinin arazisi, deniz kıyısından 12-50 km mesafede bulunan Lübnan dağlarına kadar uzanmaktaydı. Yer yer 2000 metre yüksekliğe ulaşan bu art bölgede, çeşitli tahıllar, üzüm ve meyveler, üst üste kurulan taraçalı arazide yetiştiriliyordu. Dağların üst bölgesinde bu dönemin ticaretinde önemli yer kaplayan, Babil ve Mısır'da çok aranan Selvi ve Sedir ağaçları yetişiyordu.[204]

M.Ö 700'lerden sonra doğudan gelen, Babilliler ve Asurlular gibi işgalci kuvvetler Fenike topraklarını parçalar haline getirdiler ve bu birbirinden ayrılan şehir devletlerini kendi idareleri altına aldılar. Fenike şehir devletleri bağımsızlıklarını yitirmelerine rağmen önemli deniz ticareti merkezi olmayı sürdürdüler. M.Ö 330 yılında Büyük İskender tarafından ele geçirilen Hellen dünyasının bir parçası durumuna gelmişlerdir.[205]

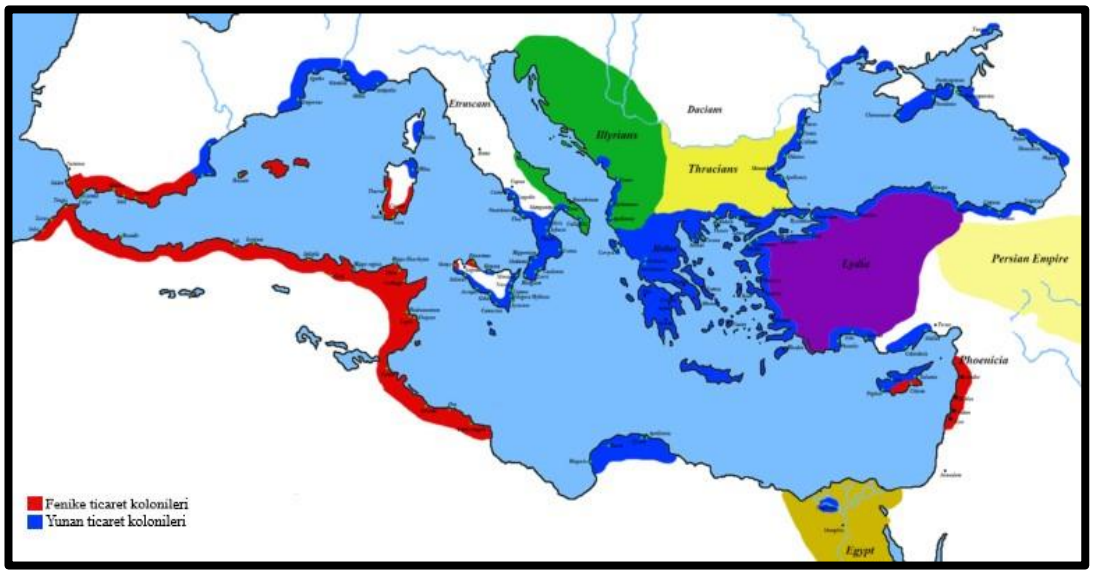
5.4. Fenike Ticaret Kolonileri

Akdeniz havzasında M.Ö 1200'lerde başlayan göç dalgalarının sebep olduğu kargaşalı ortam M.Ö VIII. yüzyılda son bulmuş ve birçok alanda hızlı bir gelişme yaşanmıştır. Akdeniz kıyıları ticari ve kültürel açıdan hızla gelişmiş ve bu sayede Fenike ile Yunan kolonileri tüm bu coğrafyaya kurulmuştur.[206] Ticaret konusunda mahir olan Fenikeliler, daha çok sanayi mallarının ticaretini yapmışlardır. Siyah gemiler ile siyah biblolar satan bu halka karşı Grekler büyük güvensizlik duymuşlardır.[207] Homeros onları usta ancak hilebaz gemiciler olarak nitelendirmiştir.[208]

Fenikelilerin ilk kurmuş oldukları ticaret yolu, Doğu Akdeniz kıyılarında yer alan Anayurtlarını, bu dönemin en büyük iktisadi Faaliyet merkezlerinden biri olan Mısır'a bağlıyordu.[209]

[204] Memiş, a.g.e., s. 194.
[205] Curtin, a.g.e., s. 93.
[206] Starr, a.g.e., s. 12.
[207] Bahar, a.g.e., s. 111.
[208] Sestier, a.g.e., s. 36.
[209] Curtine, a.g.e., s. 93.

Şekil 5.4: Fenike ticaret kolonilerinin dağılışını gösteren bir harita.[210]

Fenikeliler, denizcilik, ithalat ve ihracat alanlarında önemli bir noktaya gelmişlerdir. Bunların yanı sıra özellikle lüks tüketim alanlarında, üretimi bir bölgenin adını belirlemiş olan mor boya ve cam gibi ürünlerin ihracatı ve üretimini yapmışlardır. Alfabe öncesi Linear yazısı olarak adlandırılan yazının gelişimi ve yayılması da Fenikelilere atfedilmektedir.

Önemli Fenike şehirlerinin başında gelen Sur'un etkili bir biçimde yer aldığı Peygamber Hezekiel'in kitabında şehir hakkında yer alan bilgiler şöyledir;

> *" Rodos halkı seninle ticaret yaptı. Birçok kıyı halkı senin müşterindi. Senden aldıkları mala karşılık fildişi ve abanoz verdiler. Sende çok çeşitli ürün olduğundan, Edom seninle ticaret yaptı. Mallarına karşılık sana Firuze, mor kumaş, işlemeli giysiler; ince keten, mercan, yakut verdiler. Yahuda ve İsrail seninle ticaret yaptı. Mallarına karşılık sana Minnit buğdayı, darı, bal, zeytinyağı, pelesenk verdiler. Ürünlerinin çeşitliliği, mallarının bolluğundan ötürü Şam seninle ticaret yaptı. Mallarına karşılık sana Helbon şarabıyla Sahar yünü, Uzal'dan getirilmiş şarap tekneleri verdi. Sana getirilen mallar arasında işlenmiş demir, tarçın, güzel kokulu kamış vardı. Dedan halkı mallarına karşılık sana eyerlik kumaş verdi. Arabistan ve Kedar önderleri müşterindi, mallarına karşılık sana kuzu,*

[210] https://www.google.com.tr/search?hl=tr&q=fenikeliler+harita&tbm=isch&tbs=simg: (Erişim Tarihi: 03.06.2019).

koç, teke verdiler. Saba ve Raama tüccarları seninle ticaret yaptı. Mallarına karşılık sana her çeşit baharatın en iyisini, değerli taşlar, altın verdiler.

Harran, Kanne, Eden, Saba, Asur, Kilmat tüccarları seninle ticaret yaptılar. Pazarlarındaki mallara karşılık güzel giysiler, lacivert kumaş, işlemeler, sık dokunmuş ipeklere sarılmış renkli halılar verdiler. Ticaret gemileri senin mallarını taşıdı. Denizin bağrında büyük yükle doldu."[211]

Peygamber, Hezekiel'in kitabında Fenikeliler hakkında ve ticaretlerinin ne derecede olduğu görülmektedir. Fenikeliler, Yunanlılar ile yaklaşık olarak aynı döneme tekabül eden kolonizasyon hareketlerini Batı Akdeniz'in güney kıyıları ve İspanya kıyılarında yoğunlaştırmışken Yunanlılar Batı Anadolu kıyıları ve ege adalarını daha öncesinden kendi yönetimleri altına aldıklarından dolayı kolonilerini büyük ölçüde ege ve Karadeniz'de kurmuşlardır. Fenikeliler uzak diyarlarda ticaret yaparken gerçekleştirdikleri en önemli faaliyetlerden biri de kültürel manada bu bölgelere etki etmiş olmalarıdır. Bu durumun en iyi göstergesi Fenike alfabesini tüccarlar sayesinde tüm Akdeniz coğrafyasına yayılışıdır.[212]

Günümüzde kullanılan modern alfabenin temelini Fenikeliler oluşturmuştur. Hiyeroglif adı verilen, seslerden oluşan resim yazısı Mısırdan Fenikelilere ve daha sonra Fenikeliler aracılığıyla Yunanlılara ve bezeşik yazıları şekillendirmiş olan bir yazıdır.[213] Bu sırada büyük değişikliklere uğramış ve Fenikeliler sayesinde harf biçimine dönüşmüştür. Bu alfabede 22 sessiz harf vardır ve sağdan sola doğru yazılır. Fenikelileri harfler ve rakamlara bu denli önemli yenilikler getirmeleri şaşırtıcı değildir. Çünkü her Fenike gemisinde not alan hesap tutan bir kişi yer alırdı. Bu durumun temelinde ise gemilerin anayurda geri döndüklerinde mal sahiplerine ayrıntılı olarak hesap verme zorunlulukları yatmaktaydı.[214]

Fenikeliler, birçok koloni şehri kurmuşlardır. Bu kolonileri kurmalarının asıl amaçlarından biride kendilerine yerleşecek topraklar sağlamaktan ziyade; İspanya ve

[211] Lacerenza, a.g.e., s. 208.
[212] Laika Hamza, Antikçağda Doğu Akdenizde Deniz Ticareti, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006, s.108
[213] İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu Uygarlığı*, Der Yayınları, İstanbul 1997, s. 80.
[214] Hamza, a.g.e., 108.

Fenike kentleri arasındaki ticaret bağlarını geliştirecek ara yerleşim yerleri kurmaktı. İspanya gümüş ve kalay bakımından zengin bir ülke olduğu için Fenikeli tüccarlar açısından cazip bir noktaydı. İspanyaya kuzey Afrika sahillerini izleyerek ulaşmak mümkündü ancak Kıbrıs, Girit, Sicilya, Sardinya ve Balear Adaları üzerinden geçen ikinci bir güzergah daha vardı. Fenikelilerin ana geçim kaynakları ticaretti, ancak nüfus bakımından kalabalık sayılmayan Fenikeliler kolonilerini ellerinde tutmak ve ticari ilişkilerini sürdürebilmek için yeterli insan kaynağına sahip değillerdi. Bu nedenle saldırılara karşı korunaklı ve ellerinde uzun süre tutabilecekleri yerleri ve denizi çıkıntı yapan burunlar ve korunaklı adaları koloni kurabilmek için uygun yerler olarak görmüşlerdir. Bu koloniler arasında en büyük ve en güçlü olanlardan biri Kartaca olmuştur.

Fenikelilerin ticari hareketi büyük ölçüde Tire ve Biblos kentlerinin aile şirketleri, gemi sahipleri ve onların diğer ülkelerdeki temsilcileri aracılığıyla yürütülüyordu. Fenike ticaretinin büyüklüğü kazılan mezarlarda bulunan şarap küpleri ve altın eşyalar sayesinde öğrenilmektedir. Ayrıca Balear adalarından Cediz'e kadar uzanan bölgede bulunan deniz üsleri, tuzlanmış balık, boya ve tekstil ürünlerinin ticaretinin yapıldığı en önemli yerlerin başında gelmektedir. Bu bölgelerde birçok koloni varlığını günümüze kadar koruya bilmiştir. Abedera (Adra), Baria (Villaricos), Carmona (Carmo), Gades (Cediz), Malaca (Malağa), Kartacalılar tarafından kurulan önemli kentlerin başında gelir.[215]

5.5. Polisin Ortaya Çıkışı ve Kolonizasyonun Başlaması

Antik Yunan toplumunun siyasi ve sosyal yaşamının karakteristik örgütleniş biçimine polis (Kent devleti) adı verilmektedir.[216] Sözlük anlamı ise, etrafı suralar ile çevrili bir merkezin ve çevresinde bulunan köy ya da tarım arazilerinin toplamına verilen isimdir.[217] Polisin temel özelliklerinden biride belirli bir mekanla sınırlı kalmasıdır. Asgari düzeyde bir büyüklüğe sahip olması gerektiği gibi, belirli bir büyüklüğü de aşmaması gerekmektedir. Aristotales nasıl ki on kişilik bir Polis olmasa, yüz bin kişilik

[215] http.//www.galaksiarsivi. zam/Fenikeliler-ve-fenike-uygarligi. (Erişim: 05.10.2019)
[216] Oğuz Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya (Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar M.Ö 12. – M.S 4. Yüzyıllar Arası),* İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 28.
[217] Tekçam, a.g.e., s. 178.

bir poliste olmaz der. Çok küçük olduğunda varlığını sürdüremez çok büyük olduğunda ise polis olmaktan çıkar.[218]

Polis kavramı eski Yunan toplumunda hem devleti hem de şehri tanımlamak için kullanılıyordu. Bu nedenle şehir ve devlet içi içe geçmiş kavramlardı.[219] Hellencede şehir sözcüğünü karşılayan kelime *"asti"* köy sözcüğünü karşılayan kelime ise *"kame"* deniliyordu. Bunların coğrafi birleşimi ile oluşan Polis genellikle doğal coğrafi sınırlara dayanan siyasi bir yapı oluşturmaktaydı. Genel itibariyle polislerin kapsadığı yüz ölçümü küçüktü.[220]

Yunanlılar tarihleri boyunca en çok Polis (Kent Devleti) biçiminde yaşamışlardır. Polis kurumunu tanımlarken küçük bir alanda yaşayan özerk toplulukların kiminin yönetime dahil olduğu (yurtdaş), kiminin olmadığı (orta düzeyde yer alan yabancılar, kadınlar, köleler) insanların kendi kendilerini yönettikleri bir yönetim biçimine sahip olan Kent devletidir. Polis haricinde Yunanlılar tarafından etnik devlet, federal devlet, bölgesel devlet vb biçimlerde siyasi yapılarda oluşurmuşlardır. Ancak bular içerisinde Antik Yunan halkının kendilerini polis sakinleri olarak tanımlamalarından dolayı, Polisler ön plana çıkaktadır.[221] Birbirlerinden uzak mesafelerde, bağımsız kent devleti biçiminde yaşayan Yunanlıların savaş doğasında vardı. Savaşa devletlerarsı olağan rekabetin bir yansıması olarak bakıyorlardı. Böylece barış her zaman yeniden başlayacak olan çatışmalar öncesinde ölü zaman olarak algılanmaktaydı.[222]

Yunanlılar birçok konuda Mısırlıların bilgi ve tecrübelerinden yararlanmışlar ve onları Yunan Medeniyetinin itici gücü saymışları. Bu durum Yunanlalar'ın kültürünün ve Yaşamının birçok aşamasında kendini göstermektedir. Hatta Yunan yarımadasında ilk düzenli devleti, kanunlar koyan ve akropolü yapanlar Mısırlılar olmuştur. Fenikeli ve Mısırlı tüccarlar bu bölgede ticaret yapmışlar ve ticaret üsleri kurmuşlarıdır. Bunların

[218] Egon Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, (Çev: Necati Açа), Dost Yayınları, Ankara 1999, s. 107.
[219] Aşkıdil Akarca, *Şehir ve Savunması*, TTK Yayınları, Ankara 1987, s. 19.
[220] Selçuk Gür, *İlk İnsandan Selçuklu'ya; Anadolu Uygarlıkları ve Antik Şehirleri*, Alfa Yayınları, İstanbul 2010, s. 39.
[221] Marco Bettalli, *Polislerin Kökeni,* (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), Antik Yunan (Ed: Umberto Eco), Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s. 61,62.
[222] Jean-Pierre Vernant, *Eski Yunanda Söylen ve Toplum,* (Çev: Mehmet Emin Özcan), İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 1996, s. 27.

en önemlisi Pire'de kurulanıdır, Bu örnekten de yola çıkarak buna benzer birçok üs bölgesi Akdeniz'in nerdeyse tamamına kurulmuştur.[223]

Günümüzde kullanılan *"Kent Devleti"* kavramı çağdaş bir yaklaşımdır. Ancak Kent Devleti ya da *"Şehir Devleti"* denilen oluşum, Erken Tunç Çağından itibaren Mezopotamya'da görülmeye başlanmış köklü bir yapıdır.[224] İlk kentlerin ortaya çıkışı ile ilgili birçok teori öne sürülmektedir. Ancak genel kanı avcılık ile geçinen insanların tarıma elverişli arazilere yerleşip tarımda ilerlemeleri ve bunun sonucunda ürün fazlasının ortaya çıkması, insanlar arasındaki ilişkiyi artırmış ve ayrıca tarım arazilerinin etrafında büyük kentlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.[225] İlk kentler bir anda değil uzun bir süreçte oluşmuştur. İlk kentler kişilerin bir araya getirilmesiyle değil, kendinden önce oluşmuş ve zaman içerisinde devam eden birçok gurubun konfederasyonu ile oluşmuştur.[226]

Mezopotamya'da toprak, iklim ve coğrafyanın elverişli olması, bölgede insanların ekonomik yaşamından gündelik yaşamına kadar birçok konuda gelişimini tetiklemiştir.[227] Bu sayede ilk kent yerleşimleri M.Ö 4000'lerde Mezopotamya'da görülmeye başlanmıştır. Bu ilk kentlere dair ele geçirilen kanıtların en önemlilerinden bir, Fırat kıyısında yer alan Mari kentinde bulunan dünyanın il lağım sistemi olmuştur.[228]

Bereketli hilal olarak adlandırılan Dicle ve Fırat vadilerinde insanların yakın nizam evlerde yaşamaya başlaması ve nüfusun giderek artması ile birlikte ilk Kentler ortaya çıkmıştır.[229] Mezopotamya'da meydana gelen bu sosyal, ekonomik, politik ve toplumsal köklü değişim neticesinde, üretimin büyük ölçüde yayılması, mühür ve başka yönetim araçlarının kullanılması, kap yapımında geni ölçekli bir artış, metal ya

---

[223] La Gorce, *Çağlar Boyu Yunanlılar,* (Türkçe Ya. Haz: Doğu Araştırmaları Merkezi), Belge Yayınları, İstanbul 1986, s. 11.
[224] Sarah B. Pomeroy, *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi*, (Çev: Oğuz Yarlıgaş), Alfa Yayınları, İstanbul 2018, s. 80.
[225] Fikret Mazı, Antik Çağda Düşüncenin Kentsel Mekana Yansıması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 5, sayı: 10, 2008, s. 34.
[226] Fustel De Coulanges, *Antik Site, Yunan'dan Roma'ya Kadar Tapınma Hukuk ve Kurumlar Üzerine İnceleme,* (Çev: İsmail Kılınç), Epos Yayınları, Ankara 2011, s. 125.
[227] Lewis Mumfard, *The City İn History İts Origins, İts Transformations, and İts Prospects,* Harcourt, Brece end World, İnc. New York 1961, s.119.
[228] Ömer Tuncer, *İşte Anadolu,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1993, s. 20.
[229] Colin McEvedy, *İlk Çağ Tarih Atlası*, (Çev: Ayşen Anadol), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 30.

da başka saygınlık belirtisi olan değerli ürünlerin üretiminde el sanatlarının hızlı gelişimi ve kentleşmenin gelişi neticesinde yazının ortaya çıkması gibi çok önemli gelişmelerin yaşanmasına temel hazırlamıştır.[230] Ayrıca Fırat ve Dicle vadilerinde geliştirilen sulama sistemleri sayesinde düzenli bir yiyecek elde edilebiliyordu. Sulama kanalları sayesinde ürünlerin daha fazla elde edilmesi, ürün ve insan enerjisi fazlasını ortaya çıkarmış ve bu sayede de daha büyük kentler kurulmuştur.[231]

Mezopotamya'da kurulan bu şehirler, nehir sularını kontrol altına almak ve fırtına hasarlarını telefi etmek amacıyla seferberlik merkezleri olarak bir bütün halinde var olmaktaydılar. Ancak Egede kurulan kentlerde bu türden geniş çaplı iş birliğini gerektirecek bir durum yoktu. Ege bölgesinde kurulan ilk kentlerin ortaya çıkışı Girit uygarlığına kadar geriye götürüle bilir. Girit adasında yer alan bereketli kıyı ovaları ve tarıma elverişli topraklar Neolitik Dönemeden itibaren bölgede yaşayan insanların tarım yapmasına olanak sağlamış, tepelerde kestane, üzüm incir ve zeytin; ovalarda ise hububatlar ve denizlerden elde edilen sayesinde bol miktarda yiyecek kaynağı sunmuştur. Girit'te yaşanan bu olumlu koşullar sayesinde kıyılarda homojen bir kültür oluşturacak şekilde sahillere yerleşmişlerdir. Bir araya gelen bu toplumların üretim nesnelerini takip ve kontrol etmeleri onları tek bir ekonomik sistemin üyeleri haline getirmiştir. Saray merkezli ekonomi ile özdeşleştirilmiş olan Miken Uygarlığı Polis dünyasından öncedir. Öncü olan Mikenler küçük kentlerde yaşamaktaydılar. Mikenler M.Ö 1200'lerde kuzeyden gelen Dorlar tarafından yıkılmıştır. Ege göçleri olarak adlandırılan bu göç dalgaları ile bu topraklarda yaşayan Akalar, Dorların önnden kaçmış ve Ege Adaları ile Anadolu kıyılarına yerleşmişlerdir.[232] Bu göç hareketleri ile birlikte Karanlık Çağ adını verdiğimiz yeni bir dönem başlamış ve bu dönemin sonlarına doğruda Yunanlıların polis adını verdikleri kent devletlerinin esas unsurları yerli yerine oturmuştur.[233] Antik Yunana ve Roma Polislerini diğerlerinden ayıran en etkileyici özellikleri kültüreldir; ve bunlar mimarlık, yontu sanatı ve kent

[230] Marcella Frangipane, Y*akındoğuda Devletin Doğuşu*, (Çev: L. Zühre İlgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002, s. 207.
[231] Leland M. Roth, *Mimarlığın Öyküsü; Öğeleri Tarihi ve Anlamı*, (Çev: Ergün Akça), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2000, s. 222.
[232] Ahmet Gözlü, Batı Anadolu Polislerinin (Kent-Devletlerinin) Jeopolitiği ve Oluşumu, *Folklor Edebiyat Dergisi*, cilt: 23, sayı: 89, 2017, s. 33-34.
[233] Pomeroy, a.g.e., s. 80.

planlamasında beliğin bir sitilin yanı sıra çok seçkin bir yazınsal ve entelektüel geleneği kapsamaktadır. Ancak antik kentin kökeni siyasal ve yönetseldir.[234]

Çoğu Polis bir Akropolis ya da kaya çıkıntıları üzerine inşa edilmiş kalelerin etrafında gelişmiştir. Hellen Polisleri hem yavaş ve doğal bir gelişim sonucunda hem de bilinçli bir planlama ile inşa edilmiştir. bu polislerin ilk gurubu kökenleri tam olarak bilinmeyen muhtemelen Antik Dönemlerde kurulmuş olan yerlerde oluşmuş, diğer gurup ise yeni inşa edilen stratejik veya siyasi nedenle yer değiştiren kolonilerden ve kentlerden oluşmaktadır. Polislerin oluşumuna etki eden Aka kültürünü yaşayan insanlar, aynı soydan gelen kişilerin bir arada yaşadığı ataerkil bir toplumsal örgütlenme biçimine sahiptiler. Polis kelimesi bu dönemde etrafı sur ile çevrili çevreye hakim olan tepe için kullanılıyordu. Basileus denilen yöneticilerin yaşadığı tepenin eteklerinde halk dağınık biçimde yaşıyordu. Tepenin üzerinde yer alan bu *"Yüksek Kent"* polis olarak anılıyor, *"Aşağı Kent"* ise *"Asty"* şeklinde isimlendiriliyordu. M.Ö. VI. yüzyılda Polis kelimesi ilk kez tüm kentler için kullanılmaya başlanmıştır. Yöneticilerin yaşadığı yüksek tepelere ise *"Akropolis"* denilmiştir.[235]

Yunanlılar yeni kent kurarken dini meseleleri de göz önünde bulundururlardı. Örneğin yeni bir kent kurulmaya karar verildiğinde tanrıların tasvibini almak için Kahin'e başvurulurdu ve temel atılırken kurbanlar kesilirdi. Göçe karar verilinde ana şehirden göç edeceklerin başına bir lider seçilirdi. *"Oikist"* yani kurucu adını alan bu lider ilk olarak kahin'e başvurmak için Orta Yunanistan'da yer alan Delphoi tapınağına gider ve kahinin önerdiği yöne hareket ederlerdi. Kahin'e başvurulması tarihi bakımdan irdelendiğinde kurulacak olan yeni Şehri ana şehrin tayin etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak IV. Yüzyıldan itibaren bu gelenek zorunluluğunu kaybetmiş ve şehrin kurulacağı yeri bizzat kurucusu seçmeye başlamıştır.[236]

Yunan kent devletleri yapısal olarak dini, politik ve yönetim birimlerinin yeraldığı bir merkez kısım ile bu merkezi kısmın etrafında bulunan ekonomik alanlardan meydana geliyordu. Kent devletinin genişliği genelde doğal sınırlar ile belirlenmekteydi. Merkezde yer alan Akropolis'te konsey ve benzeri yönetim binaları ile bazı önemli

[234] John Rich, *Geç Antik Çağda Kent,* (Çev: Suna Güven, Ertuğrul Güven), Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul 1999, s. 1
[235] Ahmet Gözlü, Hellen Polislerinin Topografik Tasnifi, *Tarih okulu Dergisi*, sayı: 34, 2018, s. 5.
[236] Akarca, a.g.e., s. 21.

kamu binaları ile tapınak gibi dini yapılar bulunmaktaydı. Çevrede ise diğer yurttaşlar ve kamu binaları yer alıyordu.[237] Kent devletlerinin en önemli özelliklerinden biride kendi kendine yetebilen bir ekonomi şekline sahip olmasıydı. Bu duruma da *"Autarkie"* denilmekteydi. Böylece kent devletleri her bakımdan bağımsız oluyorlardı.[238]

Kent devletlerinin ilk yönetim biçimi krallık (Monarşi) idi. Daha sonra ise kentlerin yönetiminde aristokratların söz sahibi olduğu Oligarşik yönetim biçimi yer almıştır. Ayrıca bazı Kent Devletlerinde Tiranlar egemen olmuşlardı.[239]

Aristotales bu rejimleri üç ana guruba (Krallık, Aristokrasi, Cumhuriyet) ayırıyor ve bu üç ana guruptan üç sapma (Krallıktan sapma Tiranlık, Aristokrasiden sapma Oligarşi ve Cumhuriyetten sapma Demokrasi) olduğunu söylemektedir.[240] Bir Kent Devletini fiziki olarak oluşturan unsurlar şöyle sıralana bilir; belirli bir toprak parçası, yönetim merkezi, tapınak ve agoranın yanı sıra sonraki dönemlerde Tiyatro da yer almaktadır.[241]

5.5.1. Polisi Oluşturan Yapılar

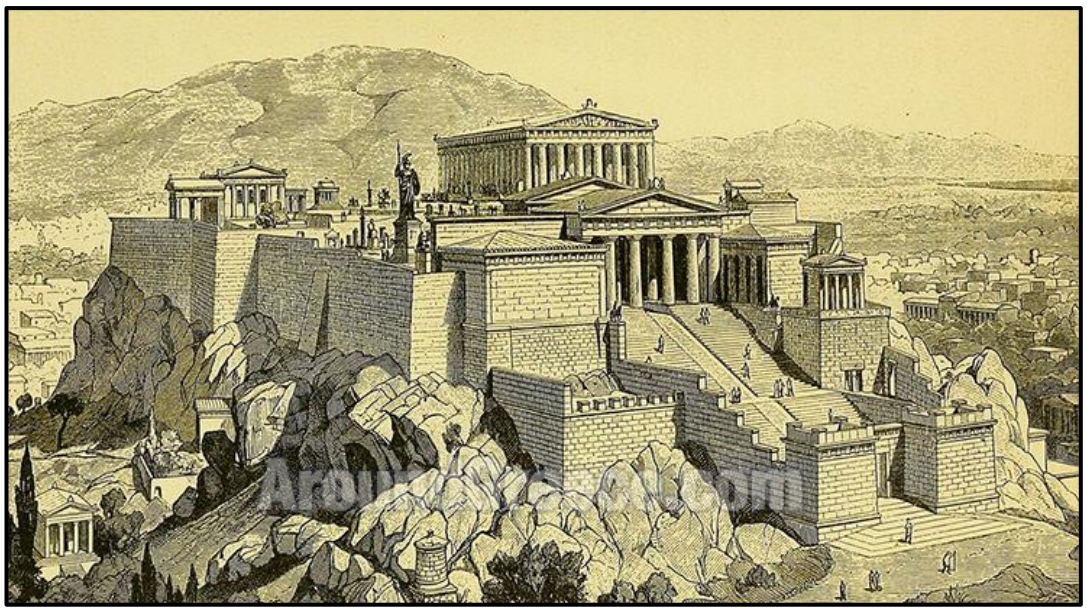
Akropol: Polisler iki bölümden oluşmaktadır. Akropol (ya da Akropolis) denilen *"Yukarı Kent"* ve bu kentin veya tepenin eteklerine kurulu olan ve coğrafi şartlara bağlı olarak gelişen, halkın konutlarının ve ihtiyaçlar doğrultusunda kullandıkları diğer yapılardan oluşan *"Aşağı Kent"*tir. [242]

Akropol kentin inşa edildiği tepenin en üst kısmında yer alır ve en önemli yapılar ile tapınaklar burada bulunmaktadır. Etrafı surlarla çevrili olan bu yapılar askeri ve dini sebepler gözetilerek yüksek tepelere kurulurdu. Askeri açıdan savunması kolay olan Akropolis bir iç kale durumunda inşa edilmekteydi. Dini açıdan ise kentin koruyucu

[237] Oğuz Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 42.
[238] Özkan Tikveş, *Eski Yunanda Devlet Anlayışı,* https://dergipark.org.tr/download/article-file/96074, (Erişi: 05.29.2019.)
[239] Tekin (2007), a.g.e., s. 29.
[240] Aristotales, *Politika*, (Çev: Özgüç Orhan), Pinhan Yayınları, İstanbul 2018, (IV. 1289 a26), s. 325.
[241] Tekin (2007), a.g.e., s. 29.
[242] Aristotales, a.g.e., (IV. 1289 a26), s. 325.

tanrıları adına inşa edilen tapınaklar için en uygun yer olarak görülüyordu bu tepeler.[243]

Şekil 5.5: Atina Akropolünü betimleyen bir resim. [244]

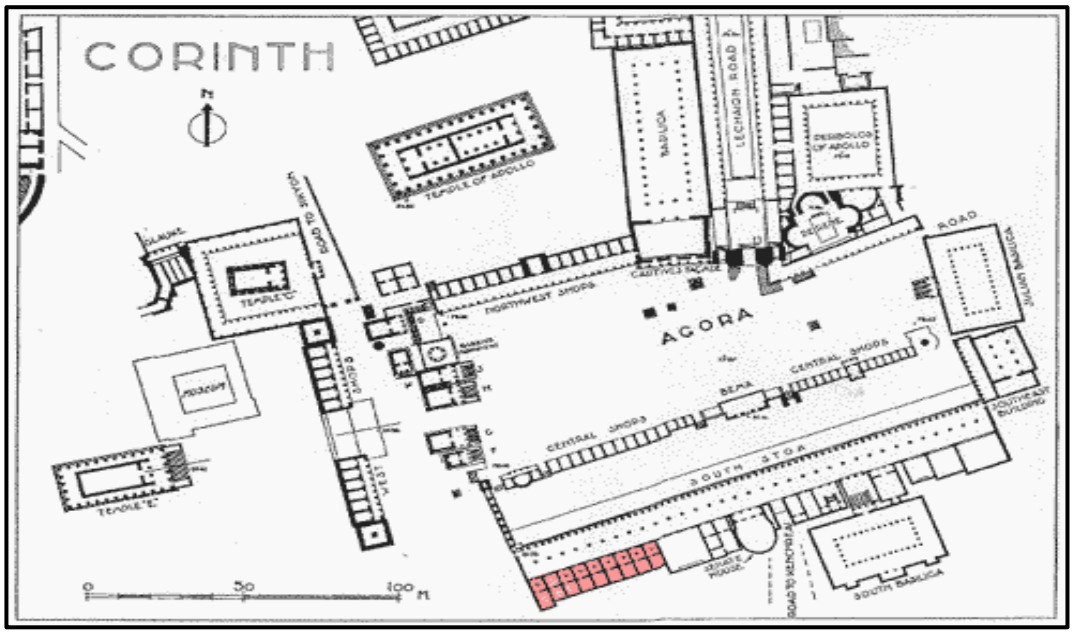
Akropol tüm şehre hakim bir durumda yer alır. Çoğu zaman ise ticari yollar ve tarım arazilerinin durumu gözetilerek kurulurdu. Kent sakinlerinin yaşadıkları Aşağı Şehir ise birçok gereksinime göre inşa edilirdi. Aşağı Şehrin merkezinde ise halkın günlük hayatının her safhasına girmiş olan Agora yer alırdı.[245]

Nekropol: Ölüler kenti mezarlık anlamlarında kullanılan Yunanca bir sözcüktür. Tarih öncesi dönemlerde mezarlıklar şehirlerin hatta evlerin içerisinde yer alabilmekteydi. Antik Yunan dünyasında ise kentlerin hemen dışına inşa edilmekteydi.[246] Genelde Surların dışında kent kapılarının çevresinde ve yolların iki yanı boyunca mezarlar sıralanırdı.[247] Farklı tiplerde mezarların yer aldığı Nekropollerde basit görünümlü mezarların yanı sıra küp mezarlar, anıt mezarlar, lahitler ve kaya mezarları gibi mezar tipleri yer alırdı.[248]

[243] Tekçem, a.g.e., s. 8.
[244] https://www.google.com.tr/search?hl=tr&q=Atina+Akropolisi&tbm=isch&tbs=simg: (Erişim Tarihi: 03.06.2019).
[245] Ersoy, a.g.e., s. 50.
[246] Can, a.g.e., s. 650.
[247] Emrullah Güney, *Antik Çağ Türkiye Kentleri*, Bilgili Yayınları, İstanbul 1999, s. 27.
[248] Karatağ, a.g.e., s. 280.

Agora: Toplanılan yer, toplantı yeri, Kent meydanı, çarşı, pazar yeri anlamlarında kullanılmaktadır.[249] Açık bir alan biçiminde olan Agora'nın etrafında kamu yapıları ve tapınaklar yer almaktadır. Şehrin merkezinde bulunan Agora'nın etrafında çoğu zaman içinde dükkanlar da bulunan *"Kolonod"* yada *"Stoa"*lar ile çevrilidir. İçerisinde heykeller, sunaklar ve çeşmeler yer almaktadır.

Şekil 5.6: Agorayı betimleyen bir çizim. [250]

Agora'lar M.Ö V. Yüzyılda dini, siyasi, hukuki, toplumsal ve ticari etkinlikleri ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.[251] Hellenlerin (ya da Antik Yunanlıların) yaşamının adeta karakteristik bir özelliği durumuna gelen Agora kavramının başka dillerde karşılığı yoktur. Çükü bu kelime polis ya da Sophrosyne gibi tümüyle Hellenlere özgü kavramlardır. Agora yurttaşlar için sürekli bir toplanma yeriydi. Sadece önemli olaylar olduğunda canlılık kazanan bir yer değildir. Toplumsal yaşamın, iş ve siyasi hayatın yürütüldüğü gündelik bir merkez konumundaydı. Kentin merkezinde yer alan Agora sokakların ve caddelerin birleştiği noktadaydı. İlk

[249] http://www.izmirkulturturizm.gov.tr/Eklenti/9641,agora-sayfalarpdf.pdf?0 (Erişim: 05.29.2019)

[250] https://www.google.com.tr/search?hl=tr&q=ancient+greek+agora+plan&tbm=isch&tbs=simg: (Erişim Tarihi: 03.06.2019).

[251] Murat Karatağ, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü; Yunan-Roma*, Midas Yayınları, Ankara 2013, s. 20,21.

dönemlerde Kente Akropol egemen oluyordu. Ancak sonraki dönemlerde durum değişmiş ve Agora bildiğimiz anlamını ifade eden konuma gelmiştir.[252]

Bu sözcüğü ilk kullanan Homeros olmuştur. O bu kavramı *"toplantı"* ve *"toplanılan yer"* anlamlarında kullanmıştır. [253] İlk dönemlerde Agora'nın biçimi son derece basitti. Burası bazı amaçlar için kullanılan açık bir alan biçimindeydi. Dini törenler ve coşkulu konuşmalar için kullanılan bu açık alanda tek ihtiyaç duyulan konuşmacılar için bir küsü ve ileri gelenler için oturacak yerlerdi. Agoraların ayrıca tiyatroya benzeyen izleyicileri için basamaklı bir tarafı vardı. Örneğin Atina Agorasının batısında yer alana bölüm Antik Çağda yapılmış izleyici alanlarıdır. Agoranın mimari açıdan gelişmesini gösteren en önemli unsur etrafında gelişen yapılardır. Meclis, Prytaneion Magistratlar ve kurumlar için ayrılan bölümler ile arşiv ve benzeri önemli yapılar ya Agora'nın içinde ya da çok yakınında yer almaktaydı. Stoa ise Agoraların simgesi durumuna gelmiştir. Antik çağda Hellen dünyasında yaşanan ticari gelişimin ardından Agoralar da birçok gelişmeler yaşamıştır. Bu değişen koşullarda toptancı tüccarlar, spekülatör'ler ve bankerler ortaya çıkmış ve bu mesleklere sahip kişiler Agoralarda ya da Limanda (Agora yakını ile Liman çoğu zaman aynı anlamı taşırdı) kendilerine ait iş yerleri vardı. Ayrıca Stoalarda barsa ve alışveriş yeri olarak kullanılmaya başlandı.[254] Bu durumu kanıtlar nitelikte olan 1930'larda Atina Agorasında yapılan kazılar gösterir niteliktedir. Bu kazılarda çanak-çömlek atölyeleri, taşıma amforaları vb buluntular Atinalıların bu alanı ticari amaçla da kullandıklarını göstermektedir.[255]

Agoraların ana unsurları tapınaklar ve stoalardı. Ancak agoraları tam olarak tanımlaya bilmemiz için büyük yapılar kadar küçük yapılardan da söz etmemiz gerekmektedir. Bezemesiz ve sade yapıda olan çeşmeler önemli bir yer kaplıyordu. Bunun yanı sıra yapıların önünde ve Agorayı kesen sokakların iki yanında tanrılar kahramanlar ve kişilerin heykelleri yer alıyordu. Tollara yapılan taş döşemeler ise son dönemlere kadar kısıtlı bir alanı kapsamıştır. Agoranın gelişimi yavaş yavaş ve düzensiz bir biçimde gerçekleşmiştir. Bu nedenle kesin çizgilere sahip bir mimari tip ortaya çıkmamıştır.

---

[252] R. E. Wycherley, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?*, (Çev: Nur Nirven- Nezih Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 71,72.
[253] Akarca, a.g.e. s. 26.
[254] Wycherley, a.g.e. s. 73,74.
[255] Jamieson C. Donati, The Greec Agora in İts Peloponnesion Can Textes; https://www.researchgate.net/publication/278022149_The_Greek_Agora_in_its_Peloponnesian_Contexts, (Erişim: 05.29.2019)

Kentlere göre biçim içerik ve düzen yönünden farklılık gösteren yerel farkların olduğu bir yapıdır.[256]

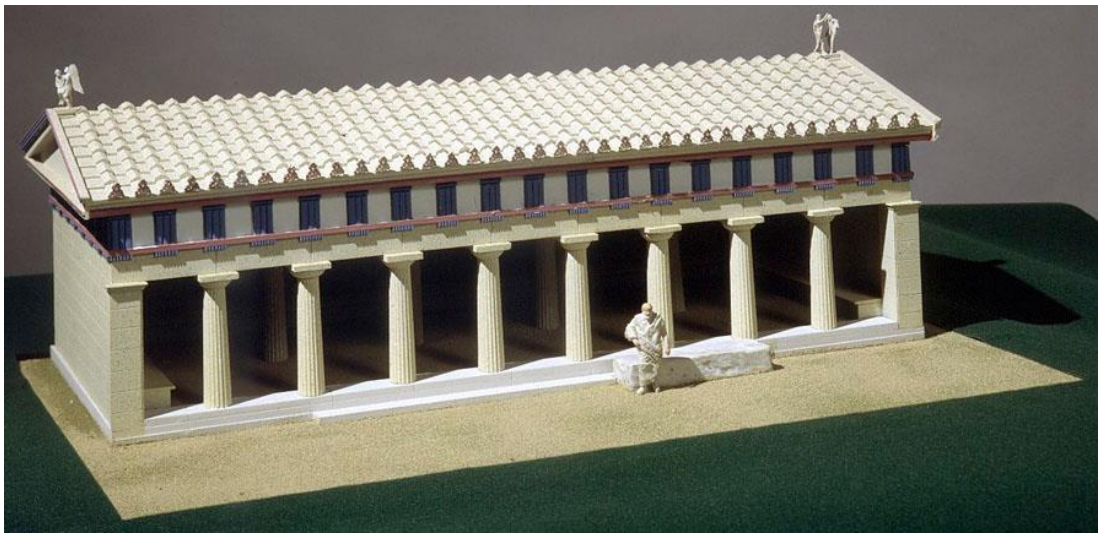
Agoralar sanatın da gelişimine zemin hazırlamışlardır. Stoalarda Sokrates gibi filozoflar, halkın karşısına geçer onlara ahlak ve doğa ötesi vb konularda konuşma yapardı. Diğer bir yandan agoralarda yer alan tapınaklar ve burada bulunan heykeller sanatsal manada eşi bulunmaz güzellikler sunuyordu. Bu heykel ve sanatsal ürünlerde başka yerlerde rastlanması güç bir durumdu. Bu alanlar sanatsal ve mimari açıdan hem uygulamaya dönük hem de sanatsal açıdan düşünülerek imar edilmiş alanlardır.[257]

Stoa: Hellen mimarisinin çok yönlü yapılarından biridir. Başlangıçta bir tarafı duvar ile örtülü diğer tarafında sütunların olduğu üstü örtülü ince uzun yapılardı. Bu yapıya dilimizde Revak denilmektedir. Önceleri yapının açık tarafında yer alan sütunların yerinde çatıyı desteklemek amacıyla ahşap destekler kullanılmış daha sonra bu desteklerin yerini sütunlar almıştır.[258]

Antik Çağ Yunan Kentlerinde özellikle halkın sıcak ve yağmurdan korunmalarını amaçlayan bu yapıların uzun kenarlarından biri duvar yada dükkan sırasıyla kapalı ve sokak yada agorada olduğu gibi bir meydana açılırlardı. Bu yapıların üstü örtülüdür ve iki katlı olarak inşa edilenler de vardır.[259] Bu yapının yunan dünyasında ilk örneklerine M.Ö 650 yıllarında Samos'ta rastlanmaktadır. Bu stoa tek katlı olarak inşa edilmiştir.[260]

[256] Wycherley, a.g.e., s.74.
[257] Yusuf Gül, *Antik Kentler, Mitoloji-Tarih-Arkeoloji-Etnografya-Terminoloji*, Okullar Yayınları, İzmir 1998, s. 13.
[258] Gür, a,g,e, s. 43.
[259] Tekçam, a.g.e., s. 211.
[260] Gür, a.g.e., s. 43.

Şekil 5.7:Stoayı betimleyen görsel.[261]

Stoalar, Agora, Stadion, Gymnasion ve Tiyatro gibi yapılara bağlı olabiliyordu. Cadde ya da Temenoslara da açılabiliyordu. Stoaların il örneklerine Mısır tapınaklarının avlularında, Minos ve Miken saraylarında rastlanmaktadır. Stoalar kamu yapıları olarak inşa edilmiş ve kutsal alanlarda yer almıştır. Örneğin; Agora stoalarının siyasi, ticari vb işlevleri vardı. Dükkanlar, tahıl ambarları burada bulunur, meclis yada mahkemeler burada toplanırdı. Stoaların toplumsal manada bazı işlevleri de vardı. Bunlar arasında halkın bu alanda toplanmaları ve konuşma yapmaları, hatiplerin buradan halka seslenmesi gibi sosyal işlevlerin yanı sıra Filozofların burada öğrencilerini eğitmesi gibi önemli işlevler yüklenmişti. Anadolu da inşa edilen stoalar Dor düzenindedir. Ancak iç kısma yerleştirilen ikinci sıra sütunlar İon düzeninde inşa edilmiştir. Anadolu da yer alan en güzel örnekleri; Priene, Pergamon ve Miletos stoalarıdır.[262]

Bouleuterion: Yunan uygarlığında *"Boule"* adı verilen meclisin toplandığı salona verilen isimdir.[263] Arkaik dönemden itibaren karşılaşılan bir yapıdır. Büyük bir salon ve yan mekanlardan oluşmaktadır.

[261] https://www.google.com.tr/search?hl=tr&q=library+of+pantainos+athens&tbm=isch&tbs=simg: (Erişim Tarihi: 03.06.2019).
[262] Tekçam, a,g,e, s. 211.
[263] R. A. Tamlinson, *Yunan Mimarlığı*, (Çev: Rıfat Akbulut), Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 118.

Salonun içi bir tiyatro gibi basamaklı bir düzen sahiptir. Ancak sahnenin olduğu alan yerine *"prytane"* (Başkan) kürsüsü yer almaktadır. Kürsünün yerine sunak bulunan Bouleuterion'lar da yer almaktadır. Hellenistik dönemde bu yapı planı değişiklik göstererek propylon'lardan geçilerek girilen bir ön avlu ve bunun gerisinde bir salondan meydana gelmektedir. Roma döneminde siyasal yaşamın değişmesinden sonra bu yapıya ihtiyaç kalmamıştır. Muhtemelen bu yapılar bir odeon gibi kullanılmaya başlanmıştır.[264]

Odeon: Grekçe bir kelime olan Odeon, şarkı söylemek anlamına gelmektedir. Antik Yunan ve roma kentlerinde müzik dinlemek amacıyla inşa edilen daire yada yarım daire planlı yapıdır. Odeon üstü örtülü küçük bir tiyatro biçimindedir. Tiyatrolarda olduğu gibi içerisi yükseltilmiş basamaklı bir yapıdadır. Üstü açık biçimde inşa edilen tiyatrolarda müzik sesleri vb iyi duyulmadığı için böyle bir yapıya ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

İlk odeon M.Ö 446-442 yıllarında Atinalı devlet adamı Prikles tarafından Atina Akropolisinde kare planlı olarak inşa edilmiştir. Roma döneminde bu yapı toplantı, konser ve yarışma salonu olarak kullanılmaya devam etmiştir.[265]

Gymnosion: Antik Yunan yaşamında önemli bir yer kaplayan Gymnosion halkın soyunarak beden eğitimi yaptığı yer anlamına gelmektedir.[266] Bu kavram Greekçe *"Gymnos"* (Çıplaklar) anlamına gelen çoğul sıfattan türemiştir. Bu kelime ilk zamanlarda çoğul şekli ile kullanılırken daha sonra tekil olan Gymnosin şeklini almış ve belirli bir yapıyı nitelemek için kullanılmaya başlanmıştır. Antik Sparta kültüründen doğan sporu çıplak yapma geleneği kelimenin kullanım biçimini de etkilemiş ve kelimenin etimolojisine de yansımıştır.[267]

Gymnosiolarda yapılan beden eğitimini (Gymnostike), Mousike (müzik ve edebiyat) tamamlardı. Erkek çocuklara delikanlılara, koşma, ata binme, boks yapma, güreşme, disk atma veya top oynamaları için uygun alanlar sağlanırdı. Bu alan bir mimari yapıdan çok genel spor yapma yeri olarak anılırdı. Ancak burada sadece spor değil

[264] Karatağ, a.g.e., s. 78,79.
[265] Tekçam, a.g.e., s. 154.
[266] Wycherley, a.g.e., s. 167.
[267] Ahmet Yaraş, Antik Çağın en Önemli Eğitim Kurumu; Gymnosionlar, *Türk Arkeoloji Dergisi*, sayı: 31, Ankara 1997, s. 238.

zihinsen eğitiminde verildiği biliniyor. Giderek agora ve stoalar gibi genel toplanma yeri konumuna gelmiştir.[268] Ayrıca Gymnosiom'larda kütüphaneler de yer almaktaydı. Spor yarışmalarının ve beden eğitimi yapılmasının yanı sıra bu alanlarda halka açık ziyafetler, şölenler veriliyor ve bayram kutlamaları da yapılıyordu.[269]

Birçok Antik Yunan kenti için tapınaklar, agoralar ve nymphoeumlar ne kadar önemli ise gymnosiomlar da o kadar önemliydi. Kentin vazgeçilmez unsurlarından biri konumundaydı. Bu nedenle şehir planlaması konusunda bilgi aktaran antik yazarlar şehrin gimnosiomsuz düşünülemeyeceğini söylemişlerdir. Antik Yunanlılarda bir kurum olarak ilk kez gimnosiomları Dorların kurduğu ileri sürülmektedir. M.Ö VII. Yüzyılda yapılmaya başlandığı iddia edilmektedir. Arkeolojik kazılarda bu güne kadar saptana ilk gymnosiom Atina'da ortaya çıkarılmıştır. Ancak gymnosiom Girit ve Sparta kökenli bir yapıdır.[270] Bu yapı ortada boş bir avlunun etrafının stoalar ile çevrilmesi ile oluşan geniş bir yapıdır. İçerisinde okuma yazma öğrenmek, müzik eğitimi için bir takım bölümlere ve soyunma mahalleri vardır.[271]

Stadion (Stadium): En genel ve yalın ifadeyle stadyum (Stadion) spor karşılaşmalarının yapıldığı yer olarak nitelenmektedir. Bu yapılar Antik Çağlardan itibaren şehirlerin ayrılmaz bir parçası durumuna gelmiştir. Stadion'ların ilk ortaya çıkışı bir koşu pistinin etrafına konuşlanmış izleyici alanlarından oluşmaktaydı.[272] İlk zamanlarda ahşap ve kalıcı olmayan diğer malzemelerden inşa edilen stadion'lar sonraki dönemlerde, özellikle Hellenistik dönemde, ticari faaliyetler ile kentlerin refahının yükselmesinin ardından kesme taş malzemelerden daha kalıcı biçimde inşa edilmiştir.[273]

Stadion kelimesi bazı değişik anlamlar taşımakla birlikte yaklaşık olarak 183 millik (294.5 km) uzunlukta yapılan koşu ve bu koşunun yapıldığı alana verilen isimdir.[274] Stadion'ların etrafında tras ve oturma sıralarından oluşan bir yapı yer almaktadır.

---

[268] Wycherley, a.g.e., s. 167.
[269] Ahmet Bingöl, Antik Dönemde Gymnosium'un Önemi ve Pergamon Gymnosiumu, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2013, s. 6.
[270] Yaşar, a.g.e., s. 239.
[271] Gür, a.g.e., s. 46.
[272] Emet Gürel, Uger Akkaş, Stadyum: Benzerlikler, Koşutluklar ve İzdüşümler, Uluslar Arası Sosyal *Araştırmalar Dergisi*, sayı: 19, cilt: 4, 2011, s. 346.
[273] Abdurrahman Uzunaslan, Mimari Tipoloji ve Fonksiyon Açısından Aphrodisias Stadyumu, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* sayı: 21, 2010, s. 12.
[274] Wycherley, a.g.e., s.183,184.

Uzun, ince bir biçimde olan Stadion'un uç noktasında yer alan eğri yarım daire biçimi (M.Ö 325'lerde Nemea oyunları için inşa edilen stadion'da olduğu gibi) erken dönemlerde ortaya çıkmıştır. Ancak bundan önce yapılan erken Yunan stadion'larının uç noktası çoğunlukla dik bir açıyla sona eriyordu.[275]

Stadion'da birçok koşucunun yan yana gelebilmesi için geniş ve düz bir alan gerekliydi. Günümüze ulaşan örnekler büyük çeşitlilik göstermekle birlikte genelde 33 metre dolaylarında bir genişliğe sahiptir. Hellenler stadion yapmak için alçak iki tepenin arasında bir düzlük seçmekteydiler. Atina örneği buna çok uygundur. Atina'da yapılan stadion kentin güney doğusunda ve iki tepenin arasında yer almaktadır. Böyle doğal yerler bulunamadığında ise bir yamacı dibine yerleştirilirdi. Gerektiği durumlarda ise diğer tarafa izleyiciler için yapay oturma setleri inşa ediliyordu. Roma dönemine değin çok fazla süsleme ve farklı yapı birimleri eklenmeden kullanılmıştır. Roma döneminde ise özgün yalınlığını, sütunlu anıtsal girişlerde ve bezemeli yarışa başlama düzenleri ile gizlemiştir.[276]

Tiyatro: Tiyatrolar ilk ortaya çıktığı zamandan itibaren yaşam ile bütünleşerek kişilerin beklentilerini ve arzularını sembolize eden mekanlar olarak varlığını sürdürmüştür. Tiyatroların gelişimi M.Ö V. Yüzyıla kadar uzanmaktadır. Tiyatro mimarisi zaman içerisinde çeşitli aşamalardan geçmiştir.[277]

İlk Yunan Tiyatroları üç ana bölümden oluşmaktadır.

Bunlar;

- *Koronun şarkı söylediği düz zemin (Orkestra)*
- *Seyircilerin oturdukları basamak şeklindeki eğimli yamaç (Yuntheatron, Lat. Covea)*
- *Oyuncuların oyunlarını sergiledikleri alanın gerisinde bulunan soyunma odaları ile bu alanı bir birinden ayıran duvar (Skene, Sahne).*[278]

[275] Hamlinson, a.g.e., s. 66.
[276] Wycherley, a.g.e., s. 184,190.
[277] Eti Akyüz, *Ege'de Tiyatro*, www. http://egemimarlik.org/1993-4/26.pdf (Erişim: 05.29.2019)
[278] Alper Can, *Antik Çağ Sözlüğü*, Sentez Yayınları, İstanbul 2015, s. 963.

Sahne sözcüğünü günümüzde *"tiyatroda oyunun oynandığı yer"* anlamında kullanıyoruz. Ancak Hellen tiyatrosunda da bu anlamı ile ifade etmek yanlı olacaktır.[279]

Klasik tiyatronun gelişimini söyle sıralaya biliriz;

- Antik Çağda *"Orkestra"*
- Klasik Çağda (M.Ö V. ve IV. yüzyıl) yani tiyatronun son olgunluğa eriştiği çağda *"Theatron"* oluşmuştur.
- Geç Klasik Çağda "*Skene*" (Sahne) alışıla gelen biçimini ancak almıştır.

Bu yapıların içerisinde ilk oluşan Hellence *"Arkhesis"* yani dans edilen bölüm anlamına gelen Orkestra olmuştur.[280] Hellen tiyatrosunun özünü oluşturan bu yapı genelde bir yuvarlak biçiminde inşa edilmese gerekmezdi ve sıkıştırılmış düz toprak parçası olarak inşa edilirdi. Tiyatronun ister günümüzdeki isterse Antik Dönemdeki gelişimi kabul edilsin Orkestra bir çekirdek oluşturmaktadır.[281]

Antik Dönemde inşa edilen tüm Yunan tiyatrolarının üstü açıktır. Tiyatroları andıran bir yapı olan odeionların üzeri ise kapalıydı. Bu tiyatrolarda oyunların sahnelendiği bölümler dışında halka açık tapınaklarda yer almaktadır.[282] Tiyatrolar birçok sanat dalı gibi Antik çağlarda gelişmiş olan, kökeni dinsel tören ve ritüeller'e dayanan ve zaman içerisinde gelişerek bağımsız bir sanat dalı haline gelen kültürel bir yapıdır.[283] Bu törenlerin başında Tanrı Dionysos onuruna yapılan tapınma ritüeller'i sırasında söylenen Ditrambos şarkılarından doğmuştur.[284]

Yunanistan'da Antik Çağdan kalma birçok tiyatro olmasına rağmen aralarında en çok ilgi toplayanı Atina'daki Dionysos tiyatrosudur. Çünkü bugüne ulaşan Yunan oyunları muhtemelen ilk kez bu tiyatroda oynanmıştır. Dionysos tiyatrosu Akropolün

[279] Wycherley, a.g.e., s. 191.
[280] Cüneyt Öz, Antik Çağ Tiyatrolarında Akustik Üzerine Bir Değerlendirme, *Phaselis Disiplinler Arası Akdeniz Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, 2017. s. 120.
[281] Wycherley, a.g.e., s. 191.
[282] Can, a.g.e., s. 963.
[283] Öz, a.g.e., s. 120.
[284] Süreyya Temel, Tiyatro Mimarisinin Tiyatro Anlayışı ile Birlikte Gelişimi, *Akademik Bakış Dergisi*, sayı: 55, 2016, s. 534.

eteklerinde konuşlandırılmış Dionysos Eleutherios kutsal alnında yer almaktadır.[285] Anadolu'da günümüze kadar korunmuş en güzel örneği ise Aspendos'taki Tiyatrodur.

Yunan Tiyatrosu M.Ö V. yüzyıldan itibaren taştan yapılmaya başlanmıştır. Ancak Romalılar tiyatrolarını ahşaptan geçici binalar inşa ederek kurmuşlardır. İlk taş Roma tiyatrosu M.Ö 55'te Pompeius tarafından yaptırılmıştır.[286]

Nymphaion: Yunan mitolojisinde *"Nymphe"* olarak adlandırılan su, orman ve dağ perilerine adanmış çeşmelerdir. Bu yapı bir yamaca ya da kayalığa yapılmaktaydı. Bu çeşmelerin ev biçiminde yapılanları da vardır. Bu yapılar sonraki dönemlerde kentin diğer yapılarına uyum sağlaması için ve su almaya gelenlerin gölgelenmesi için bir sıra sütün ile donatılmıştır.[287]

Su kemerleri (Aquadvet) ile şehre getirilen sular bu çeşmelerden akardı. Bu yapılar Roma döneminde gelişmiş ve şehri süslemek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Genelde iki katlı yapılan çeşmeler bazen de üç katlı olarak inşa edilmiştir.[288] Bu dönemde anıtsal bir yapıya dönüşen Nymphaionlar niş, sütun dizileri ve heykeller ile süslenmiştir. Sütunlar arasına yerleştirilen heykellerin ağzından su akmaktadır. Bu yapılar şehir merkezinde agora, tiyatro, hamam vb kamu yapılarının yakınında sokaklarda ve kutsal alanlarda bulunmaktaydı.[289]

Hamamlar: İnsanların yıkanmak için yaptıkları ilk kapalı mekanlar'a Hindistan, Eski Mısır, Antik Ege ve Yunan uygarlıklarında rastlanmaktadır.[290] Bu isim yıkanmak için yapılan kamu yapılarına verildiği gibi evlerde yıkanmak için ayrılan alana da hamam denirdi. Eski uygarlıkların birçoğunda vücut temizliğinin yanı sıra dinsel bir anlam olarak ruh temizliğini de simgelerdi.[291]

Hamamlar Yunan kültüründe önemli bir yer taşımaktadır. Evlerin yıkanmak amacıyla kullanılan bu isimde bir bölümü vardır ve Gymnosion'larda da spor yaptıktan sonra

[285] Oscar G. Brackett. Tiyatro Tarihi, (Çev: Sevinç Sokullu, Sibel Dinçel), *Dost Kitapevi*, Ankara 2000, s. 42.
[286] Can, a.g.e., s. 963.
[287] Tekçam, a.g.e., s. 153.
[288] Gür, a.g.e., s. 45.
[289] Tekçam, a.g.e., s. 153.
[290] Zerrin Funda Ürik, Medeniyetler İçinde Hamamın Gelişimi ve Kültürel Olarak Mekan Analizi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı: 28, 2016, s. 186.
[291] Karatağ, a.g.e., s. 179.

kullanılan bir hamam yer almaktadır. Antik Yunanlılar yıkandıktan sonra vücutlarına yağ sürerlerdi.[292] Homeros, Odysseia da bu durumu şöyle anlatmaktadır;

"Bu ara güzel Polykaste yıkadı Tlemakhos'u,
en küçük kızıydı o Neleusoğlu Nestor'un.
Yıkayıp ovduktan sonra parlak zeytinyağıyla,
giydirdi ona güzel bir gömlek,
bir de harmani attı sırtına,
hamamdan gelirken ölümsüzle gibi yürüyordu.
Geçti oturdu erlerin güdücüsü Nestor'un yanına."[293]

Yunanlılarda yıkanmak için üzeri açık sıcak su dolu havuzlar ya da tekneler kullanılırdı. Yunanistan da kamuya açık ilk hamamlar M.Ö V. yüzyılda yapılmıştır. Hamamlar genelde akarsu ya da sıcak su kaynaklarının yakınlarına inşa edilirdi. Hamamlarda kullanılan suyun ve hamamın içinin ısıtılması Romalılar döneminde yapılmaya başlanmış uygulamalardandır. Romalılar döneminde hamamlar günlük hayatın geçirildiği sosyal alanlardan biri olarak kullanılmıştır.[294]

Tapınak: Antik çağda tapınak kelimesi kullanılmıyordu. Bunun yerine *"Templum"* kelimesi kullanılmaktaydı. Kelime Arkaik dilde kutsal yerleri ifade etmek amacıyla kullanılmaktaydı.[295] Eski Mezopotamya kültürlerinde de, özellikle Uruk kültüründe tapınak çok önemli bir yer kapsamaktaydı. Urukta tapınaklara *E-An-Na* (Gök Evi) deniliyordu. Bunların başlıcaları *Ziguratlar*dır.[296]

Antik Yunan şehirlerinde tapınaklar; şehrin içinde, dışında ya da akropolde yer alabiliyordu. Bu tapınaklar tek olarak inşa edilebildiği gibi küme halinde de inşa edilmekteydi. Küme halinde inşa edilen tapınaklara Atina Akropolisindeki tapınak, Thera Tapınağı ve Kirene Tapınağı örnek gösterilebilir. Tapınaklar genelde etrafı duvarla çevrili bir avlu içine inşa edilmekteydi. Tapınak ve avlusu, "*temenosu"* (Tanrıya ayrılmış alanı) meydana getiriyordu. Tapınakların etrafı duvar ile çevrilmediği durumlarda ise tapınağın sınırı taşlar ile belirleniyordu. Tapınaklar genel

[292] Can, a.g.e., s. 371.
[293] Homeros, *Odysseia*, (Çev: Azra Erhat, A. Kadir), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017, s. 50.
[294] Can, a.g.e., s. 371.
[295] Friedell, a.g.e., s. 154.
[296] Mehmet Özmenli, Tapınak-Medeniyet İlişkisi, *Turkish Studies*, sayı: 9/10, 2014, s. 1287.

itibari ile tanrı heykelini barındıran tek odalı ya da arka arkaya iki ya da üç odadan meydana geliyordu. Cephesi ya da etrafı sütunlu bir yapıdadır.[297]

Bu tapınakların temelini *"megaron"*lar oluşturmuştur. Dikdörtgen planlı bir yapı olan megronun kısa kenarından içerisine girilir ve içinde sürekli yanan bir ocak bulunurdu. Tapınaklar halka kapalıydı. Bu nedenle dini törenler *"Altarın"* çevresinde yapılırdı. Antik Yunan Tapınaklarının sütunlu giriş kısmına *"Pronaos"*, Tapınağın esas bölümünü oluşturan tanrı heykellerinin yer aldığı kutsal alana *"Neaos"* (Cella) ve bu ana bölümün arakasında yer alan tanrı hediyeleri gibi bazı önemli materyallerin bulunduğu kısma ise *"Opisthodono"* denilmektedir. Bu tapınakların yapımı *"Stereobat"* denilen düz bir yükselti yapılarak başlardı. Bu yapının üzerine üç (Dor düzeninde) veya daha fazla (İon düzeninde) sayıda *"Krepis"* denilen basamakların oluşturduğu *"Krepidoma"* yer almaktadır.[298]

M.Ö VIII. yüzyıldan daha öncesine tarihlenen bir tapınak bulunmamaktadır. Tapınaklar ancak M.Ö. VII. Yüzyılın sonlarında artmaya başlamış ve M.Ö. VI. yüzyılda ise devasa boyutlara ulaşan tapınaklar inşa edilmiştir. bunlar arsında Ephesos'taki Artemis tapınağı ve Samos'taki Heraion Tapınağı gösterilebilir.[299]

Yunan tapınakları genelde mermer yada başka taşlardan inşa edilirdi. Genelde subasman biçiminde düz bir alan üzerinde basamaklar yükselir ve bu basamakların üzerinde de çeşitli nizamlara göre sıralanmış ve biçimlendirilmiş sütunlar yükselirdi.[300] Tapınakların sütun ve üzerine yerleştirilen yapı elemanlarının çeşitliliğine göre; Dor, İon, Korinth, Toscana ve Kompozit adı verilen düzenlere ayrılmaktadır. Bu isimler sütunların yerleşimlerine ve biçimlerine göre verilmektedir.[301]

Antik yunan tapınak mimarisinde ilk ortaya çıkan Dor nizamıdır. Bu tapınakların büyük çoğunluğu Arkaik Dönemde inşa edilmiştir. Klasik Dönemde inşa edilen tapınakların büyü çoğunluğu İon nizamında inşa edilmiştir. Hellenistik ve Roma Döneminde inşa edilen tapınakların çoğu ise İon ve Korinth nizamında inşa edilmiştir.

[297] Akarca, a.g.e., s. 27.
[298] Tekçam, a.g.e., s. 219.
[299] Yasemin Er, Klasik Arkeoloji Sözlüğü, Phoenix Yayınları, Ankara 2017, s. 381.
[300] Karatağ, a.g.e., s. 591.
[301] Tekçam, a.g.e., s. 219.

Ancak özellikle Roma döneminde Korinth nizamında inşa edilen tapınaklar daha fazladır.

İon ve Korinth nizamını birbirinden ayıran en belirgin farkları sütun başlıklarıdır. Diğer yapı elemanları aynıdır. İon nizamında sütun başlığı üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar alttan itibaren sırasıyla *"echenus, volüt ve abacus"*tur. Korinth nizamında ise sütun başlığı bir sepetin içerisinden çıkıyormuş gibi görünen *"acanthus"* yaprakları ve bunların arasında *"volütler"* yer almaktadır. Bunun üzerinde de *"abacus"* bölümü yer alır. Dor nizamı sütun başlığı ise daha sade bir görünüme sahiptir. İki parçadan oluşur, yastık biçiminde olan alt parçaya *"echinus"* üsteki dörtgen parçaya ise *"abacus"* denir. [302]

5.5.2. Kolonizasyon Dönemi (M.Ö 750-550)

Neolitik dönemlerden itibaren kültürler arsı ticaretin deniz yoluyla gerçekleştiğine dair Arkeolojik veriler vardır. Bu ticaretin gelişiminin temel taşını hammaddeye duyulan ihtiyaç oluşturmaktadır. Bu ihtiyaç hem Neolitik Dönemde hem de sonrasında peşine düşülen ancak belli bölgelerde bulunana malzemelerden oluşmaktadır. Örneğin volkanik bir cam olan obsidiyen Neolitik Dönemlerden itibaren Güney Egede bulunan Melos Adasından, kıta Yunanistan'ındaki Tesalya Bölgesine değin yayılmıştır. Bu cam Kyklad'lardan başlayarak Tüm Ege dünyasının alışverişinde odak nokta haline gelmiştir.[303] Eken dönemlerden itibaren kültürler arası münasebetlerde deniz yolunun büyük bir önemi varır. Büyük medeniyetlerin birçoğu deniz kenarlarında gelişmiş, birçok siyasi ve askeri mücadeleler kıyılarda vukuu bulmuştur.[304] Deniz ticareti ilk dönemlerden itibaren yapıldığından, bu ticareti düzenleyen kaidelerin o dönemlerden itibaren var olduğu kabul edilmektedir. Bu ilk olarak Akdeniz havzasında ortaya çıkıp uygulandığı kabul edilmektedir.[305]

---

[302] Gür, a.g.e., s. 50, 53.
[303] Hartmut Matthaus, *Geç Tunç Çağı'nda Akdeniz'de Kültürler Arası İlişkiler, Ticaret ve Deniz Seferleri,* (Çev: H. Gönül Yalçın), Ulu Burun Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti, (Ed: Ünsal Yalçın, Cemal Pulak, Rainer Slotta), Ege Yayınları, Yy. Yok, s. 335, 336.
[304] Adil İzveren, *Deniz Ticaret Hukuku,* Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1960, s. 25.
[305] Turgut Kalpsüz, *Deniz Ticaret Hukuku, Sevinç Matbaası, Ankara 1971, s. 32.*

Ticaret eski çağlardan itibaren belirli yollar üzerinde gelişmiştir. İlk zamanlarda kullanılan deniz güzergahlarının bir çoğu kullanımını sonraki zamanlara kadar taşımış ve denizcilerin ana güzergahları haline gelmiştir.[306] Bu güzergahlar önce Fenikeliler ve ardından da Yunanlılar tarafından etkin olarak kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Yunanlıların M.Ö VIII. yüzyılda icat ettikleri üç sıra kürekli gemilerle Akdeniz'in hemen hemen her köşesine mal ve yolcu getirip götürmeye başlamışlardır. Kolonizasyon dönemi olarak adlandırılan bu dönemde Yunan ticaret trafiği, ticaret hacmi ve ticaret mallarının çeşitliliği artmıştır.[307] Yunanlılar ticarette olduğu kadar deniz savaşlarında da mahir bir toplum olmuşlardır. Ksenophon'un sıkça zikrettiği üzere birçok deniz savaşından galip ayrılmışlardır. Buradan da anlaşılacağı gibi ticari faaliyetlerin devamlılığı için askeri yeterliliklerini de üst seviyelerde tutmuşlardır.[308] Ayrıca bu dönemde birçok konuda da yeni vergiler uygulanmaya başlanmıştır. İlk artan oranlı gelir vergisi Antik Yunanistan'da uygulanmış ve ilerleyen yıllarda liman vergisi, ithalat ve ihracat vergileri gibi birçok vergi alınmıştır.[309]

Koloni kavramı bir kavmin ya da bir kent halkının tarımsal veya ticari amaçlar doğrultusunda sınırları dışında elverişli topraklara üsler kurup orayı yurt edinme sürecine denir.[310] Dor göçlerinden sonra ege adaları ve Anadolu'nun Batı kıyılarına göç eden Hellenler bu bölgelerde yeni şehirler inşa etmişlerdir. Bunun ardından M.Ö VIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde yeni bir deniz aşırı iskan etkinliğini başlatmışlarıdır.[311] Kolonizasyon hareketleri olarak adlandırılan bu dönem kronolojik olarak iki aşamada gerçekleşmektedir. Bunlar;

- ***I. Evre (M.Ö 750-650):*** *Bu dönemde sınırlı sayıda Kent kolonizasyon hareketine katılır. Euboia adasındaki Eretria, Khalkis, Megara ve Korintos'tan gelen kolonistler Sicilya ve Güney İtalya ile Khalkidike yarımadasına yerleşirler.*

[306] W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi,* (Çev: Enver Ziya Karal), TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 4.
[307] Mehmet Ali Kaya, *Akdeniz Uygarlıkları, Ege ve Eski Yunan Uygarlığı,* (Ed: İsmail Güven), *Uygarlık Tarihi, Pegem* Akademi Yayınları, Ankara 2010, s. 148.
[308] Ksenophon, *Yunan Trihi (ΕΛΛΗΝΙΚΑ),* (Çev: Suat Sinanoğlu), TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 1,2.
[309] Mohamad Sami Abdulah, *Ortaduğu Uygarlıklarında Vergi,* (Ed. Ali Rıza Gökbunar), Sümerlerden Türkiye Cumhuriyeti'ne Vergi Tarihi, Beta Yayınları, İstanbul 2016, s. 12.
[310] Tekin (2007), a.g.e., s. 35.
[311] Bülent İplikçioğlu, *Hellen ve Roma Tarihi Ana Hatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s. 24.

- ***II. Evre (M.Ö 650-550):*** *Bu dönemde yoğun bir koloni hareketi görülür. Ege'nin kuzeyinde Trakya, Çanakkale, Marmara ve Karadeniz Bölgesi yoğun bir kolonizasyona sahne olur. Güney İtalya, Sicilya'nın yanı sıra Kuzey Afrika, Fransa ve İspanya da koloniler kurulur. Ayrıca bu dönemde Knidos'tan Sinope'ye kadar Küçük Asya kıyılarının tamamına koloniler kurulur.*

200 yıllık bir dönemi kapsayan Kolonizasyon Döneminde Egedeki bazı kentler tarafından kurulan ve yerleri saptanan 143 koloni vardır. Bunların 24'ü Kuzey Egede, 17'si Marmara Denizi kıyılarında, 24'ü Karadeniz kıyılarında, 10'u Güney Anadolu kıyılarında, 1'i Korsika, 2 tanesi Güney İspanyada, 9'u Doğu Adriyatik'te, 3'ü Güney Akdeniz'de Libya kıyılarında ve 2'si Nil Deltasında kurulmuştur.[312]

Kolonizasyon döneminde Hellenler yeni Pazar yerleri bulmak amacıyla farklı coğrafyalarda yerleşim yerleri kurmuşlardır. Daha önceki halklar tarafından da benimsenen bu uygulma Hellenlerden önce özellikle Fenikeliler tarafından etkili bir biçimde geliştirilmiştir. Ancak Anadolu'nun kıyılarını yurt edinen Hellenler, bu coğrafyanın ulaşıma elverişli çevre özelliklerinden yararlanarak, hem Anadolu'nun içleri ile hem de deniz yolu sayesinde çevre bölgeler ile etkili bir ticari ilişki kurmuşlardır. Yeni geliştirdikleri ticari faaliyetlerin bir üst adımı orak Akdeniz havzasında ve Karadeniz kıyılarında birçok ticaret kenti kurmuşlardır.[313] Bu dönemde Akdeniz havzasında yoğun olarak köle ticareti de görülmektedir. Yunanlılar köle ticareti konusunda Fenikeliler kadar etki göstermemişlerdir. Akdeniz havzasında tüm imkanlara sahip oldukları halde köle ticareti ekseriye uzak durmuşlardır.[314]

5.5.2.1. Kolonilerin Kuruluş Nedenleri

Dorlar Yunanistan'ı istila ettikten sonra adalar üzerinden Anadolu kıyılarına ve çok daha uzak ülkelere girmişleridir. Bu yeni ülkeler hakkında bilgi edinen Dorlar

[312] Ahmet Gözlü, Antik Yunan (Hellen)'da Koloniler ve Bunların Nitelikleri, *Folklor/ Edebiyat Dergisi,* cilt: 21, cayı: 81, 2015, s. 182,183.
[313] Bilgr Umar, *İlkçağda Türkiye Halkı*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1999, s. 232, 233.
[314] Helmut Berve, *Eskiçağ Tarihine Dair Altı Konferans, Greklerde Kölelik Meselesi- Dion, Eflatun Devlet Felsefesinin Gerçekleşmesi Yolunda Yapılan Teşebbüsler- Antik Dünyanın İnkırazı,* (Çev: Afif Erzen), Yenilik Basımevi, İstanbul 1958, s. 3.

muhtemelen Akalar döneminde bilinen yollar üzerinden bu keşiflerini gerçekleştirmişlerdir. İlyada ve Odysseia'da Mısır, Libya, Habeşistan ve Akdeniz'in Kuzeyi ile ilgili bahisler geçmektedir. Yeni yerlerin keşfini M.Ö 750 yıllarında başlayan kolonizasyon dönemi islemiştir.[315]

Bu kolonizasyon hareketinin başlıca nedenini Yunanistan'ın küçük dağlık ve tarıma elverişli topraklarının az olması oluşturmaktadır. Giderek artan nüfusu doyurmaya yetmeyen bu topraklar üzerinde yaşayan insanlara iki seçenek bırakmıştır. Ya koşu ülkeleri istila etmek ya da deniz aşırı ülkelerde yeni topraklar elde etmek, Yunanistan'da genişlemek mümkün olmadığından nüfusun fazlası deniz yoluyla başka ülkelere sevk edilmiştir.[316] Ancak M.Ö VIII. Yüzyılda yaşanan kolonizasyon hareketleri ile ülkedeki nüfusun büyük çoğunluğu başka ülkelere sevk edilmiştir. daha önce de göçler yaşanmıştır. Fakat kolonizasyon döneminde yaşanan göçlerin diğerlerinden farkı Yunanlılar Akdeniz ve Karadeniz'in en ücra köşelerine kadar sokulmuş ve burada yaşayan ilkel kavimlerin arasına yerleşerek Yunan kültürünü geniş bir alana yaymışlarıdır.

Kolonizasyon hareketlerinin tek nedeni olarak arazi şartlarını göstermek yetersiz kalacaktır. İlk zamanlarda tarım ve arazinin yetersizliği önemli rol oynamış ancak sonraki dönemlerde ticaret ve ekonomik nedenlerde büyük etki etmiştir.[317] Bugüç hareketlerinin nedenleri arasında bu dönemde yaşanan partiler arsı çekişmelerin doğurduğu siyasi hoşnutsuzlukların beraberinde getirdiği siyasi nedenle yaşanan göçler ve çiftçilerin borçları da beraberinde sosyal nitelikli bir göçü getirmiştir. Bunların yanı sıra el sanatlarının ve denizciliğin gelişimi de kolonizasyon hareketlerine etki etmiştir. Bu göç hareketinde macera arama hevesinin de etken olduğu genelde kabul edilmektedir.[318]

Bu dönemde sikkenin icat edilmiş olması ve etkin kullanılmaya başlanması ticareti hızlandırmış bu durum da kolonilerin kuruluşunu etkilemiştir.[319]

---

[315] Mansel (2014), a.g.e., s. 164.
[316] Friedrich Williams, *Ege Medeniyeti Tarihi*, (Çev: M. Kalaycıoğlu), Düşünen Adam Yayınları, İstanbul 1993, s. 85.
[317] Mansel (2014), a.g.e., s. 166.
[318] Gözlü (2015), a.g.e., s. 182.
[319] Mansel (2014), a.g.e., s. 167.

5.5.2.2. Kolonilerin Kuruluş Şekilleri ve Nitelikleri

Bir koloninin kurulmasına tek bir kişi ya da bir gurup tarafından karar verile bilirdi. Bu kararı da ana kentteki halk alırdı. Arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları sonucunda elde edilen yazıtlarda kolonilerin kurulmasıyla ilgili, bu kararı kimin aldığı, kolonizasyonun nasıl gerçekleştiği koloni kurucusunun (Oikiste) seçimi ve kolonistlerin toplanması, ana kent ile koloni kenti arasındaki ilişkiler ve kolonin statüsü gibi bilgilere ulaşılmıştır. Koloni kurucusuna büyük sorumluluk düşmektedir. Onun seçimine de çok önem verilirdi. Kurucu ilk olarak Delphoi'deki Tanrı Apollon'un kehanet merkezine danışır ve koloninin kurulacağı yer ile ilgili bilgi edinip onay alırdı.[320] Delphoi kahin'in kurucu lidere gelecek kuşakların anlayabileceği muğlak sözlerle yeni vatanı anlatması kurucu lidere bir tür ilahi otorite bahşeder.[321] Kurucu lider yer ölçülerinin çalışmasını ve parsellerin paylaşılmasını yönetir. Ana kentin anayasasını yeni siteye uygular ve sonrada iktidarı çoğunlukla kimseyle paylaşmadan hükmeder.[322] Kurucu liderin ölümünün ardından kolonizasyon süreci tamamlanmış olur. Kurucu ölümünden sonra kahraman olarak anılır ve ona tapılırdı.[323]

Kuruluş biçimlerine göre iki tür koloniyle karşılaşmaktayız;

- *Apoikia*
- *Emporion*

Apoikia; kendi anayasası, yönetim organları ile bir kent devleti (Polis) dir. Emporion ise ticari amaçla kurulmuş pazaryeridir. [324]

Yunanlılar tarafından kurulan ve koloniler içerisinde en batıda yer alan *"Pithekoussai"* önceleri bir emporion olarak kurulmuştur. Daha sonra gelişerek bir koloni durumuna gelmiştir.[325] Emporionlar koloni olarak kurulan kent devletlerinden gerek hacim gerekse yönetim şekli bakımından daha küçük olup ticari çıkarlar için

[320] Tekin (2007), a.g.e., s. 35.
[321] Stefania De Vido, Modelin Yaygınlığı: Göletteki Kurbağalar, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), *Antik Yunan*, (Ed: Umberto Eco), Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s. 81.
[322] Fernand Braudel, *Bellek ve Akdeniz; Tarih Öncesi ve Antik Çağ*, (Çev: Ali Berktay), Metis Yayınları, İstanbul 2007, s. 269.
[323] Tekin (2007), a.g.e., s. 35.
[324] Gözlü (2015), a.g.e., s. 184.
[325] Can, a.g.e., s. 296.

kurulmuştur ve siyasi özerkliği yoktur. Emporion sözcüğü bu gün İngilizcede ticaret istasyonu *"Trading Station"* ifadesi ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.[326]

Yunan kolonilerini İngiliz örneğinde olduğu gibi modern bir sömürgecilik ile karıştırmamak gerekir. Çükü kurulan bu yeni kentler siyasi açıdan tümüyle bağımsızdı ve ana polis ile aralarında kurulu olan bağlar kuvvetli duygusal bağlardı.[327] Bu duruma en güzel örnek oluşturan mesele ise ana kentten göç eden kolonistlerin gittikleri yere yanlarında ana kentin ocağından aldıkları ateşi de taşımalarıdır.[328] Böylece koloni kurucusunun ana kentin merkezinden yeni kurulan polise getirdiği ateş ile sembolize edilen akrabalık ve din bağlarıyla ana kentle bağlantısını sürdürüyordu.[329]

200 yıl süren kolonileşme süreci sonunda Yunanlılar tüm Akdeniz ve Karadeniz'e yayılmışlardı. Ancak M.Ö VI. yüzyılın sonlarında persler ve Etrüsklerle birleşen Kartacalılar Yunanlılara karşı harekete geçince kolonizasyon hareketini sekteye uğratmışlardır.[330]

Yunanlılarla yaklaşık aynı yüzyıllarda Fenikelilerde Akdeniz havzasında koloniler kurmuşlardır. Yunan ve Fenike kolonilerinin arasındaki nitelik bakımından temel farklar ise şunlardır;

- *Fenikeliler kolonilerini tamamen ticari amaçla kurmuşlardır.*
- *Yunanlılar koloni kurdukları yeri ikinci bir yurt olarak görmüşler ve bu topraklara yerleşmişlerdir.*
- *Fenike kolonileri doğrudan anayurtta bulunan Tir ve Sidon'a bağlı durumda varlıklarını sürdürmüşleridir.*
- *Yunan kolonileri tamamen bağımsız olarak yaşamışlar ve hatta kendi aralarında bile bir bağ kurmamışlardır. Her birinin kendine özgü ayrı bir siyaset ve kuruluşu vardır.*

Yunanlalar kurdukları kolonileri kendilerine ikinci bir yurt olarak gördükleri için bu toprakları kolay kolay terk etmemişlerdir. Bu sayede Fenike kolonilerine karşı hemen

[326] Gözlü (2015), a.g.e., s. 185.
[327] Friedell, a.g.e., s. 89.
[328] Braudel, a.g.e., s. 269.
[329] Pomeroy, a.g.e., s. 84.
[330] Williams, a.g.e., s. 86.

hemen her yerde üstünlük ağlamışlar ve Fenike kolonileri giderek gerilemişler ve hatta birçoğu büsbütün ortadan kalkmıştır.[331]

Kolonizasyon döneminde Yunanlıların koylarda kurudukları koloniler eskileri hayrete düşürmüştür. Örneğin Ciceron şöyle der; *"Akdeniz artık barbar toprakları üzerinde işlenmiş bir Grek oyasından başka bir şey değildir."* Ondan öne yaşamış olan Eflatun (Platon) Yunan kolonilerini nitelerken *"Bir küçük göl çevresindeki kurbağalara"* benzetmiştir.[332]

Sicilya ve aşağı İtalya topraklarına ilk ayak basan kolonistler Hellenler değildir. Yapılan arkeolojik araştırmalarda bu topraklarda yaşayan halklar ile ege bölgesi arasında M.Ö III. ve II. bin yıllarda sıkı bir ticari ilişki kurulmuştur. İtalya ve Sicilya'nın çeşitli bölgelerinde Aka eserlerine rastlanmıştır. Yunanlılar bu bölgeye M.Ö VIII. yüzyılda koloni kurmaya başlamışlardır. Bu bölgeye kurdukları kolonilerin etrafı geniş topraklarla çevrili tarımsal nitelikte koloniler olmuştur. Bu koloniler elverişli coğrafi şartlar neticesinde kısa süre içerisinde gelişmiş, ekonomik ve ardından güçlü bir siyasi otorite olarak bölgede yaşamaya başlamışlardır. İşte bu hızlı gelişimler neticesinde bütün bu ülkeler M.Ö VI. yüzyılda *"Büyük Yunanistan"* (Megale Hellas) olarak anılmaya başlamıştır.[333]

Bölgede yaşayan yerli halklar ile yapılan çetin savaşların ardından Anadolu ve Orta Yunanistan'da yaşayan Polisler tarafından Metopont, Siharis, Krolun Kavlonia, Terina, Poseidoia'yı kurmuşlardır. Ayrıca Sparta'lılar tarafından kurulan Toros (Toranto) zaten eski bir ticaret ve sanayi merkezidir.[334]

Yunanlılar tarafından İtalya ve Sicilya'nın kolonileştirilmesi bu topraklarda yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. Hiç kuşkusuz İtalya'nın geleceğinde derin etkiler bırakacak bir dönem bir denem yaşanmıştır. Hem kültürel hem de iskan şekilleri açısından temel bir geçiş dönemi olmuştur. Kolonizasyon dönemi ile birlikte Güney İtalya ve Sicilya'nın beşeri coğrafyası büyük bir çeşitlilik ve değişiklik yaşar. Ancak

[331] Ahmet Gözlü, *Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği*, Çizgi Yayınları, Konya 2011, s. 330.
[332] Necati Aydın, *İlkçağdan Son Çağa, Türk ve Avrupa İnsanının Ekonomik Mücadele Tarihi*, Kişisel Yayınlar, İstanbul 1999, s. 114.
[333] Mansel (2014), a.g.e., s. 171.
[334] Williams, a.g.e., s. 87.

bu kadarla kalmaz bu geniş bölge Yunanlılar tarafından kolonileştirilen Akdeniz'in tarihinde birçok açıdan kendine özgü ve yaşamsal model olarak ortaya çıkmıştır.[335]

M.Ö 750 yıllarında Halkisli'ler tarafından Kampanya bölgesine Kime (Latince; Cumae) kenti kurulmuştur. Kısa süre içerisinde gelişen bu kent bölgenin ticaret merkezlerinin en önemlilerinden bir haline gelmiştir. Bu kentin özellikle kültürel manada (sanat eserleri, alfabe ve Yunan tanrıları ile mitosları) İtalya'ya en çokta Latin ve Etrüsk çevrelerine etki etmiştir. Bütün bu kavimlerin kültürel gelişiminde derin etkileri olmuştur.

Çetin koşullar ve zor şartlar ile Yunanlılar Sicilya'nın kuzey, doğu ve güney kıyılarını ele geçirmişlerdir. Ancak adanın batı kısmı adanın batı kısımları (Motye, Panormos (Palermo) Fenikelilerin elinde bulunuyordu. Yunanlılar Fenikelilerin elinde bulnan batı kısmını da almak isteyince, Etrüsklerden yardım alan Fenikeliler Yunanlıların bu girişimine engel olmuşlardır. Aralarında yaşanan çetin savaşlara rağmen Yunanlılar bu bölgeden tamamen çıkarılamamıştır.[336]

5.5.3. Anadolu'da Kurulan Koloniler

M.Ö VIII. yüzyıldan VI. yüzyıla kadar Yunanlılar tarafından Akdeniz, Marmara Denizi ve Karadeniz'de koloniler kurulmuştur. Yunan kolonileşmesi batı, güney ve kuzey olmak üzere üç yönde yoğunlaşmıştır. Bu kolonizasyon hareketi Yunan toplumunun ekonomik ve toplumsal gelişiminde büyük katkı sağlamıştır. Yunan polisleri sanayi ve ticaret mahalleleri ile çevrilmeye başlanmıştır. Bu sayede zanaatkar'lar kentlere yerleşmiş ve özellikle işleme, seramik ve dokuma sanayileri hız kazanmıştır. Akdeniz'de gelişen yoğun ticari ilişkilerde Yunanlı tüccarlar aktif rol almaya başlamıştır. Özellikle, Anadolu'da İonya bölgesinde bulunan kentler Mısır, Babil ve Asur ile ilişkileri geliştirmişler ve bu sayede Yunanlılar bu uygarlıkların birikimlerinden yararlanmıştır.[337]

[335] Stefani De Vido, Magna Greecia ve Sicilya'daki Yunan Polisleri: İtalya'yıda İlgilendiren Bir Tarih, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), *Antik Yunan* (Ed: Umberto Eco), Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s. 85.
[336] Mansel (2014), a.g.e., s. 173,174.
[337] Emine Aşan Yamanlar, *İnsanlığın Ortak Mirası: Uygarlık*, Erel Yayınları, Ankara 2003, s. 146.

Yunanlılar zanaat ve ticaret alnında gelişmiş ve tarımdan hızlı bir şekilde kopmaya başlamışlardır. Eğenin koloni kurucu kent-devletleri, koloniler ve yerleşik toplumlar arasındaki etkileşimden doğan tecrübe ile Akdeniz ve Önasya havzasının kültürel katları üzerine jeokültürel bir plaka olarak binmişlerdir.[338]

Anadolu kıyılarında kurulan koloniler tarihi süreç içerisinde değişim ve gelişim gösterirken karşı sahildeki Yunan kolonileri ise bunlara nazaran daha yavaş ilerleme kat etmişlerdir. Hatta bu kolonilerin bazıları o kadar küçülmüştür ki tarihsel mevcudiyetinden dahi kuşkuya düşülür.[339] Anadolu'nun Güney kıyılarında M.Ö VII. yüzyılda çok az koloni vardı. Bu dönemde kurulan kolonilerde Phaselis'i Dorlar, Nagidos (Bozyazı) ve Kelenderis (Aydıncık)'i ise Samoslular kurmuştur.[340] Ancak bölge M.Ö XV. ve XIV. yüzyıllardan itibaren Antik Yunanlıların atası olan Mikenler tarafından ticari amaçlar ile seyahat edilen bir yerdir. Bu durumun en önemli kanıtları ise Batı Anadolu kıyılarından ele geçirilen Miken seramikleridir. Bu bölgeye Mikenler tarafından birçok ticari üs kurulmuş olması muhtemeldir. Ancak bölgenin etkin olarak kolonileştirilmesi geniş çapta yerleşime sahne olması M.Ö 1200'lerde başlayan Ege Göçleri ile olmuştur. Dorların etkisiyle göç eden Antik Yunan halkının asıl kolonizasyon dönemine başlamış olduğu bilinmektedir. Ancak kolonizasyon yalnızca bu göç hareketine dayandırılması eksik bir yaklaşım olacaktır. Zira bu göç hareketi ile Anadolu'ya Yerleşen Mikenler Kolonizasyona destek olmuşlardır. Ancak kolonizasyonun temel dayanağı sayılmazlar.

Yunanistan'dan göç eden kolonistlerin yerleşim düzeni dikkat çekicidir. Anadolu'nun Ege sahillerinin kuzeyine, kuzey Yunanistan'dan gelen Aioller, Batı sahillerinin orta bölümüne yani Aiollerin güneyine anavatanları Attika ve Euboia adası olan İonlar yerleşmişlerdir. Anadolu Sahillerinin güney batısına ise Dorlar yerleşmişleridir.[341] Bu ilk kurulan koloniler sonraki dönemlerde koloniler kurmuş ve büyük kolonizasyon

[338] Gözlü (2015), a.g.e., s. 187.
[339] Fahri Işık, Anadolu İon Uygarlığı, "Kolonizasyon" ve "Doğu Hellen" Kavramlarına Eleştirel Bir Bakış, *Anadolu/Anatolia Dergisi*, sayı: 35, 2009, s. 58.
[340] Tekin (2007), a.g.e., s. 38.
[341] Elmar Schwertheim, *Antik Çağda Anadolu*, (Çev: Nuran Batu), Kitap Yayınları, İstanbul 2009, s. 30, 31.

dönemi olarak adlandırılan M.Ö 750-550 yılları arsındaki dönemde gerçekleşecek olan kolonizasyon hareketlerini başlatmışlardır.[342]

Kolonizasyon dönemi ile birlikte Anadolunun Batı sahilleri ve Sahilin açıklarında yer alan adalarda 30 kadar Yunan kolonisi kurulmuştur. Bu koloniler kökenlerini hatırlamak için merkez olarak kabul ettikleri üç ayrı yerde düzenli olarak bir araya gelmişleridir. Aioller, İonlar ve Dorlar genel olarak Antik Yunan halkını temsil ediyorlardı. Bu üç kabile anayurtlarından birçok özelliği Anadolu topraklarına taşımışlardır. Anadolu sahillerine yerleşen bu koloniler bu coğrafyada siyasi ve kültürel manada da birçok yeniliği getirmişlerdir. Örneğin erken dönemin birçok ünlü filozofları ve düşünürleri bu topraklarda yaşamışlardır. Ayrıca Yunanlılara özgü olan polis (kent-devleti) de burada kurulan erken koloniler sayesinde ilk ortaya çıkışı biçimlenmiştir. Bu kolonilerin en önemli örnekleri şunlardır.[343]

Ephesos (Efes): Batı Anadolu sahil kentlerinden biri olan Ephesos Antik çağın en önemli kentlerinden biridir. Hitit kaynaklarında adı *"Apasa"* olarak geçen kentin geçmişi M.Ö. 3. Binyıla dayanmaktadır. Bölgede Yunanlılardan önce Karialılar, Lelegler ve Lydialılar gibi Anadolu halkları yer almaktaydı.[344]

Strabon Ephesos'un Smyrna adlı bir Amazon tarafından ele geçirildiğini ilk zamanlarda bu yüzden kentin Smyrna olarak adlandırıldığını ancak sonra bu kentten ayrılan bir grup bu gün Smyrna adıyla bildiğimiz kenti kurduğunu söyler.[345] Bu kent erken dönemlerden itibaren bir ticaret merkezi durumundaydı.[346] Pnormas adı verilen limanı bölgenin en büyük limanıdır. Nüfus bakımından Strabon *"Asianın ilk ve en büyük metropolisi"* diyeceği kadar kalabalıktır. Ephesos kenti Antik Dönemden günümüze kalmış en etkileyici kentlerin başında gelir. Yeri birkaç kez değiştirilmiş olan kentte günümüze kalan en eski mimari anıt *"Artemision"* denen kutsal alan içerisindeki *"Artemis Tapınağı"*dır.

[342] Pomeroy, a.g.e., s. 84.
[343] Schwertheim, a.g.e., s. 32, 33.
[344] Can, a.g.e., s. 286.
[345] Strabon, a.g.e., (XIV, 1.4), s. 183.
[346] Schwertheim, a.g.e., s. 34.

Bu kutsal alanın kökeni M.Ö II. binyıla kadar uzanmaktadır. Kent surları dışında yer alan Artemision kutsal alanında inşa edilen ilk büyük tapınak M.Ö VI. yüzyıl ortalarında Lydia kralı Kroisos'un yardımı ile tamamlanmıştır.

Bir vadinin içerisinde yer alan kent merkezinin bel kemiği Artemisiondan devlet agorasına doğru uzanan mermer cadde oluşturmaktadır. Bu cadde üzerinde Korinth düzeninde yapılmış bir tapınak, bir çeşme, birçok konak benzeri ev, 117, 125 yılları arasında yaptırılmış bir kütüphane yer alır. Ticaret merkezi ise Limanın gerisindeki düzlükte toplanmıştır.[347] Yunan Polisleri arasında köle ticareti konusunda en fazla ün yapmış şehirlerin başında gelmektedir. Köle ticareti çok canlı ve karlıdır. Yunan Polislerinin birçoğunda Atina'da olduğu gibi büyük köle pazarları vardır.[348]

Miletos (Milet): İonia bölgesinin en eski ve en önemli yerleşimlerinden biridir. Kentte M.Ö II. binyıldan itibaren önemli bir Miken yerleşimi ve kolonisi kurulmuştur. Bu kentte antik dönemde dört önemli liman bulunmaktadır. Biri doğudaki koyda diğerleri ise kentin batısında yer almaktaydı. Menderes nehrinin ağzına yakın bir konumda bulunan Antik Miletos bu nehrin taşıdığı alüvyonlardan dolayı zaman içerisinde denizden oldukça içerde bir düzlükte kalmıştır.[349] Miletos, Lykia kentlerinin birçoğunda olduğu gibi M.Ö 1400'lerde Giritliler tarafından kurulmuştur. Tarihçi Ephoros'a göre önce Karia'ya gelmişler ve burada Giritteki aynı adı taşıyan Miletos şehrini kurmuşlardır. Lykialılar daha sonra Miletos'tan güneye doğru inmişlerdir.[350]

Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağından itibaren kentin bulunduğu alanda yerleşimler kurulmaya başlanmıştır. Minoslular şehri iskan ettikten sonra Akaların eline geçmiştir.[351] M.Ö XIV. yüzyılda gerçekleşen bu Aka yerleşimlerinde sonra Miletos erken dönemde Anadolu'nun batı sahillerindeki en önemli Yunan yerleşimi konumuna gelmiştir. Kentin Yunanlılar tarafından iskanı ve kurulması ile ilgili iki farklı hikaye anlatılır. İlk Efsaneye göre kentin kurulması Atina'da başlar efsanevi Atina kralı olan Kadros'un oğlu Neleus, Miletos'u kurmuştur. Diğer kuruluş efsanesini başrolünde ise

[347] Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası,* TTK Yayınları, Ankara 2016, s. 114.
[348] Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı I (İlyada'dan Parthenon'a),* (Çev: Kerem Kurt Gözü), Doğa Yayınları, İstanbul 2004, s. 151.
[349] Akurgal (2014), a.g.e., s. 355.
[350] George E. Bean, *Eskiçağda Lykia Bölgesi*, (Çev: Hande Kökten), Arion Yayınları, İstanbul 1998, s.23.
[351] Sevin, a.g.e., s. 118.

Miletos adlı kişi yer alır. Girit'teki Miletos şehrinin de kurucusu olan ve İlyada da ki Lidyalı Sarpedonla birlikte Anadolu'ya gelen Miletos kendi adındaki Anadolu şehrini kurmuştur. Kentin kuruluşu ve bu kuruluş ile ilgili olan olaylar Yunanlılar için önemliydi.

Miletos Anadolu'nun Batı sahilindeki yunan kolonilerinin anılarında büyük yer kaplamıştır ve kültürel bir üs durumuna gelmiştir.[352] Sadece kültürel manada değil kolonizasyon alanında da en etkin kent olmuştur.

M.Ö VII. Ve VI. yüz yıllarda birçok yunan kolonisi dünyanın çeşitli yerlerinde koloniler kurmaya başlamıştır. Miletos'da Akdeniz, Marmara Deniz ve Karadeniz kıyılarına birçok koloni kurmuştur. Bu koloniler arasında en tanımış olanları;

- Sinope (Sinop)
- Amisos (Samsun)
- Trapezos (Tabzon)'dur.

Kolonizasyon konusunda büyük gelişme kaydeden Miletos'un kolonilerinin sayısı 90'ı aşmıştır.[353]

Ayrıca ticari ürünlerin üretimi konusunda da son derece etkin olan Miletos M.Ö VI. yüzyılda üretmiş olduğu yün ile ünlenmiştir. Bu yün o kadar tanımıştır ki, Polykrates adlı bir Samos yöneticisi aynı koyundan yetiştirmek üzere Miletos'dan koyun satın almıştır. Atina'da ve sonraki dönemlerde de neredeyse Antik Dönemde ticaret yaptığı bölgelerin tamamında oldukça ün kazanmıştır. Miletos yünü ayrıca Miletos'da üretilen kumaşlar ve kilimler, uzak bölgelerde lüks mal olarak kabul görmekteydi. Bu kumaşlar ününü geç dönemlere kadar korumuştur.[354]

Smyrna (İzmir): Smyrnanın yeri bu gün Tepekule adını taşıyan Bayraklı Höyüğünde yer almaktadır. Kentin ilk yerleşimi Tunç Çağına kadar uzanmaktadır. M.Ö. II. yüzyılın ortalarında Hellenler tarafından yani Hellenlerin Aiol kolonistleri tarafından iskan edilmiştir. M.Ö VIII. yüzyılda ise kent İonlar tarafından ele geçirilmiş ve bir

[352] Schwertheim, a.g.e., s. 36, 37.
[353] George E. Bean, *Eskiçağda Ege Bölgesi*, (Çev: İnci Delemen), Arion Yayınları, İstanbul 1995, s. 1.
[354] Hasan Malay, Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Ekonomik Durumu, http://www.dlir.org/archive/archive/files/arkeoloji_sanat_tarihi_dergisi_v-2_p50-61_629fa177e7.pd (Erişim: 05. 31. 2019)

önceki sakinleri olan Aioller diğer Aiol kentlerine göçmek durumunda kalmıştır. M.Ö. IX. yüzyıldan itibaren kentin etrafı kalın bir sur duvarı ile çevrelenmiş ve gerçek bir polis statüsü kazanmıştır.[355]

Smyrna kentinin Hellenlerden önceki sakinlerinin Lelegler olduğu zannedilmektedir. Hellenlerin yerleşime uğradıktan sonra ise bir liman kenti durumuna gelmiştir.[356] 400 yıl süren bu ilk dönem boyunca temel beş yerleşim katı ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı katları şöyle sıralanır;

- *Aiol Yerleşmesi (M.Ö 1050-1000)*
- *Erken-Orta ve Geç Protogeometrik Yerleşme (M.Ö 1000-875)*
- *Erken ve Orta Geometrik Yerleşme (M.Ö 875- 750)*
- *Geç Geometrik Yerleşme (M.Ö 750- 675)*
- *Subgeometrik Yerleşme (M.Ö 675- 650)*

Bu beş tabaka denizden 6.40 m yükseklikten başlamakta ve 9.50 m'de son bulmaktadır. 3 m kalınlığında bir kalıntıdan meydana gelmektedir. Kazılarda ortaya çıkarılmış olan Aiol keramiği Submyken kökenlidir. Protogeometrik ve geometrik stillerde kap-kacaklar genelde Attika vazoculuğunun bir devamıdır.[357]

Smyrna'dan günümüze kalan en dikkat çekici kalıntılar ise M.Ö VII. ve VI. yüzyıllarda inşa edilen evler ile ilk inşası M.Ö VIII. yüzyılda olduğu bilinen *"Athena Tapınağı"*dır. Bunlara ek olarak kentte Aiollere özgü yapı mimarisine örnekler çıkarılmıştır.[358]

Homeros'un İlyada destanı Aiol ve İon lehçelerinin karışık olduğu bir dil ile yazılmıştır. Bu nedenle destan Aiol ve İon bölgesinin sınırında yer alan Eski İzmir'de yazılmış olma ihtimali yüksek bir olasılıktır. Nitekim Hellenistik Dönem İzmirlileri Hemoros için *"Homeraion"* adlı bir yapı inşa etmişlerdir. [359] İonia bölgesinde bu dönemde kurulan diğer önemli şehirlerden başlıcaları şunlardır;

[355] Tekin (2007), a.g.e., s. 24.
[356] Cecil John Cadoux, *İlkçağda İzmir; Kentin En Eski Çağlardan İ. S. 324'e Kadar Tarihi*, (Çev: Bilge Umar), İletişim Yayınları İstanbul 2003, s. 91,94.
[357] Akurgal (2014), a.g.e., s. 284.
[358] Sevin, a.g.e., s. 105, 106.
[359] Akurgal (2014), a.g.e., s. 284.

- *Phokai (Foça)*
- *Klozomenai (Urla)*
- *Teas (Sığacık)*
- *Priene (Güllübahçe)*
- *Didyma (Didim)*

İonia bilgesinin güneyinde ise Karia bölgesi yer alır. Bu bölgede Aiol ve İonlardan sonra Yunanistan'dan göç eden Dorlar tarafından iskan edilmiştir. Bölgenin bazı büyük kentleri şunlardır.[360]

Halikarnassos (Bodrum): Güney batı Anadoluda yer alan Karia bölgesinde bulunan bir Dor kentidir. Kentin önceki halklarını Karialılar ve Lelegler oluşturmaktadır. M.Ö IX. yüzyılda Peloponessos tan gelen Dor göçmeleri tarafından iskan edilmiştir. altı Dor kenti tarafından kurulan Dor birliğinin üyesidir.[361]

Bu kent Bodrum yarımadasının en başta gelen yerleşim merkezidir. Dorlar tarafından istila edilmesinin ardından yerli halk iç kesimlerdeki yüksek yerlere çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde Dorlar ile yerli halk kaynaşarak homojen bir nüfus oluşturmuşlardır. Bu halkların bir birine kaynaştığını gösteren en güzel örnek Yunan kökenli bir ad taşıyan Herodotos ile Karia kökenli bir ad taşıyan babası Lykses'tir. [362]

Halikarnassos kentinin planı bir kale formundadır. Ayrıca kent bir ticaret merkezidir. Ve ticari işleri için elverişli bir limanı vardır. Tiyatronun oturma sıralarına benzer şekilde bir kavise sahip olan kentin en alt kısmında liman ve agora yer almaktadır. Kentin ortasından geniş bir cadde geçmektedir. Kralın kendi anıtı olan *"Mausoleum"* bu ortada bulunan merkezde yer almaktadır. Mars (Ares) Tapınağı kentin üst kısmında akropolde yer almaktadır.[363]

[360] Sevin, a.g.e., s. 126, 127.
[361] Can, a.g.e., s. 369.
[362] Sevin, a.g.e., s. 146.
[363] Feray Koca, Bayram Akça, Antik Karya'nın Başkenti Halikarnassos'da Kent Planlama Anlayışı, *Sosyal ve Beşeri Bilmler Araştırma Dergisi*, cilt: 19, sayı: 40, 2017, s. 48.

Halikarnassos M.Ö V. yüzyılda Perslerin hakimiyetine girmiş ancak M.Ö 334 yılında Büyük İskender tarafından Pers hakimiyetine son verilmiştir. Büyük İskender'in ölümünden sonra generalleri tarafından kentin bağımsızlığı tanınmış ve Roma döneminde dahi Roma'nın müttefiki olarak bağımsızlığını korumayı sürdürmüştür.[364]

Knidos (Datça): Datça yarımadasının en uç kısmında yer almaktadır. Bu yarımada Anadolu'dan 600 m'lik bir kıstasla ayrılır ve batıya doğru yaklaşık olarak 63 km uzanır. Knidos, Kariadaki Dor Herksapolisinin en önemli kentiydi.[365]

M.Ö X. yüzyılın sonlarında Sparta ve çevresinden gelen Dorlar tarafından kurulmuştur. Bu kent Heksapolisi oluşturan Dor kentleri için bir toplanma yeri vazifesi görmüştür. Buraya gelen Dorların toplandığı yer Knidos yakınlarındaki Apollo tapınağı olmuştur. Knidos Arkaik dönemde Sicilya'nın Kuzeyine koloniler kurmuş ve Aioliaya göçmenler göndermiştir.[366]

Kent ticaret konusunda çok gelişmiş bir merkezdir. Aynı zamanda kendisine ait ünlü bir şarap türünü ihraç etmekteydi. Knidos M.Ö VI. yüzyıldan itibaren Hellen dünyasında önemli yere sahip kentlerin başında geliyordu. Tarihin en önemli astronom ve matematikçilerinden biri olan Eudoxos (M.Ö 400'lü yıllar) bu kentte doğmuştur. Ayrıca Dünyanın yedi harikasından biri sayılan İskenderiye Fenerinin mimarı Sostratos'da Knidos'ludur. Bunun yanı sıra dünyanın en ünlü heykellerinden biri olan ve bugün yalnızca Roma kopyalarından tanıdığımız *"Aphrodite"* heykeli de bu şehrin tanrıçaya adanmış tapınağında duruyordu. Kentin bulunduğu alanda 1857 yılında C. T. Newton tarafından önemli sonuçlar veren kazılar yapılmış ve bir Dmeter Heykeli ele geçirilmiştir. Daha sonra 1967 yılında Prof. İris Cornelia Love tarafından yeni kazılar başlatılmış ve ilginç kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Ardından çalışmaları uzun yıllar Ramazan Özgan sürdürmüştür.[367]

Dorların iskanının ardından M.Ö 546 yılında Perslerin Lidya krallığını yıkmalarının ardından diğer Yunan kentleri gibi zor duruma düşmüşlerdir. Öyle ki adaya bir kanal açarak anakaradan koparmak istemişler ancak mesafenin uzunluğu ve arazinin zor

[364] Keser Taşdöner, Karia Kenti Halikarnassos: Hellenistik Dönem ve Öncesi Siyasi Tarihi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* cilt: 1, sayı: 1, 2008, s. 96.
[365] Sevin, a.g.e., s. 151.
[366] Can, a.g.e., s. 499.
[367] Akurgal (2014), a.g.e., s. 391.

şartları sebebiyle bunu başaramamışlardır. Topraklarına gelen Pers generallerine bir direnç göstermeden teslim olmuşlardır.[368]

Büyük İskender ve ardıllarından sonra Roma egemenliğine girmiş bu dönemlerde ise bu şehir Rodos Peraiası yani Rodos kaşı kıyısı olarak anılmış ve Rodos'a bağlı kalmıştır.[369] Ayrıca Hellenler tarafından kolonizasyon döneminde Fransa ve İspanyanın yanı sıra Mısır ve Krene topraklarına da koloniler kurulmuştur.[370] Koloniler sayesinde Ege kavimleri Fenikelilerin ardından dünyanın en büyük tüccarları olmuşlardır.[371]

5.6. Arkaik Dönemde Ege Ticareti (M.Ö 700-480)

5.6.1. Sikkenin İcadı

Demir çağın başlarından itibaren ticaret şekil değiştirmeye başlar, bu dönem ile birlikte büyük krallıkların ve sarayların yıkılması ticaret yollarının tehlikeli hale gelmesine ve saraylar etrafında örgütlenen tüccarların, denetleme kurumlarının ortadan kalkması ile işlerini kendileri sürdürmek zorunda kalmalarına sebep olmuştur. Ancak Demir Çağının ortalarında doğru yeniden kurulan mekânsal ilişkiler ve geliştirilen ticari ağlar sayesinde ticaret tekrar hız kazanmıştır.[372]

Sikkenin icadı bu dönemde gerçekleşmiştir. Sikke kelimesi eski Yunanca *"nomos"* kökünden türemiştir. Bu kavram değeri güvence altına alan, kanun anlamına gelir.[373] Sikke kavramını tanımlayan kelime ise *"nomisma"* (yasal ödeme aracı, sikke)'dur. Sikke bilimi manasına gelen *"nümizmatik"* kavramı da bu kelimeden türemiştir. Bur bilim dalının bilimsel (nümizmat'ın) inceleme alanına mal-para ilişkileri, sikke basma hakkı ve tekniği, para ayarı, sikkelerin ikonografik açıdan incelenmesi ve doğal olarak sikkelere ilişkin yazılı kaynaklar gibi konular girmektedir.[374]

---

[368] George E. Bean, *Karia,* (Çev: Burak Akgüç), Cem Yayınları, İstanbul 1987, s. 162.
[369] Sevin, a.g.e., s. 152.
[370] Mansel (2014), a.g.e., s. 174, 179.
[371] Ekrem Akurgal, *Ege Batı Uygarlığının Doğduğu Yer*, İzmir Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2000, s. 31.
[372] Aktüre (2003), a.g.e., s. 72.
[373] Cecile Morrisson, *Antik Sikkeler Bilimi Nümizmatik Genel Bir Bakış,* (Çev: Zeynep Çizmeli Öğün), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002, s. 7.
[374] Bülent İplikçioğlu, *Eski Batı Tarihi I*, TTK Yayınları, Ankara 2015, s. 99.

Sikkeler belirli bir ölçüye göre basılan madeni paradır. Sikkenin ortaya çıkışıyla birlikte ilkel dönemlerden itibaren kullanılan takas (trampa, değiş-tokuş) yöntemini ortadan kalkmış ve daha kullanışlı olan bu biçim yaygınlaşmıştır.[375]

Sikkeyi ilk basanlar Lidyalılardır. Lidyalıların İzmir İlinin doğusu, Manisa ilinin büyük bir bölümü ve Kütahya ile Uşak illerinin batı uçlarından meydan gelen bölgede yaşıyorlardı.[376] Ayrıca bölge Bakırçay (Kaikos), Gediz (Hermos), Küçük Menderes (Kaystros) nehirlerinin vadilerini de içine almaktadır.[377] Lidyalılar Yunancadan türemiş bir alfabe ile yazılmaktadır. Bu yazıtların en eski örnekleri M.Ö VI. ve V. yüzyıllarda başkent Sardes'te bulunmuştur.[378]

Lidya isminin kökeniyle ilgili Herodot ilk kral Manes'in soyundan gelen kral Lydos'un adından türediğini söylemektedir.[379] Bu isme Asur belgelerinde *"Luddi Kralı Gugu"* biçiminde rastlanmaktadır. Ayrıca Lidya kelimesinin, Ludda kelimesinin Hellen ağzına dönüşmüş biçimi olduğunu da öne sürmektedirler. Lidya tarihi boyunca üç soy hüküm sürmüştür.[380]

Ancak ilk iki soy hakkındaki bilgilerimiz efsanevi nitelikte bilgilerdir. Bu yüzden Lidya tarihi son soy olan Mermnadların ilk kralı Gyges ile başlatılır.[381]

Lidyalıların bilen en parlak dönemi M.Ö 700-550 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönem Mermnadlar hanedanı dönemidir. Ayrıca Lidya adı da bu sülale zamanında kullanılmaya başlanmıştır.[382] Bu denemin ilk kralı Gygestir. Başa geçmesinin ardından ilk olarak Miletos, Smyrna gibi polislere saldırı düzenlemiş ve Kolophon ile Manisa ovasını ele geçirmiştir. Bu dönemde Phrygler'i yıkan Kimmer akınları Lidya üzerine yönelmiştir. Gyges'te bu savaşlar sırasında ölmüştür.[383]

---

[375] Karwiese, a.g.e., s. 12.
[376] Sevin, a.g.e., s. 211.
[377] Celal Tuna, *Kentten İmparatorluğa: Anadolu'nun Eski Yerleşim Yerleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 57.
[378] Emrullah Güney, Antik Çağ Türkiye Tarih Coğrafya Bölgeleri, Bilgili Yayınları, İstanbul 2000, s. 72.
[379] Bilge Umar, *Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi*, İlke Yayınları, Ankara 1991, s. 51.
[380] Yüksel Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri (M.Ö 2000- 600 yılları arası) Tarihi*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2014, s. 282.
[381] Ethem Akyıldız, *Taş Çağından Osmanlı'ya Anadolu*, Milliyet Yayınları, Ankara 1984, s. 109.
[382] Güngör, a.g.e., s. 281.
[383] İlhan Akşit, *Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin Antik Kentleri*, Kültür ve Turizm Yayınları, İstanbul 2008, s. 51.

Hellen ve Roma literatüründe geniş yer kaplayan kral Gyges tahta çıkmasından itibaren Hellenlerle yakın ilişkiler kurmuştur. Gyges hükümdarlığı zamanında Lidya'yı askeri bir güç haline dönüştürmeye çalışmıştır.[384]

Gyges'in ölümünün ardından yerine oğlu Ardys geçmiştir. Bu dönemden itibaren Lidyalılar İon Kent Devletlerine hakim olmaya başlamıştır. Lidya bu hakimiyet sonrasında doğuya doğru genişlemiş ve Medlerle karşılarmıştır. Herodot Tarihinde anlatılan bu durum Med kralı Siyaksares ile Lidya kralı Alyattes arasında yaşanan ve kazanan tarafın belli olmadığı bir savaş ile sonuçlandığı anlatımaktadır. Bu savaş esnasında yaşanan güneş tutulması savaşın sonlanmasına sebep olmuş ve taraflar Kızılırmak'ın sınır olduğu bir anlaşma yapmışlardır.[385]

Mermnadlar sülalesinin son kralı da Kroisos (M.Ö 575-546)'dır. Bu dönemde Lidya devleti zenginliğinin ve gücünün doruğuna ulaşmıştır.[386] Lidyalılar bu dönemde altın ve gümüşten sikkeler basmışlardır. Hatta kullanılan *"Karun kadar zengin"* ifadesi de bu krala atfedilmektedir.[387] Ayrıca Pers tehlikesi de hızlı bir şekilde artmaya başlamış ve M.Ö 547 yılında çıkan Pers- Lidya savaşı üç ay sürmüştür. Bu süre zarfında iki tarafta kesin başarı elde edememiştir. İlkçağlarda yaşanan savaşların çoğunda olduğu üzere Kroisos kış şartlarının yaklaşması üzerine geri çekilmiştir. Gelenek olduğu üzere savaş ertesi yıl devam edecek düşüncesi bu çekilmenin temel nedenidir. Ancak Pers kralı ani bir saldır ile Sardes'i ele geçirmiş ve beklenmedik bir şeklide, Lidya devleti gücünün en doruğunda iken sonlanmıştır.[388]

Lidyalılar tarım alanlarının elverişli olması sayesinde geniş miktarda arazide tarım yapmışlar; tahıl üzüm ve zeytin gibi birçok ürün yetiştirmişlerdir. Coğrafi konumu nedeniyle ticarete de ileri bir düzeye ulaşan Lidyalılar bu sayede zenginliğe ve refaha ulaşmışlardır. Ancak Bozdağ (Tonolos) ve Sart Çayın (Poktalos)'dan elde ettikleri gümüş ve altın sayesinde tarihin en önemli ticaret araçlarından biri olan Sikkeyi icat etmişlerdir.[389]

---

[384] Mustafa Demir, *Lidyalılar, Mytos'tan Logos'a*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 185.
[385] Antonio Sagona, Paul Zımansky, *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri (M.Ö 1.000.000-550)* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 325.
[386] Tuna, a.g.e., s.58.
[387] Zımansky, a.g.e., s.327.
[388] Tuna, a.g.e., s. 58.
[389] Mehmet Ali Kaya, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Pegem Yayınları, Ankara 2016, s. 150, 151.

Şekil 5.8: (M.Ö 560-546) Kroisos Dönemine ait sikke.[390]

Sikkelerin en önemli özeliklerinden bir üzerinde yer alan resimdir. Bu resim nümizmatik terminolojisinde *"tip"* olarak adlandırılmaktadır. ilk sikkelerin sadece ön yüzüne tip basılırken kısa zaman içinde diğer yüzüne de tip basılmaya başlanmıştır. Sikkelerin üzerinde yer alan yazıya ise *"lejand"* adı verilmektedir.[391] Sikke üzerinde (lejand) yer alan yazılar bize şu bilileri vermektedir;

- Sikkeyi basan kentin, halkın veya hükümdarın adını
- Sikke basımından sorumlu memurun (Magistratın) adını
- Sikke tipini açıklayıcı bilgiyi
- Tarih (ancak Hellenistik Çağdan itibaren)
- Birim
- Sikke kalıpçısının adını.[392]

Sikkeler M.Ö VII. yüzyılın ikinci yarısında Lidyalılar tarafından icat edilmiştir. Lidyalıların insanlık tarihine bir katkısı olarak anılan sikke ticari alandaki büyük gelişimi tetiklemiştir. Değiş tokuş usulünün ortadan kalkması ile ticarette yeni ve kazançlı bir yöntem ortaya çıkmıştır.[393] Bu gelişme ile birlikte Önasya ekonomisi hız kazanmıştır. İlk basılan sikkeler *"elektron"* adı verilen altın ve gümüş karışımı (% 73 gümüş, %27 altın) olarak basılmıştır.[394] Altın ve gümüş karışımından oluşan

[390] https://www.google.com.tr/search?hl=tr&q=yunanistan+haritas%C4%B1&tbm=isch&tbs=simg: (Erişim Tarihi: 03.06.2019).
[391] Bahar, a.g.e., s. 291,292.
[392] Oguz Tekin, *Eski Çağda Para Antik Nümizmatiğe Giriş*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1994, s. 9.
[393] Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul Bas. Yıl. Yok., s. 272.
[394] A. Haydar Aksakal, *Sardes; Lidya Krallığının Başkenti*, Emek Matbaası, Manisa 2009, s. 2.

elektronlar doğal bir alaşım olarak nehir veya akarsu yataklarında beraber ortaya çıkmaktadır.[395]

Sikkenin ilk olarak Lidyalılar Tarafından basıldığına dair kaynaklar iki gurupta incelenmektedir; ilk grup yazılı antik kaynaklardır. Değer grup ise arkeolojik verilerdir. Sikkenin icadıyla ilgili bilgi veren ilk kaynak *"Herodot Tarihi"*dir. Herodot ilk kez altın ve gümüş sikke basanların ve kullananların Lidyalılar olduğunu söylemektedir. Arkeolojik kazılarda elde edilen buluntular da ilk sikkenin Lidyalılar tarafından basıldığını kanıtlamaktadır.[396]

İlk Lidya sikkelerinde bir aslan ve boğa başı bulunuyordu daha sonra ise kentleri ya da yöneticileri simgeleyen tipler konulmaya başlandı. Özellikle kentlerin koruyucu tanrılarının sikke üzerine basılması yaygındı. Her ne kadar sikke ilk olarak Lidyalılar tarafından basılmış olsa da ona kimlik ve kullanım alışkanlığı kazandırıp dünyaya yayılmasını sağlayan Batı Anadolu'daki İon kentleri olmuştur.[397]

5.6.2. Köle Ticaretinin Başlaması

Kolonizasyon hareketi sonucunda Yunan ticaretinin geniş bir alana yayılması ve bu sayede giderek büyüyen sanayi kurumlarında çalışan yerli halkın yetersiz kalması bu dönemde köle ticaretinin başlamasına sebep olmuştur. Daha öncesinde de kölelik Yunan toplumunda görülmekteydi ancak sanayide çalıştırılmak üzere Trakya ve güney Rusya gibi bölgelerden tutsak alınan kölelerin ticareti Arkaik Dönem de başlamıştır.[398]

Köle satışları Polislerin ticari merkezleri olan agoralarda yapılmaktadır. Bu alanlarda kurulan köle pazarlarında, tüccarlar köle ticaretini düzenleyen yasalar doğrultusunda köle alıp satmaktadırlar. Satılan kölelerin her birinin boynunda bilgilerinin yer aldığı bir levha asılıydı. Bu levhalar sayesinde kölelerin hangi özelliklere sahip olduğu anlaşılmış oluyordu. Köle ticareti bu dönemde oldukça artmıştır. Hatta köleye talebin fazla olması sebebiyle köle fiyatları artmış ve köleleri sadece yüksek gelire sahip olan

[395] Crawford H. Greenewalt, *Sardeis'te Altın ve Gümüş Arıtımı, Gold and Siver Refining at Sardeis, (Edi: Nice Lolas D. Cahill) Lidyalılar ve Dünyaları*, Yapıkıredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 135.
[396] Oguz Tekin, *Konuşan Paralar Tarih Boyunca Anadolu Kentleri ve Sikkeleri*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011, s. 12.
[397] Bahar, a.g.e., s. 291, 292.
[398] Mansel (2014), a.g.e., s. 183.

insanlar alabilmişelerdir.[399] Köle ticareti Antik Yunanda ne kadar yaygın olursa olsun, köle tüccarlarına iyi gözle bakılmazdı. Bu tüccarların iğrenç bir mesleği olduğuna inanılırdı. Çoğu tüccarında özgür insanları yasal olmayan yollarla köleleştirip sattığı bilindiği için tüm köle tüccarlarına kuşku ile yaklaşılırdı.[400]

Belirli miktarda ücret karşılığında çalışan işçilerin yerine boğaz tokluğuna istenilen her yerde çalışacak işçi sağlamayı amaçlayan kölelik biçimi, önce sanayi alanında ilk gelişen İyonya'da ortaya çıkmış ve ardından tüm Ege havzasına yayılmıştır. İlk olarak geniş ölçekte esir kullanmakla ün kazanan Khios (Sakız) adası olmuştur. Köleler bu bölgelerde her geçen gün hızlı bir biçimde artmasına rağmen, Yunan ülkelerinde özgür işçiler ve zanaatçılar hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmamıştır.[401] Kölelerin bazıları tanınmış ünlü külelerdi ancak bunların çok azının ismi günümüze ulaştır. Oysa çoğu büyük medeniyetin gelişmesini sağlayan ve onların ulaştıkları başarıda en önemli gücü oluşturan köleler olmuştur. Efendilerin refahı ve hayatını idame ettirmeleri için çalışan ve Antik Yunanın daima övündüğü Polislerin oluşumunda iş gücü ihtiyacını karşılayan köleler olmuştur. Bu sayede sanat eserleri günümüze dek ulaşan eşsiz medeniyetler kurulabilmiştir.[402]

Para ekonomisinin başlaması ve köle ticareti bu dönemde yaşanan gelişmelerin başlıcalarıdır. Bu ekonomik atılımları sanayi alanında ilerlemeler takip etmiş ve tüccar, gemici, işçi ve zanaatçılar gibi orta sınıfın oluşumuna sebep olmuştur. Bu orta sınıf, Karanlık çağlarda temelleri atılan yeni hükümet sistemini, yani aristokrasiyi kökünden sarsmış ve sınıf mücadelelerinin başlamasına sebep olmuştur.[403]

5.7. Klasik Dönemde Ege Ticareti (M.Ö 480-330)

Klasik dönemde Ege medeniyeti, o zamanki dünyanın kültür ve sanat merkezi durumundadır. Bu dönemde birçok sanat eseri ortaya konmuş ve bunlar dünyanın en

[399] Ahmet Gözlü, Defne Yılmazcan, Antik Yunan'da Kölelik: Atina ve Sparta Örneği, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi,* cilt: 5, sayı: 2, 2017, s. 123,125.
[400] Hasan Malay, *Çağlar Boyu Kölelik (Eski Yunan ve Roma),* Gündoğan Yayınları, Ankara 1990, s. 51,52.
[401] Mansel (2014), a.g.e., s. 184.
[402] Maurice Lengelle, *Kölelik,* (Çev: Emine Su), İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 8,9.
[403] Mansel (2014), a.g.e., s. 185.

güzel eserleri arasında yerini almıştır.[404] Bu dönem Ege coğrafyasında Atina ön plana çıkmıştır. Atina Ege kıyılarında ve Ege adlarında siyasal ve kültürel manada bir üstünlük kurmuş ve Batı Anadolu kıyılarında yer alan İyon kentleri (Miletos, Efesos gibi) gözden düşmüştür.[405]

Yunanlılar sanat alanında olduğu kadar ticaret alanında da büyük gelişmeler kaydetmiştir. Bunun en önemli göstergesi ise neredeyse tüm Yunan polislerinde üstün bir sanat ile darbedilen sikkeler olmuştur. İlk basılan sikkeler Hellen dünyasında çok hızlı bir şekilde yayılmıştır. Hatta Hellenler sikkeyi diğer toplumlardan daha çabuk benimsemişleridir. Buna kanıt olarak ele geçirilen en eski sikke örneklerinden bir kaçının bir Hellen Kenti olan Ephesos'ta bulunmuş olması ve Fenikeliler gibi birçok toplumun M.Ö V. yüzyıla kadar sikke basmamış olmaları gösterilebilir.[406] Sikke ilk olarak Lidyalılar tarafından icar edilmiş olsa da ona kimlik ve kullanım alışkanlığı kazandıran Hellenler olmuştur. Kısa süre içerisinde sikkeler Yunanistan, Ege ve Akdeniz'in büyük bir kısmına yayılmıştır. Bu nedenle Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemler boyunca, Cebelitarık boğazından Hindistan'a kadar bütün bu alanlarda basılan sikkeler *"Yunan Sikkeleri"* olarak anılmıştır.[407]

Dönemlere göre sikkenin gelişimi şu şekilde sıralanmaktadır;

- ***Arkaik Dönem (M.Ö 700-480):*** *Bu dönemde sikkelerde göze çarpan özellik genel manada Arkaik yani eski tarz denilen üslupta olmalarıdır.*
- ***Klasik Dönem (M.Ö 480-330):*** *Bu döneme "parlak dönem"de denir. Çünkü bu dönemle birlikte genel sanatla beraber sikke darbı da sanatının en yüksek mertebesine ulaşmıştır.*
- ***Hellenistik Dönem (M.Ö 330-30):*** *Bu dönemde Hellen kültürü tüm dünyada yayılmış fakat aynı zamanda sanatta gerileme başlamıştır. Roma dönemi sikkelerinin de dahil olduğu bu dönem Büyük İskender'den Augustus hakimiyetine kadar sürmektedir.*[408]

[404] Akurgal (2000), a.g.e., s. 45.
[405] Bahar, a.g.e., s. 334.
[406] Christopher Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, (Çev: Oğuz Tekin), Homer Kitapevi, İstanbul 2013, s. 17, 18.
[407] Tekin (1998), a.g.e., s. 61,62.
[408] E. Bosch, *Eski Sikkeler Rehberi I. Bölüm Yunan, Roma, Bizans ve Avrupa Sikkeleri*, Mili Eğitim Basımevi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 194, , s. 6, 7.

Antik Hellen dünyasında sikke üretiminin herhangi bir özel formu yoktu bazı kent devletleri (polisler) ve krallar sikkelerini belirli bir sistematik üzerine dayandırarak yani sistematik bir biçimde basarken, bazıları da düzensiz bir biçimde sikke bastırmıştır. Yine bazı devletler (Klasik Dönem Sparta Kent Devleti) hiç sikke basmamıştır. Sikke üretiminde ya da darbında başlıca iki faktör etkili olmuştur. İlki sikke basımı için gerekli olan hammadde ve teknolojinin olması ve diğeri de sikke basmak isteyen devletlerin başka formda ödeme araçlarının kullanımı da ısrar etmeleri yerine sikkeye gereksinimleri olduğuna ilişkin kesin bir karar vermek zorunda olmalarıdır. Başka bir deyişle sikkeye talep olmalıdır.[409]

Sikkeler üzerinde yer alan tipleri kentlerin çoğu uzun süre değiştirmemişlerdir. Bazı tipler sikkelerin üzerinde o kadar uzun süre kullanılmıştır ki, bunları kullanan kentlerin armaları halini almışlardır. Örneğin; Ephesos'ta arı, Miletos'ta aslan, Phokaia'da Fok balığı, Khios'de grifon, Side'de nar, Atina'da baykuş, Korinthos'ta kanatlı at ve Metapontion'da buğday başağı bu şehirlerin simgeleri haline gelmiştir.[410]

Şekil 5.8: Sırasıyla Miletos, Atina ve Efesos sikkelerine örnekler.[411]

Ticarette sikkenin veya diğer bir deyişle paranın kullanılmaya başlanması ile ticaret hacmini ve biçimini değiştirmiştir. Sikkenin kullanılmaya başlanması ile ticaret hacmi artmış ve daha kolay bir biçimde ticaret yapılmaya başlanmıştır. Sikkenin kolay taşınması ve değerinin sabit olması onun kulanım değerini artıran en önemli nedenler olmuştur.[412]

[409] Ian Carradice, Martin priece, *Hellen Dünyasında Sikke*, (Çev: Oğuz Tekin), Homer yayınları, İstanbul, 2001, s.48.
[410] Tekin (1994), a.g.e., s. 9.
[411] https://www.coinarchives.com/489502ac71b8c3beb2b8ea0e9210af43/img/leu_winterthur/e8/image00369.jpg (Erişim Tarihi: 03.06.2019).
[412] Yükçü, a.g.e., s. 102.

Yunanlıların bu dönemde İranlılara karşı giriştikleri savaşlar sonucuna galip gelmeleri neticesinde ilerlemeleri hız kazanmıştır. Bu da ticareti artırmıştır. Bu sayede birçok ticaret şehri sikke darbını artırmıştır. Ticaret ve diğer toplumlar ile olan ilişkilerin artmasıyla Yunan toplumunda birçok küçük işletme sahibi ve tüccar her geçen gün büyümüş ve sikkeye olan ihtiyaç daha da artmıştır. Öyle ki sikkenin kullanımının fazla olması ve değeri düşük ürünlerinde alınabilmesi için değeri düşük bakır sikkeler de basılmaya başlanmıştır. Bu nedenden dolayı ilk bakır sikkeler Klasik Çağ olarak adlandırılan bu dönemde basılmaya başlanmıştır.[413]

5.8. Hellenistik Dönemde Ege Ticareti (M.Ö 330-30)

Hellenistik dönem Büyük İskender'in Asya seferine başladığı M.Ö 334 yılı ile son Hellenistik krallığın M.Ö 31 yılında yıkılmasına kadar geçen döneme verilen isimdir.[414] Hellenistik dönem kronolojisi ise şöyledir;

- M.Ö 336-323: Büyük İskender Dönemi
- M.Ö 334-325: Büyük İskender'in Pers Devletine karşı giriştiği fetih seferleri
- M.Ö 323-280: Büyük İskender'in generalleri arasındaki mücadele
- M.Ö 280-30: Hellenistik krallıklar dönemi,[415]

Büyük İskender'in icraatlarının en önemlileri mali alanda olmuştur. Bu dönemde mali yapı eyaletler biçimine dönüştürülmüş ve bu eyaletleri içine alan vergi bölgeleri kurulmuştur. Büyük İskender Persler ile girdiği savaşlar sonunda, Pers devletinin büyük hazinelerine el koymuş ve buradan elde ettiği altın ve gümüşler ile büyük oranda sikke batırmıştır. Bu sayede Önasya ticareti şekil değiştirmiş, daha öncesinde değiş tokuş usulüne dayanan ticaret neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır. Bu sikkeler sadece Anadolu ve Önasya ticaretinde gelişme göstermeyip aynı zamanda Akdeniz havzasında da birçok alana yayılmış ve dünya ekonomisinde sabit bir ağırlık ve para birimi oluşturmaya başlamıştır.[416]

[413] Bosch, a.g.e., s. 18.
[414] Canan Demir, Hellenistik Dönem Sikkeleri, *Çömlek Arkeoloji Marmara Üniversitesi Arkeoloji Topluluğu Dergisi,* sayı: 18, 2019, s. 8,9.
[415] İplikçioğlu (2007), a.g.e., s. 42.
[416] Demir, a.g.e., s. 8,9.

Hellenistik dönem ile birlikte Yunan ticareti yeni bir hız kazanmıştır. İskender döneminden önce Yunanlı tüccarlar Akdeniz'in birçok bölgesinde ticaret yapmaktaydılar. Hellenistik dönem öncesinde Akdeniz ekonomisi ile doğu ekonomisi birbirinden farklı iki ekonomi biçimi olarak varlıklarını sürdürmekteydi. Büyük İskender'in ordularının bir taraftan Hindistan'a kadar diğer taraftan Nil vadisine kadar uzanan fetihleri doğu ile batı ekonomilerini değiştirmeye başlamıştır. Bu fetihler Yunan tüccarlarına yeni pazarlar açmış ve aynı zamanda Yunanlı'lara çeşitli hammaddeler sağlayarak sanayide ilerlemelerinin önünü açmıştır. Büyük İskender tarafından ticareti için kavşak noktaları olan yerlerde yeni şehirler kurulmuş, eski yollar onarılmış ve bastırılan büyük çapta sikke ile Hellenistik dönemde ekonomi Yunanlıların lehine büyü bir ivme kazanmıştır. Bu sayede birçok Yunanlı tüccar ve sanayici doğuya göç etmişler ve yeni kurulan şehir ve pazarlardan faydalanmışlardır. Bu durum Akdeniz ekonomisi üzerinde de etkisini göstermiştir. Bir çok Polis bu durumdan faydalanarak ticari alanda gelişme kaydetmiş ve ekonomik manada gelişmiştir. Ancak bu durum ticari merkezin doğuya kamasına sebep olmuştur.[417] Bu durum sikkeler üzerinden iyi bir şekilde takip edilebilmektedir. Örneğin bu dönemde sikke darbı artmış, ancak bunun neticesinde tiplerdeki zenginlik azalmış ve sikkeler aynı tiplerde basılmaya başlanmıştır.

Şekil 5.9: Büyük İskender Dönemine Ait Sikke, M.Ö 325-323.[418]

Yunan toplumu bundan önce Kent devletleri (Polis) biçiminde yaşadıkları için her biri kendi sikkelerini darbediyorlardı. Bu sayede birçok tipte sikke basılmaktaydı. Ancak

[417] Mansel (2014), a.g.e., s. 517,518.
[418] https://inandedektor.com/u/22019-lidya-krallari-antik-paralari.html(Erişim Tarihi: 03.06.2019).

Hellenistik dönem ile birlikte merkezileşme başlamış her yerde tek tip sikke basılması sağlanmış ve bu da sikkelerin tek tip olmasına sebep olmuştur.[419]

Bu dönem ticaretinde bazı Batı Anadolu Polisleri'de büyük rol oynamıştır. Bergama, Efesos ve Miletos yünlü kumaşlar imalatında ve bunların ihracatında ön sıralar da yer almaktadır. Ayrıca Bizantiyon, Sinope ve Kizikos gibi şehirler birçok yönden gelen ticaret yollarının kesişim noktalarında oldukları için ticari anlamda büyük gelişmeler kaydetmişlerdi. Ege adaları içinde yer alan Rodos'ta deniz ulaşımının kavşak noktası olması sebebiyle ticari bir üs durumuna gelmiştir. Bu ticaret merkezlerinde ticareti yapılan mallar arsında en önde gelenleri hububat, deri, kenevir, katran, kereste, yün kumalar ve kölelerdi. Bu ürünlerin büyük bir kısmı Karadeniz'in kuzeyinden, Kafkaslardan, Anadolu, Makedonya, Trakya, Suriye ve Mısır'dan getirilmekteydi.

Bu dönemde Selevkos krallığının egemenliği altında olan Fenike ve Suriye deniz ticaretinde eski konumlarını korumaktaydı ve birer ticaret ülkesi olarak önemini kaybetmemişlerdi.[420] Ancak Yunanistan yarımadasında durum tam tersi istikamette ilerlemiştir. Ticaret merkezinin doğuya kayması halkın fakirleşmesine ve zenginlerin daha da zenginleşmesine sebep olmuştur. Bu durumda insanların bu topraklardan doğuya göçmesine ya da maddi kazanç elde etmek için orduya katılmasına sebep olmuştur. Bu nedenlerden dolayı Yunanistan'da yaşayan insanların sayısı her geçen gün azalmış ve iç karışıklıklar başlamıştır. Bu nedenlerden dolayı bu toprakları Romalılar fethettiğinde harap bir durumda bulmuşlardır.[421]

[419] Bosch, a.g.e., s. 22.
[420] Mansel (2014), a.g.e., s. 518.
[421] Williams, a.g.e., s. 252.

SONUÇ

Dünya tarihine bakıldığında, ticaretin tarihi insanların tarihi kadar eskiye götürüle bilmektedir. Öyle ki insanların guruplar halinde, avcı-toplayıcı olarak yaşadıkları dönemlerde dahi birbirleri ile iletişime geçmeden sesiz ticaret adı verilen yöntem ile mal değiş tokuşu yapmışlardır. Her ne kadar Antik dönemlerle ilgili bulgular ve bilgiler eksik olsa da ticaretin bir noktadan sonra zorunluluk boyutuna ulaşması, her dönemde yapıldığının kanıtı niteliğindedir. Özellikle tarım devrimi ile birlikte, elde edilen ürünlerin fazlalaşması ve bu sayede büyük gurupları besleyebilecek alanların oluşması ile birlikte köyler ve kentler kurulmaya başlanmıştır. Kentlerin büyümesi ile birlikte ihtiyaç duyulan mallar fazlalaşmış ve ticaret çok daha hızlı gelişmeye başlamıştır.

Değiş tokuş (takas-trampa) yoluyla yapılan Antik ticarette değer birimi olarak çeşitli malzemelerden yararlanılmıştır. Deniz kabukları, fildişi, bitki ya da demir çubuklardan oluşan ilk değer ölçütleri zaman içerisinde gelişerek, Demir Çağın ortalarında (M.Ö 650'ler) yerini Lidyalılar tarafından basılan sikkeye bırakmıştır. Sikkenin basılması ticaret aracılığı ile servet edinmemin yolunu açmış ve bu da ticareti zorunluluk olmaktan çıkarmış ve bir meslek haline getirmiştir.

Demir çağında Antik Yunanlılar tarafından yürütülen ticaret sikke sayesinde çok daha kolay ve büyük ölçekte yapılmaya başlanmıştır. Yunan toplumu ticareti demir çağın ilk dönemlerinde, düşük bir iş ya da hırsızlıkla eşdeğer bir meslek olarak gördüğü için, Ege ve Akdeniz de Fenikeli tüccarlar tüm ticareti ellerinde tutmuşlardır. Ancak Yunanlılar Kolonizasyon Dönemi (M.Ö 750-550) olarak adlandırılan dönemde, Batı Anadolu kıyıları başta olmak üzere Akdeniz, Karadeniz ve Marmara kıyılarına sayısız koloni kurmuştur. Bu koloniler aracılığıyla tüm bu alanlardaki ticareti ellerine almayı başarmışlardır. Bu sayede sanayi ve meslek kolları gelişmiş ve daha fazla hammadde ve işlenmiş ürünü satacak pazara ihtiyaç duyulmuştur.

Büyük İskender tarafından doğu topraklarının fethedilmesi ile birlikte Ege ve Akdeniz'de yoğunlaşan ticaretin odak noktası Doğuya kaymıştır. Bu da Yunanlı tüccarların yeni pazarlar elde etmelerine zemin hazırlamıştır.

Sonuç olarak her dönemde farklı şekil ve biçimlerde gelişen ticaret Demir Çağında Ege havzasında önce Fenikeliler aracılığıyla ve ardından Yunanlılar eliyle uluslararsı bir nitelik kazanmıştır. Dünyanın ilk deniz aşırı ticaretinin yapıldığı bu coğrafya ticaretin en önemli gelişim aşamalarının da yaşandığı alan olmuştur. Sikke ve birçok yenilik ile dünya ticareti Akdeniz havzasında yaşayan halklar eliyle bu dönemde yeniden şekillendirilmiş ve geliştirilmiştir.

Ticaret sadece ürün aktarımı ya da mal değişimi olarak kalmamış, birçok toplumun gelişmesini ve sanat alanında büyük ilerlemeler kaydetmesini sağlamıştır. Örneğin eşsiz Yunan heykellerinin esin kaynağı Mısır heykelleri ve Freskleri olmuştur. Ticaret aracılığıyla sanat eserleri, dini figürler ve kültürel farklılıklar toplumlar arasında yer değiştirmiştir. Ayrıca çömlekçi çarkı, tekerlek ve yazı gibi dünyayı şekillendiren yenilikler de farklı bölgelere hızlı bir biçimde yayılabilmiştir.

KAYNAKÇA

ABDULAH Mohamad Sami, *Ortaduğu Uygarlıklarında Vergi,* (Ed. Ali Rıza Gökbunar), *Sümerlerden Türkiye Cumhuriyeti'ne Vergi Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul 2016.

AKARCA Aşkıdil, *Neandreia Kuzey Ege'de Arkaik ve Klasik Çağlara Ait Bir Şehir*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.

AKARCA Aşkıdil, *Şehir ve Savunması*, TTK Yayınları, Ankara 1987.

AKARCA Aşkıdil, Turhan Akarca, *Milas Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi,* İstanbul Matbası, İstanbul 1954.

AKREP Mehmet Yunus, *Sümer Ekonomisinde Tapınak Faktörü*, Mavi Atlas, cilt: 5, sayı: 2, 2017.

AKSAKAL A. Haydar, *Sardes; Lidya Krallığının Başkenti*, Emek Matbaası, Manisa 2009.

AKŞİT İlhan, *Anadolu Uygarlıkları ve Türkiye'nin Antik Kentleri*, Kültür ve Turizm Yayınları, İstanbul 2008.

AKTÜRE Sevgi, *Anadolu'da Bronz Çağ Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.

AKTÜRE Sevgi, *Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.

AKTÜRE Sevgi, *Tarih İçinde Anadolu Kenti II; Pazar Ekonomisine Geçiş Sürecinde Anadolu'da Demir Çağ Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

AKURGAL Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*, TUBİTAK Yayınları, Ankara 1998.

AKURGAL Ekrem, *Anadolu Uygarlıkları*, Phoenix Yayınları, Ankara 2014.

AKURGAL Ekrem, *Ege Batı Uygarlığının Doğduğu Yer*, İzmir Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, İzmir 2000.

AKYILDIZ Ethem, *Taş Çağından Osmanlı'ya Anadolu*, Milliyet Yayınları, Ankara 1984.

ALEXİOU Stylianos, *Minos Uygarlığı*, (Çev: Elif Tül Tulunay), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1991.

ALTUNAY Erhan, *Mezopotamya ve Mısır Paganizmi,* Destek Yayınları, İstanbul 2018.

ARİSTOTALES, *Oikonomika*, (Çev: Burak Takmer), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2016.

ARİSTOTALES, *Politika*, (Çev: Özgüç Orhan), Pinhan Yayınları, İstanbul 2018.

AYDIN Necati, *İlkçağdan Son Çağa*, Türk ve Avrupa İnsanının Ekonomik Mücadele Tarihi, Kişisel Yayınlar, İstanbul 1999.

BAHAR Hasan, *Eskiçağ Uygarlıkları*, Kömen Yayınları, Konya 2011.

BAHAR Hasan, *M.Ö. II. Binyıl Başlarında Anadolu-Mezopotamya Arasındaki Ticaret Hayatı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı: 3, 1994.

BAYSOY Emre, *Antik Dönemde Doğu Akdeniz Jeopolitiği*, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, cilt: 4, sayı: 8, 2015.

BEAN George E., *Eskiçağda Ege Bölgesi*, (Çev: İnci Delemen), Arion Yayınları, İstanbul 1995.

BEAN George E., *Eskiçağda Lykia Bölgesi*, (Çev: Hande Kökten), Arion Yayınları, İstanbul 1998,

BEAN George E., *Karia*, (Çev: Burak Akgüç), Cem Yayınları, İstanbul 1987.

BERVE Helmut, *Eskiçağ Tarihine Dair Altı Konferans, Greklerde Kölelik Meselesi- Dion, Eflatun Devlet Felsefesinin Gerçekleşmesi Yolunda Yapılan Teşebbüsler- Antik Dünyanın İnkırazı,* (Çev: Afif Erzen), Yenilik Basımevi, İstanbul 1958.

BETTALLİ Marco, *Polislerin Kökeni*, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), Antik Yunan (Ed: Umberto Eco), Alfa Yayınları, İstanbul 2017, s. 61,62.

BİNGÖL Ahmet, *Antik Dönemde Gymnosium'un Önemi ve Pergamon Gymnosiumu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2013.

BOSCH E., *Eski Sikkeler Rehberi I. Bölüm Yunan, Roma, Bizans ve Avrupa Sikkeleri*, Mili Eğitim Basımevi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 194.

BOSTAN İdris, *Akdeniz*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2002.

BRACKETT Oscar G.. *Tiyatro Tarihi*, (Çev: Sevinç Sokullu, Sibel Dinçel), Dost Kitapevi, Ankara 2000.

BRAUDEL Fernand, *Bellek ve Akdeniz; Tarih Öncesi ve Antik Çağ*, (Çev: Ali Berktay), Metis Yayınları, İstanbul 2007.

BUER Susan Wise, *Antik Dünya; İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına*, (Çev: Mehmet Moralı), Alfa Yayınları, İstanbul 2015.

CADOUX Cecil John, *İlkçağda İzmir; Kentin En Eski Çağlardan İ. S. 324'e Kadar Tarihi*, (Çev: Bilge Umar), İletişim Yayınları İstanbul 2003.

CAN Alper, *Antik Çağ Sözlüğü*, Sentez Yayınları, İstanbul 2015.

CARRADİCE Ian, Martin Priece, *Hellen Dünyasında Sikke*, (Çev: Oğuz Tekin), Homer yayınları, İstanbul 2001.

CASSON Lionel, *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler,* (Çev: Gürkan Ergin), Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul 2002.

Chester G. Starr, Antik Çağda Deniz Gücü, (Çev: Gürkan Ergin), Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul 2000.

COULANGES Fustel De, *Antik Site, Yunan'dan Roma'ya Kadar Tapınma Hukuk ve Kurumlar Üzerine İnceleme,* (Çev: İsmail Kılınç), Epos Yayınları, Ankara 2011.

CURTİN Philip D., *Kültürler Arası Ticaret*, (Çev: Şaban Bıyıklı), Küre Yayınları, İstanbul, 2008.

ÇAĞA Tahir, Rayegan Kender, *Deniz Ticareti Hukuku I, (Giriş Gemi, Donatan ve kaptan),* Arıkan Yayınları, İstanbul 2005.

ÇAĞRICI Mustafa, Ticaret Ahlakı, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c. 41, 2012.

ÇEÇEN Anıl, *Ege Denizi Jeopolitiği*: http://ankaenstitusu.com/egedenizi-jeopolitigi/ (Erişim: 05.10.2019).

ÇEÇEN Salih, *Kaniş Karum'unun Diğer Karum ve Wabartumlar'a "KU.AN" (amutum) İle İlgili Önemli Talimatları*, Belleten, cilt: LXI sayı: 231, 1997.

D'AGATA Anna Lucia, *Yunan Uygarlığının Kökenleri: Minoslular ve Mykenler*,(Çev: Leyla Tonguç Basmacı), Antik Yunan (Ed: Umberto Eco), Alfa Yayınları, İstanbul 2017.

DEMİR Canan, Hellenistik Dönem Sikkeleri, *Çömlek Arkeoloji Marmara Üniversitesi Arkeoloji Topluluğu Dergisi*, sayı: 18, 2019.

DEMİR Mustafa, *Lidyalılar, Mytos'tan Logos'a*, TTK Yayınları, Ankara 2014.

DESTİ Marc, *Anadolu Uygarlıkları,* (Çev: Muna Cedden), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara 2005.

DİNÇ Mehmet Hanifi, Eski Yakındoğu'da Nehir Taşımacılığı, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2016.

DOĞAN Banu, Tarihöncesinde Ticaret ve Değiş Tokuş, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012.

EĞİLMEZ Mahfi, Antik Dünyada Ekonomik Yapılanma, *Aktüel Arkeoloji Dergisi,* sayı: 66, 2018, s. 60.

ER Yasemin, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü*, Phoenix Yayınları, Ankara 2017.

ERİÇ Sırrı, Talip Yücel, *Ege Denizi*, Türkiye Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.

EROL Hakan, *Asur Ticaret Kolonileri Devrinde Anadolu Şehir Devletlerinin İdari Yapısı,* 38. Uluslar Arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri, Ankara 2012.

ERZEN Afif, *İlkçağ Tarihinde Trakya, Başlangıçtan Roma Çağına Kadar,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1994.

EYUBOĞLU İsmet Zeki, *Anadolu Uygarlığı*, Der Yayınları, İstanbul 1997.

FERRUCCİ Stefano, *Yunanistan'da Ekonomi*, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), Antik Yunan (Ed: Umberto Eco), Alfa Yayınları, İstanbul 2017.

FİNLEY M. I., *Antik Çağ Ekonomisi*, (Çev: Hatice Palaz Erdemir), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

FRANGİPANE Marcella, *Yakındoğuda Devletin Doğuşu*, (Çev: L. Zühre İlgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002.

FRANKE Peter Robert, *Roma Döneminde Küçükasya Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı,* (Çev: Nezahat Baydur, Banu Theis Baydur), Ege Yayınları, İstanbul 2007.

FRANKFORT Henri, *Uygarlığın Yakındoğu'da Doğuşu; Mezopotamya ve Mısır*, (Çev: Alâeddin Şenel), Verso, İmge Yayınları, Ankara, 1989.

FREELY John, *Troya Savaşından İstiklal Harbi'ne Anadolu'da Yunanlılar,* (Çev: Gül Çağalı Güven), Doğukan Kitap Yayınları, İstanbul 2011.

FREEMAN Charles, *Mısır Yunan ve Roma; Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev: Suat Kemal Angı), Dost Yayınları, Ankara 2005.

FRİEDELL Egon, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, (Çev: Necati Açа), Dost Yayınları, Ankara 1999.

GATES Charles, *Antik Kentler (Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan ve Roma'da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi),* (Çev: Barış Cezar), Koç üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.

GORCE La, *Çağlar Boyu Yunanlılar,* (Türkçe Ya. Haz: Doğu Araştırmaları Merkezi), Belge Yayınları, İstanbul 1986.

GÖKALP Suat, *Mezopotamya Siyasal Tarihi,* Belge Yayınları, İstanbul 2007.

GÖZLÜ Ahmet, Antik Yunada Polis Öncesi Bir Sosyo-Ekonomik Formasyon: Oikos, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 60, 2018.

GÖZLÜ Ahmet, Antik Yunan (Hellen)'da Koloniler ve Bunların Nitelikleri, *Folklor/ Edebiyat Dergisi,* cilt: 21, cayı: 81, 2015.

GÖZLÜ Ahmet, Antik Yunan Toplumunun İlksel Ekonomi Formu: Oikos, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, İstanbul, sayı: 66, 2018.

GÖZLÜ Ahmet, Batı Anadolu Polislerinin (Kent-Devletlerinin) Jeopolitiği ve Oluşumu, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, cilt: 23, sayı: 89, 2017.

GÖZLÜ Ahmet, Defne Yılmazcan, Antik Yunan'da Kölelik: Atina ve Sparta Örneği, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi,* cilt: 5, sayı: 2, 2017.

GÖZLÜ Ahmet, Eski Yunan Karanlık Çağında (M.Ö XI-VII. Yüzyıllar) Sosyal Guruplar ve Siyasi Yapılar, *MCBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Derisi,* cilt: 16, sayı, 3, 2018.

GÖZLÜ Ahmet, Hellen Polislerinin Topografik Tasnifi, *Tarih okulu Dergisi*, sayı: 34, 2018.

GÖZLÜ Ahmet, *Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği*, Çizgi Yayınları, Konya 2011.

GÖZLÜ Ahmet, *Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Doktora Tezi), Konya 2011.

GREENEWALT Crawford H., *Sardeis'te Altın ve Gümüş Arıtımı, Gold and Siver Refining at Sardeis*, (Ed: Nice Lolas D. Cahill) *Lidyalılar ve Dünyaları*, Yapıkıredi Yayınları, İstanbul 2010.

GÜL Yusuf, *Antik Kentler, Mitoloji-Tarih-Arkeoloji-Etnografya-Terminoloji*, Okullar Yayınları, İzmir 1998.

GÜNAY Enver, Antikçağ Ekonomileri ve Gelenek ile Çok Tanrılı Dinlerin Etkisinde Oluşan Antik Çağdaki İktisadi Düşüncelerin Özellikleri, *İnternatonal Journal of Academic Value Studies*, 2015.

GÜNEY Emrullah, *Antik Çağ Türkiye Kentleri*, Bilgili Yayınları, İstanbul 1999.

GÜNEY Emrullah, *Antik Çağ Türkiye Tarih Coğrafya Bölgeleri*, Bilgili Yayınları, İstanbul 2000.

GÜNGÖR Yüksel, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri (M.Ö 2000- 600 yılları arası) Tarihi*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2014.

GÜR Barış, *Miken Uygarlığı ve Ahhiyawa, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul 2014.

GÜR Selçuk, *İlk İnsandan Selçuklu'ya; Anadolu Uygarlıkları ve Antik Şehirleri*, Alfa Yayınları, İstanbul 2010.

GÜREL Emet, Uger Akkaş, *Stadyum: Benzerlikler, Koşutluklar ve İzdüşümler*, Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, sayı: 19, cilt: 4, 2011.

HAMZA Laika, *Antikçağda Doğu Akdenizde Deniz Ticareti*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.

HASAN MALAY, *Çağlar Boyu Kölelik (Eski Yunan ve Roma),* Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.

HASPELS C. H. Emilie, *Eski Yunan Boyalı Keramiği*, (Çev: Aşkıdil Akarca), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1946.

HERODOT, *Tarih* (Çev: Burcu Uzunoğlu), Panama yayınları, Ankara 2018.

HESİODOS, *İşler ve Günler-Tanrıların Doğuşu,* (Çev: Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2014.

HEYD W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev: Enver Ziya Karal), TTK Yayınları, Ankara 2000.

HOMEROS, *İlyada*, (Çev: Azra Erhat, A. Kadir), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.

HOMEROS, *Odysseia*, (Çev: Azra Erhat, A. Kadir), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.

HOWGEGO Christopher, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, (Çev: Oğuz Tekin), Homer Kitapevi, İstanbul 2013.

ILDIZ Erkan, *Eski Çağ'da Bankacılık ve Bankerlik*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, İstanbul 2013.

IŞIK Fahri, *Anadolu İon Uygarlığı, "Kolonizasyon" ve "Doğu Hellen" Kavramlarına Eleştirel Bir Bakış*, Anadolu/Anatolia Dergisi, sayı: 35, 2009.

İPLİKÇİOĞLU Bülent, *Eski Batı Tarihi I*, TTK Yayınları, Ankara 2015.

İPLİKÇİOĞLU Bülent, *Eskiçağ Tarihi Anahatları 1*, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990.

İPLİKÇİOĞLU Bülent, *Hellen ve Roma Tarihi Ana Hatları,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

İZVEREN Adil, *Deniz Ticaret Hukuku*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1960.

KALLEK Cengiz, *Ticaret*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2012, c. 41.

KALPSÜZ Turgut, *Deniz Ticaret Hukuku*, Sevinç Matbaası, Ankara 1971.

KARATAĞ Murat, *Klasik Arkeoloji Sözlüğü; Yunan-Roma*, Midas Yayınları, Ankara 2013.

KARWİESE Stefan, *Antik Nümizmatiğe Giriş*, (Çev: Nezih Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004.

KAYA Mehmet Ali, *Akdeniz Uygarlıkları, Ege ve Eski Yunan Uygarlığı,* (Ed: İsmail Güven), *Uygarlık Tarihi, Pegem* Akademi Yayınları, Ankara 2010.

KAYA Mehmet Ali, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*, Pegem Yayınları, Ankara 2016.

KESTANE Serpil Ünal, *Antik Çağda Pazarlama ve Pazarlama Karması Elemanlarına Yönelik Değerlendirmeler*, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt: 4, sayı: 1, 2015.

KINAL Füruzan, *Eski Anadolu Tarihi,* TTK Yayınları, Ankara 1987.

KOCA Feray, Bayram Akça, Antik Karya'nın Başkenti Halikarnassos'da Kent Planlama Anlayışı, *Sosyal ve Beşeri Bilmler Araştırma Dergisi*, cilt: 19, sayı: 40, 2017.

KOÇAK Kürşat, Asur Ticaret Kolonileri Çağında Ticareti Yapılan Mallar ve Vergiler, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 1 sayı:1, 2009.

KOÇAK Kürşat, Koloni Çağında Hukuk, *Nevşehir Barosu Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, 2015.

KÖROĞLU Kemalettin, *Eski Mezopotamya Tarihi, Başlangıçtan Perslere Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

KSENOPHON, *Yunan Tarihi (ΕΛΛΗΝΙΚΑ),* (Çev: Suat Sinanoğlu), TTK Yayınları, Ankara 1999.

KUHRT Amelie, *Ticaret, Tüccarlar ve Antik Kent,* (Ed: Hellen Parkins, Christopher Smith), (Çev: Ömer Harmanşah), Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul 2010.

KULAKOĞLU Fikri, *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2011.

KÜÇÜKBEZCİ Hatice Gül, Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar ile Anadolu Halkı Arasındaki İlişkiler, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2011.

KÜÇÜKER Sultan Deniz, Arkhaik Öncesi Grek Devlet Yapısını Şekillendiren Politik Guruplar, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt: 32, sayı: 54, 2013.

LACERENZA Giancarlo, *Fenikeliler ve Akdeniz'in Kolonileşmesi*, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), *Antik Yakın Doğu*, (Ed: Uberto Eco), Alfa Yayınları, İstanbul 2018.

LACERENZA Giancorlo, *Deniz Kavimleri ve Doğu Akdeniz'in Çöküşü*, (Çev: Leyla Tonguç Vasmacı), *Antik Yakın Doğu* (Ed: Umberto Eco), Alfa Yayınları, İstanbul 2018.

LANDSBERGER Benno, Mezopotamya'da Medeniyetin Doğuşu, (Çev: Mebrure O. Tosun), *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt: 2, sayı: 3, 1944.

LENGELLE Maurice, *Kölelik, (*Çev: Emine Su), İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

MANSEL Arif Müfid, Cavid Baysal, Enver Ziya Karal, *İlkçağ Tarihi*, Marif Matbası Yayınları, İstanbul 1942.

MANSEL Arif Müfid, *Ege Tarihinde Akhalar Meselesi,* II. Türk Tarih Kongresi, Let Basımevi, İstanbul 1937.

MANSEL Arif Müfit, *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK Yayınları, İstanbul 2014.

MANSEL Arif Müfit, *Eski Doğu ve Ege Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. İstanbul 1945.

MANSEL Arif Müfit, *Mısır ve Ege Tarihi Notları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1938.

MARTİN Thomas R., *Eski Yunan; Tarih Öncesinden Hellenistik Çağa*, (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul 2014.

MARX Karl, *Kapital, Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili,* (Çev: Alaattin Bilgi), Eriş Yayınları, cilt. 1, 2003.

MAZI Fikret, Antik Çağda Düşüncenin Kentsel Mekana Yansıması, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 5, sayı: 10, 2008.

MCEVEDY Colin, *İlk Çağ Tarih Atlası*, (Çev: Ayşen Anadol), Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

MEMİŞ Ekrem, *Eski Çağ Tarihinde Dogu-Batı Mücadelesi*, Çizgi Yayınları, Konya 2001.

MEMİŞ Ekrem, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Yayınları, Bursa, 2015.

MEMİŞ Ekrem*, Eskiçağ Türküye Tarihi; En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1989.

MEMİŞ Ekrem, *Eskiçağda Mezopotamya (En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar),* Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa 2007.

MİEROOP Marc Van De, *Antik Yakındoğu'nun Tarihi İÖ 3000-323*, (Çev: Sinem Gül), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 40-41.

MORRİSSON Cecile, *Antik Sikkeler Bilimi Nümizmatik Genel Bir Bakış*, (Çev: Zeynep Çizmeli Öğün), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2002.

MUMFORD Lewis*, The City İn History İts Origins, İts Transformations, and İts Prospects,* Harcourt, Brece end World, İnc. New York 1961.

ÖZ Cüneyt, Antik Çağ Tiyatrolarında Akustik Üzerine Bir Değerlendirme, *Phaselis Disiplinler Arası Akdeniz Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, 2017.

ÖZ Esma, Kültepe Kazılarında Ele Geçen Waklum Mektupları, *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergis*, cilt: 4, sayı: 14, 2011.

ÖZÇELİK Nazmi, *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları,* Nobel Yayınları, Ankara, 2011.

ÖZEY Ramazan, Adalar Denizi ve Batı Anadolu Hakkında*, Marmara Coğrafya Dergisi, cilt: 1, say: 3, İstanbul 2001.*

ÖZMENLİ Mehmet, Tapınak-Medeniyet İlişkisi, *Turkish Studies*, sayı: 9/10, 2014.

PENDLEBURY J. D. S., The Archaeology of Crete, Methuen Co. Ltd, London 1939.

PERMAN Adnan, *Ana Hatları İle Ege-Yunan-Roma Tarihi ve Uygarlıkları,* Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 1967.

POMEROY Sarah B., *Antik Yunan'ın Kısa Tarihi*, (Çev: Oğuz Yarlıgaş), Alfa Yayınları, İstanbul 2018.

RAMSAY W. M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev: Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960.

REYHAN Esma, Tülin B. Cengiz, *Eski Çağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı,* Grafiker Yayınları, Ankara 2015.

RIFAT Oktay*, Yunan Antologyası,* Çan Yayınları, İstanbul 1964, s. 36

RİCH John, *Geç Antik Çağda Kent,* (Çev: Suna Güven, Ertuğrul Güven), Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul 1999.

RODGERS Nigel, *Antik Yunan*, (Çev: Ülkü Evrim Uysal), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.

ROTH Leland M., *Mimarlığın Öyküsü; Öğeleri Tarihi ve Anlamı*, (Çev: Ergün Akça), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2000.

SAGONA Antonio, Paul Zımansky, *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri (M.Ö 1.000.000-550*), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

SANDER Oral, *Siyasi Tarih; İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Yayınları, Ankara 1989.

SCHWERTHEİM Elmar, *Antik Çağda Anadolu*, (Çev: Nuran Batu), Kitap Yayınları, İstanbul 2009.

SEDİLLOT Rene, *Tarih Boyunca Tacirlerin ve Ticaretin Öyküsü; Dünya Ticaret Tarihi (Değiş Tokuştan Süpermarkete)*, (Çev: Esat Nermi Erendor), Cep Kitapları, İstanbul 1983.

SESTİER J.M., *Antik Çağda Korsanlık*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017.

SEVEN Hüseyin, Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu'da Madenler ve Yeni Maden Çeşitleri, *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri,* Ankara 1998.

SEVER Hüseyin, Kültepe Tabletlerinin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergis*i, cilt: 35, sayı: 2, 1991.

SEVİN Veli, *Anadolu Arkeolojisi,* Der Yayınları, İstanbul Bas. Yıl. Yok.

SEVİN Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, TTK Yayınları, Ankara 2016.

SOWERBY Robin, *Yunan Kültür Tarihi*, (Çev: Özgür Umut Hoşafçı), İnkılap Yayınları, İstanbul 2012.

STARR Chester G., Antik Çağda Deniz Gücü, (Çev: Gürkan Ergin), Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul 2000.

STRABON, *Geographika; Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.

TAMLİNSON R. A., *Yunan Mimarlığı*, (Çev: Rıfat Akbulut), Homer Kitapevi Yayınları, İstanbul 2003.

TANİLLİ Servet, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, İnsanlık Tarihine Giriş*, Say Yayınları, İstanbul 1988.

TAŞDÖNER Keser, Karia Kenti Halikarnassos: Hellenistik Dönem ve Öncesi Siyasi Tarihi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, 2008.

TEKÇAM Tamay, *Arkeoloji Sözlüğü*, Alfa Yayınları, İstanbul 2011.

TEKİN Oguz, *Eski Çağda Para Antik Nümizmatiğe Giriş*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1994.

TEKİN Oguz, *Konuşan Paralar Tarih Boyunca Anadolu Kentleri ve Sikkeleri*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.

TEKİN Oğuz, *Antik Nümizmatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar),* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1992.

TEKİN Oğuz, *Eski Anadolu ve Trakya (Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğu'nun İkiye Ayrılmasına Kadar M.Ö 12. – M.S 4. Yüzyıllar Arası),* İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

TEKİN Oğuz, *Eski Yunan Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

TEKİN Oğuz, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

TEMEL Süreyya, *Tiyatro Mimarisinin Tiyatro Anlayışı ile Birlikte Gelişimi*, Akademik Bakış Dergisi, sayı: 55, 2016.

THOMSON George, *Tarihsel Süreçte Ege I*, (Çev: Celal Üster), Payel Yayınları, İstanbul 1995.

THUCYDİDES, The History; The Peloponnesian War, New Clasical Library, New York 1973.

TOMSON George, *Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler Tarih Öncesi Ege II.* (Çev: Celal Üster), Payel Yayınları, İstanbul 1991.

TOSUN Mebrure, Hamurabi'nin Toprak Kanunları, *DTCF Dergisi*, cilt: 21, sayı: 3-4, 1963.

TUNA Celal, *Kentten İmparatorluğa: Anadolu'nun Eski Yerleşim Yerleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

TUNA Celal, *Mağaradan Kente Anadolu'nun Eski Yerleşim Yerleri,* İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

TUNCER Ömer, *İşte Anadolu,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1993.

UMAR Bilge, *Aiolis,* Ak Yayınları, İstanbul 1980.

UMAR Bilge, *Türkiye Halkının İlkçağ Tar*ihi, İlke Yayınları, Ankara 1991.

UMAR Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar,* İnkılap Yayınları, İstanbul 1993.

UMAR Bilgr, *İlkçağda Türkiye Halkı*, İnkılap Yayınları, İstanbul 1999.

UZUNASLAN Abdurrahman, Mimari Tipoloji ve Fonksiyon Açısından Aphrodisias Stadyumu, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 21, 2010.

ÜNSAL Behçet, *Mimari Tarihi I*, Teknik Okul Yayınları, İstanbul 1949.

ÜRİK Zerrin Funda, Medeniyetler İçinde Hamamın Gelişimi ve Kültürel Olarak Mekan Analizi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı: 28, 2016.

VERNANT Jean-Pierre, *Eski Yunanda Söylen ve Toplum,* (Çev: Mehmet Emin Özcan), İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 1996.

VİDO Stefani De, *Magna Greecia ve Sicilya'daki Yunan Polisleri: İtalya'yıda İlgilendiren Bir Tarih*, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), *Antik Yunan* (Ed: Umberto Eco), Alfa Yayınları, İstanbul 2017.

VİDO Stefania De, *Modelin Yaygınlığı: Göletteki Kurbağalar*, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), Antik Yunan, (Ed: Umberto Eco), *Alfa Yayınları*, İstanbul 2017.

WİLLİAMS Friedrich, *Ege Medeniyeti Tarihi*, (Çev: M. Kalaycıoğlu), Düşünen Adam Yayınları, İstanbul 1993.

WYCHERLEY R. E., *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?*, (Çev: Nur Nirven- Nezih Başgelen), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2011.

XENOPHON'S, *Oeconomicos*, (İngiliceye Çev: B. J. Hates), University Correspondence Calege Office Publişhad, Cambridge.

YAMANLAR Emine Aşan, *İnsanlığın Ortak Mirası: Uygarlık*, Erel Yayınları, Ankara 2003.

YARAŞ Ahmet, Antik Çağın En Önemli Eğitim Kurumu; Gymnosionlar, *Türk Arkeoloji Dergisi*, sayı: 31, Ankara 1997.

YÜKÇÜ Süleyman, Gülşah Atağan, *Ortadoğu'da Zaman Tünelinde Ticaret*, Muftav Dergisi, cilt: 1, sayı: 1, 2011.

MAKALELER İÇİN İLGİLİ WEB SİTELERİ

AKYÜZ Eti, Ege'de Tiyatro, www. http://egemimarlik.org/1993-4/26.pdf (Erişim: 05.29.2019)

DONATİ Jamieson C., *The Greec Agora in İts Peloponnesion Can Textes*; https://www.researchgate.net/publication/278022149_The_Greek_Agora_in_its_Peloponnesian_Contexts, (Erişim: 05.29.2019).

MALAY Hasan, *Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Ekonomik Durumu*, http://www.dlir.org/archive/archive/files/arkeoloji_sanat_tarihi_dergisi_v-2_p50-61_629fa177e7.pd (Erişim: 05. 31. 2019)

TACİR, TDK Genel Türkçe Sözlüğü, Erişim Tarihi: 19.05.2018, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=tacir&uid=49107&guid=TDK.GTS.5b01876f229b60.55505727

TİCARET, TDK Genel Türkçe Sözlüğü, Erişim Tarihi: 19.05.2018 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=T%C4%B0CARET,

TİKVEŞ Özkan, *Eski Yunanda Devlet Anlayışı*, Erişi: 05.29.2019. https://dergipark.org.tr/download /article-file/96074,

http.//www.galaksiarsivi. zam/Fenikeliler-ve-fenike-uygarligi. (Erişim: 05.10.2019)

http://www.galaksiars ivi.com/fenikeliler-ve-fenike-uygarligi/ (Erişim: 05.10.2019)

http://www.izmirkulturturizm.gov.tr/Eklenti/9641,agora-sayfalarpdf.pdf?0 (Erişim: 05.29.2019).

https://ireneses.wordpress.com/2018/08/31/trade-lane-megacities-corredores-nortesur-en-anatolia-la-conexion-tigris-murat-arsanias/amp/ (Erişim Tarihi: 23/11/2018).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Volkan Kılıç
Doğum Yeri	Kabataş/Ordu
Doğum Tarihi	06.12.1992

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Tarih

KATILDIĞI

Kurslar	Genel İngilizce Kursu
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	Buğday Pazarı Mahallesi, Çarşamba Pazarı Caddesi, Pazar Sitesi No: 71 MERKEZ/ ÇANKIRI
E-mail	kilicvolkann@gmail.com